

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS**

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Збірник наукових праць

**INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ASPECTS**

Collection of Scientific Papers

**Випуск 7
Issue 7**

**Засновано у 2018 р.
Founded in 2018 year**

**КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ**

**KYIV
KNUKIM PUBLISHING**

2021

УДК 327 (477+100) (0,51) М 580

Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: зб. наук. пр. Вип. 7 / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2021. – 244 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні питання міжнародних відносин, суспільних комунікацій і регіональних студій, які стосуються історико-теоретичних питань міжнародних відносин; зовнішньої політики і дипломатії; міжнародного права; світового господарства та міжнародних економічних відносин; суспільних комунікацій і лінгвістичного забезпечення міжнародної діяльності; регіональних студій, соціологічних досліджень у галузі міжнародних відносин.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто прагне отримати ґрунтовні знання теоретичного і прикладного характеру.

Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 13 від 17 травня 2021 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ластовський Валерій Васильович, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (голова редакційної колегії) (Україна); **Білецька Оксана Олександрівна**, кандидат культурології, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (заступник голови редакційної колегії) (Україна); **Безсмертний Роман Петрович**, кандидат політичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Важна Катерина Анатоліївна**, кандидат юридичних наук, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Дем'яненко Борис Леонідович**, доктор політичних наук, професор, Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди (Україна); **Димчик Рафал**, доктор габлітований, доцент, Університет Адама Міцкевича в Познані (Польща); **Дікарев Олександр Іванович**, кандидат політичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Злобіна Олена Геннадіївна**, доктор соціологічних наук, професор, Інститут соціології НАНУ (Україна); **Карасова Наталія Анатоліївна**, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Костиря Інна Олександрівна**, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Кобранкова Вацлава**, доктор філософії, науковий співробітник Інституту історії Академії наук Чеської Республіки (Чехія); **Кочубей Лариса Олександрівна**, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Крестовська Наталія Миколаївна**, доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна); **Лікарчук Дар'я Сергіївна**, кандидат політичних наук, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Мищенко Алла Борисівна**, кандидат політичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна); **Моравець Норберт**, доктор наук, доцент, Академія ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Польща); **Рубак Сергій Олександрович**, кандидат економічних наук, Заслужений економіст України, ДНУ «Академія фінансового управління» (Україна); **Синовець Олександра**, доктор філософії в галузі соціології, доцент, Силезький технологічний університет в Глівіце (Польща); **Шевель Інна Петрівна**, кандидат соціологічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна).

Адреса редакційної колегії:
Київський національний університет культури і мистецтв
вул. Є. Коновальця, 36, к. 920, 01133, м. Київ
тел.: +38(044) 285 8854

Міністерством юстиції України видано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 23121-12961 Р Серія КВ від 29.01.2018.

Збірник відображається і реферується в наступних базах даних: DOAJ, Index Copernicus, SIS, WORLDCAT, BASE, Central and East European Index, Crossref, Google Scholar, ResearchBib, Journal Factor, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Наукова періодика України (УРАН).

International Relations: Theory and Practical Aspects: Collection of Scientific Papers. Issue 7 / Ministry of Science and Education of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv: KNUKIM Publishing, 2021. – 244 p.

Collection of Scientific Papers of Kyiv National University of Culture and Arts covers the topical issues on international relations, public communications and regional studies concerning historical and theoretical issues of international relations; foreign policy and diplomacy; international law; world economy and international economic relations; public communications and linguistic support for international activities; sociological research in the field of international relations.

The publication is intended for scientists, lecturers, postgraduates, students and anyone who wants to get a solid knowledge of the theoretical and applied nature.

Recommended for Publication by the Academic Council
Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol no. 13 of 17.05.2021)

EDITORIAL BOARD:

Lastovskiy Valerii, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Chairman of Editorial Board) (Ukraine); **Biletska Oksana**, Candidate of Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Deputy Chairman of the Editorial Board) (Ukraine); **Bezsmertnyi Roman**, Candidate of Political Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Vazhna Kateryna**, Candidate of Judicial Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Demianenko Borys**, Doctor of Political Sciences, Professor, Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda (Ukraine); **Dymczyk Rafal**, Doctor Habilitated, Associate Professor, Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland); **Dikarev Oleksandr**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Zlobina Olena**, Doctor of Sociological Sciences, Professor, Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); **Karasova Natalia**, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Kostyrya Inna**, Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Kofrankova Vachlava**, Ph.D., Researcher at the Institute of History of the Academy of Sciences of the Czech Republic (Czech Republic); **Kochubei Larysa**, Doctor of Political Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Krestovska Natalia**, Doctor of Law, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine); **Likarchuk Daria**, Candidate of Political Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Mischchenko Alla**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine); **Moravets Norbert**, Doctor of Sciences, Associate Professor, Academy of Jan Dlugosz in Czestochowa (Poland); **Rybak Serhii**, Candidate of Economic Sciences, Honored Economist of Ukraine, Academy of Financial Management (Ukraine); **Synowicz Alexandra**, Doctor of Philosophy in Sociology, Associate Professor, Silesian Technological University in Gliwice (Poland); **Shevel Inna**, Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine).

Editorial Board Address:
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Ye. Konovaltsia St., of. 920, 01133, Kyiv
Phone: +38(044) 285 88 54

The State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine issued the Certificate on the State Registration of the Printed Mass Media Series KV No. 23121-12961 P from 29.01.2018.

The Collection of Scientific Papers is displayed in DOAJ, Index Copernicus, SIS, WORLDCAT, BASE, Central and East European Index, Crossref, Google Scholar, ResearchBib, Journal Factor, Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN).

ISSN (print) 2616-745X
ISSN (online) 2616-7794

© Київський національний університет культури і мистецтв, 2021
© Авторы, 2021

© Kyiv National University of Culture and Arts, 2021
© Authors, 2021

ЗМІСТ

CONTENTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

INTERNATIONAL RELATIONS

<p>Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності в умовах глобалізаційних процесів сучасності</p>	<p>Andriienko Petro, Sarapin Hanna <i>The Role of the Diplomatic Activity's Information Support in the Modern Globalization Processes</i></p>	<p>8</p>
<p>Козьма Василь Васильович До проблеми вироблення державної стратегії деокупації Криму</p>	<p>Kozma Vasyl <i>To the Problem of Developing a State Strategy De-Occupation of Crimea</i></p>	<p>24</p>
<p>Лікарчук Наталія Василівна, Лікарчук Дар'я Сергіївна, Шевель Інна Петрівна Основні аспекти етнічних конфліктів</p>	<p>Likarchuk Natalia, Likarchuk Daria, Shevel Inna <i>Main Aspects of Ethnic Conflicts</i></p>	<p>39</p>
<p>Мітрофанова Оксана Олександрівна Польща та російсько- український конфлікт</p>	<p>Mitrofanova Oksana <i>Poland and the Russian- Ukrainian Conflict</i></p>	<p>55</p>
<p>Перга Тетяна Юріївна Міжнародний вектор екологічної політики Австралії: 1970-ті роки</p>	<p>Perga Tetiana <i>International Ecological Policy Vektor of Australia in 1979s</i></p>	<p>67</p>

<p>Поладі Рената Чобівна Правові та дипломатичні труднощі в розбудові угорсько-українських двосторонніх зв'язків (1989/1990–1991)</p>	<p>Renata Poladi <i>Legal and Diplomatic Difficulties in the Development of Hungarian- Ukrainian Bilateral Relations (1989/1990–1991)</i></p>	<p>79</p>
<p>МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ</p>	<p>INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS</p>	
<p>Дятлова Юлія Володимирівна Міжнародний аспект розвитку банківського сектору: сучасні тенденції, чинники та проблеми</p>	<p>Diatlova Yuliia <i>International Aspect of Banking Sector Development: Current Trends, Factors and Problems</i></p>	<p>93</p>
<p>МІЖНАРОДНЕ ПРАВО</p>	<p>INTERNATIONAL LAW</p>	
<p>Важна Катерина Анатоліївна Розвиток концепції кримінальної відповідальності держави у працях професора Володимира Антипенка: науковий пошук у рамках наукової школи міжнародної кримінології</p>	<p>Vazhna Kateryna <i>Development of the State Criminal Responsibility Concept in the Scientific Works of Professor Volodymyr Antypenko: Scientific Research within the Scientific School of International Criminology</i></p>	<p>111</p>
<p>Висоцький Олександр Юрійович Теорія легітимності міжнародного права Томаса Франка</p>	<p>Vysotskyi Oleksandr <i>Thomas Franck's Theory of the International Law Legitimacy</i></p>	<p>129</p>

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

REGIONAL STUDIES

- | | | |
|---|---|-------------------|
| <p>Ліхтей
Ігор Михайлович
«...De Consensus Nobilium
Et Civium»:
утвердження влади
моравського маркграффа
Пршемисла в Австрійському
герцогстві у 1251–1252 роках</p> | <p>Likhteï Igor
“...De Consensus Nobilium
Et Civium”:
Power Consolidation
of the Moravian Margrave
Przemysl in the Duchy
of Austria In 1251–1252</p> | <p>142</p> |
| <p>Міщенко
Алла Борисівна
Політична трансформація
інституту президентства в
Україні</p> | <p>Mishchenko Alla
The Transformation
of the Political Institute
of Presidency in Ukraine</p> | <p>164</p> |
| <p>Наконечний
Володимир Михалович
Культурна праця лемків на
американському континенті
у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської
періодики)</p> | <p>Nakonechnyi Volodymyr
Cultural Work of Lemkos
on the American Continent
in the Interwar Time
(on the Materials of Rusyn
Newspapers)</p> | <p>178</p> |
| <p>Форіш Акош
«Цю окуповану територію
хочемо надовго утримати
у своїх руках».
Угорсько-німецькі дебати
стосовно територій
прикарпаття, 1941–1942</p> | <p>Fóris Ákos
“We Want to Keep this
Occupied Area in our Hands
for a Long Time”.
Hungarian–German Debates
on Prykarpattia, 1941–1942</p> | <p>192</p> |

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

PUBLIC COMMUNICATIONS

- | | | |
|--|--|-------------------|
| <p>Антонівська
Марина Олександрівна,
Сарновська
Наталія Іванівна
<i>Глобальні тенденції і виклики
розвитку вищої освіти:
наслідки для України</i></p> | <p>Antonivska Maryna,
Sarnovska Natalia
<i>Global Trends and Challenges
in Higher Education
Development:
Implications for Ukraine</i></p> | <p>213</p> |
| <p>Сірий
Євген Володимирович
<i>Становище молодіжного
підприємництва в умовах
карантинних обмежень
(за результатами
досліджень 2020 року)</i></p> | <p>Siryu Evgen
<i>The Situation of Youth
Entrepreneurship under
Quarantine Restrictions
(According to the Results
of Research 2020)</i></p> | <p>225</p> |

**МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
RELATIONS**

УДК 338.43

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ

Андрієнко Петро Павлович

*Надзвичайний і Повноважний Посланник,
кандидат технічних наук, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна*

Надіслано:

11.03.2021

Рецензовано:

20.03.2021

Прийнято:

05.04.2021

Сарапін Ганна Анатоліївна

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна*

ORCID: 0000-0003-4009-5481

annaonline5@gmail.com

Винахід нових технологій, переважно в галузі телекомунікацій: телефон, радіо, телебачення та супутниковий зв'язок – суттєво вплинули на дипломатію, проте не замінили саму природу здійснення дипломатичних процедур. У свою чергу, комунікація та інформація, основні стовпи дипломатії, за останні роки були принципово змінені шляхом процесу цифровізації. У сучасному житті роль і місце інформації без перебільшення можна визначити як одне з найважливіших. Людство давно усвідомило, що успіх будь-якої практичної діяльності визначається багатьма факторами, але перш за все, якістю інформаційного забезпечення. Недостатня кількість, ігнорування наявної інформації, або нездатність правильно її оцінити рано чи пізно можуть стати причиною серйозних прорахунків і помилок, які врешті-решт призведуть до глибокої поразки на дипломатичній арені. Метою статті є дослідити вплив сучасних цифрових інформаційно-комунікативних технологій на розвиток і практику здійснення дипломатичної служби держави. Методологія дослідження є комплексною і визначається специфікою предмета дослідження, його метою і завданнями, а також міждисциплінарним підходом до визначеної проблеми. У результаті зроблено висновки, що новітня комунікаційна еволюція не тільки пришвидшила потік інформації, але й розширила ментальність

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

та способи мислення в дипломатичному співтоваристві. Дипломату постійно доводиться ретельно та безперервно аналізувати події, інформацію про які він отримує зі своїх спеціальних джерел, які, в свою чергу, можуть вплинути на процес формування не тільки його думки, але і внутрішньої / зовнішньої політики в цілому.

Ключові слова: дипломатія; дипломатична служба; інформація; інформаційно-комунікативні технології; глобалізаційні процеси.

Вступ

Досягнення сучасного рівня розвитку інформаційних технологій сприяло стиранню кордонів між державами в комунікаційному просторі, створення безпрецедентних можливостей для впливу на величезні маси людей із застосуванням різного роду інформаційних засобів і методів. В умовах формування глобального інформаційного простору світове співтовариство дедалі активніше стало використовувати інформацію як знаряддя досягнення переваги в різних сферах життя суспільства – соціальної, економічної, духовної, але перш за все – у політичній. У всьому спектрі наукової проблематики, що має відношення до ефективності інформаційного забезпечення зовнішньополітичної діяльності, можна виділити наступні аспекти: міжнародні відносини в епоху формування глобального інформаційного суспільства; розвиток сучасних форм і засобів міжнародної політичної комунікації; забезпечення зовнішньополітичної (в тому числі інформаційної) безпеки України за сучасних умов; діяльність дипломатичних служб та інших зовнішньополітичних відомств України та зарубіжних країн. Однак у даному випадку слід зосередити увагу насамперед на тих розробках, які безпосередньо пов'язані з проблемами розвитку дипломатичної комунікації в сучасному інформаційному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як вітчизняні, так і зарубіжні політологи в останні роки приділяли багато уваги науковій розробці проблем, пов'язаних з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому, якщо поняття «інформаційне суспільство» і його фактична тотожність із категорією «постіндустріальне суспільство» у політичній науці можна вважати встановленим, то зміст таких взаємопов'язаних із ними категорій як «інформаційні аспекти політичної комунікації» або «інформаційно-комунікаційні технології» ще остаточно не є визначеним. Характеризуючи ступінь вивченості проблем інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності, особливу увагу необхідно приділити

працям тих учених, які досліджують форми і методи інформаційної активності на міжнародній арені (гуманітарна інтервенція, інформаційні війни, ресурс «м'якої сили» тощо). Проблеми забезпечення інформаційної безпеки окремих акторів міжнародних відносин. В Україні в цьому напрямі цікавими є напрацювання Ю. Левенця, Г. Почепцова, В. Королька, Л. Нагорної, О. Зернецької, В. Литвиненка, М. Ожевана та ін.

З теоретичного погляду важливим також є те, що феномен комунікації поєднує в єдине ціле категорії інтеракції (взаємодії) та інформації. Комунікація не є просто зв'язком чи каналом передачі інформації, вона виступає тією ланкою, без якої неможливе ані протікання, ані розуміння будь-яких суспільно-політичних процесів (Kovalevskyi, 2009).

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження аспектів розвитку інформаційної роботи дипломатичної служби держави в умовах розвитку глобалізації сучасного суспільства, її систематизації. Нині неможливо розглядати розвиток сучасного громадянського суспільства без розвитку цифрових інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Англійський дипломат Г. Нікольсон стверджує, що дипломатія є наукою писемною (Nikolson, 1998, р. 88). Такої думки дотримується і наукова школа В. Попова, «дипломатія значною мірою є мистецтвом і вмінням писати» (Поров, 2003, р. 411).

Традиційна дипломатія практикується як мистецтво та мистецтво спілкування та взаємозв'язку між державами, що діють через своїх представників (дипломатів) у національних інтересах (політичних, економічних, наукових, соціальних тощо) мирними засобами. Ці засоби не виключають використання (політичного чи економічного) тиску, який визначається як примусова дипломатія. З метою організації та покращення діалогу між державами і, таким чином, оптимізації змісту та якості міжнародних відносин, дипломатія вдається до використання т. зв. соціальної практики, а саме: певного набору навичок, інструментів, процедур, методів, норм і правил. Загальновизнаною правовою базою цієї практики є Віденська конвенція про дипломатичні відносини (1961) (Videnska konventsiiia pro dyplomatychni znosuny, 1961) та Віденська конвенція про консульські відносини (1963) (Videnska Konventsiiia pro konsulski znosuny, 1963), а також міжнародне звичаєве право. Важливу частину цих правил складає протокол як настанова щодо упорядкованої офіційної чи представницької поведінки дипломатів.

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

Ці документи дипломатичного обміну є усними чи письмовими (Essentials of modern diplomacy).

Починаючи із др. пол. ХХ ст. із появою нових складних проблем у галузі озброєння, економіки, екології, освоєння морського простору, прав людини, а також виникнення нових міждержавних стосунків, паралельно виникли й нові вимоги до дипломатичної інформації. Значно збільшився обсяг інформації з міжнародних проблем і особливо в засобах масової інформації. Усьому цьому сприяв динамічний розвиток електронних засобів зв'язку й комп'ютерної техніки.

Протягом всієї історії технології значним чином впливали на людське суспільство, його економічні, політичні відносини, соціальні та культурні відносини та цінності, тому і сучасні міжнародні відносини розвиваються в умовах стрімкого розвитку комп'ютерних технологій і процесів глобалізації. Вступ цивілізованого світу в інформаційну епоху, яка викликала зростання ролі інформації та інформаційних технологій (ІКТ) у всіх сферах суспільного життя, включаючи політику, сприяло розробці і впровадженню нових інструментів позиціонування держав на міжнародній арені, а так само – нових способів досягнення політичними акторами своїх стратегічних цілей. Основною сферою апробації і застосування цих інструментів стала політична комунікація – найважливіше на нинішній день знаряддя політичної конкуренції (Melnikova, 2020).

Однак саме з появою інтернету ІКТ набули зовсім іншого значення. Інтернет не тільки ще більше полегшив спілкування, але також забезпечив майже повсюдний доступ до інформації, що дозволило людям по всьому світу співпрацювати, створювати спільноти, робити бізнес, вчитися, розважати і навіть мати «віртуальне життя». ІКТ надали громадянам можливість брати активну участь у місцевих та міжнародних процесах формування політики, а отже, суттєво впливати на міжнародні відносини та ведення дипломатії.

У свою чергу, сучасна дипломатія реалізується різними шляхами під керівництвом не лише президентів і прем'єр-міністрів, а також і юристів, науковців, економістів, працівників гуманітарних служб і, звичайно, послів. Вони являють собою різноманітність потенційних дипломатичних акторів, разом утворюючи той зв'язок, який можна назвати «дипломатичним стилем» – сукупність зусиль щодо збільшення владного впливу за допомогою інноваційних партнерських відносин та стратегій, а не односторонніх актів сили (Hutchings, Suri, 2015). У ХХІ ст. міжнародна політика налічує широкий спектр міжнародних суб'єктів, включаючи держави, етнонаціоналістичні фактори, транснаціональні корпорації, міжурядові організації, неурядові

організації, різні транснаціональні рухи та мережі або навіть приватних осіб (Mingst, 2008). Швидке зростання цієї мережі, а також інтенсивна та зростаюча комунікація та взаємодія всередині неї є показниками зростання міжнародної взаємозалежності. Й хоча цифрова дипломатія не замінює традиційну дипломатію, але вона швидко та ефективніше посилює роботу держави у міжнародних відносинах. Тому дипломатична практика не залишилася осторонь від цих процесів: з'явилася концепція «прямих комунікацій», яка наразі дозволяє найвищим посадовим особам спілкуватися безпосередньо один з одним без посередників (Berridge, 2002).

Винахід служби електронної пошти (e-mail) та її більш широке використання з кінця 90-х рр. ХХ ст. уже виявили величезний потенціал електронних повідомлень. Довгі листи могли бути легко надіслані майже в реальному часі одному чи кільком одержувачам одночасно. Однак така зручність також змінила звичку спілкуватися через повідомлення, змушуючи користувачів часто зменшувати вміст до кількох речень або навіть слів, одночасно збільшуючи загальний обсяг і частоту спілкування електронною поштою до рівня майже 250 млрд – щоденні обміни повідомленнями по всьому світу (Internet 2009 in numbers, 2010). На відміну від електронної пошти, використання миттєвих месенджерів, подальших голосових і відеодзвінків через інтернет – наприклад, Skype – стало загальнодоступним варіантом дипломатичного спілкування в реальному часі.

У зв'язку з тим, що значна частина дипломатичних установ приєдналися до системи «Інтернет», зросли й вимоги до аналітичної роботи дипломатів. Відповідно до чинних норм, дипломатична інформація обов'язково повинна носити інформативний характер і базуватись на обліку й глибокому вивченні широкого ряду факторів, що стосуються тієї чи іншої проблеми. Також на основі реальної картини сьогодення дипломат повинен передбачити розвиток подій у майбутньому та надати власні рекомендації стосовно подальших дій, тому сучасна дипломатична інформація має ґрунтуватися на численних джерелах і бути достовірною, актуальною та неупередженою.

Нині можна констатувати, що інформація – це сукупність даних про внутрішній і зовнішній стан адміністративної системи, використаних для оцінки ситуації й вироблення управлінських рішень.

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

Інформація має ряд цінних властивостей (Torkunova, Panova, 2014), а саме:

- актуальність;
- накопиченість;
- рухомість;
- збереження при рухомості;
- комунікативність (можливість її передачі);
- висока цінність.

Це ствердження стосується, не лише інформації про економічний чи оборонний стан держави, але й інформації про науково-технічний, політичний, соціально-гуманітарний стан держави чи будь-якої іншої важливої інформації.

Саме тому у міжнародних відносинах і дипломатії повнота, достовірність, своєчасність і точність інформації вкрай необхідні для правильної оцінки сили та впливу держави, її можливостей і міжнародного потенціалу.

Покладена на папір інформація вважається документом, який може бути використаний у дипломатичних цілях. Останні, у свою чергу можна умовно розділити на дві категорії. До першої категорії можна віднести документи, що направляються керівництву МЗС для забезпечення інформаційної функції. До другої категорії можна віднести документи, що використовуються для прийняття рішень і реалізації конкретних заходів.

Головною рисою, притаманною дипломатичним документам є те, що вони є записом політичної та дипломатичної інформації, виконаної в залежності від епохи на різних носіях відповідно до визначених правил з метою її подальшого використання в практичній роботі. Дипломатична служба у своїй діяльності має справу з різними типами документів. У цілому їх можна розділити на дві категорії: а) внутрішньовідомчі документи; б) документи зовнішнього дипломатичного листування, що використовуються в дипломатичному листуванні з представниками-партнерами інших держав.

До першої категорії відносяться документи, що забезпечують діяльність органів державної влади, Міністерства закордонних справ, різних відомств, організацій і установ у сфері зовнішньої політики та міждержавних зносин. До другої категорії відносяться офіційні документи за допомогою яких здійснюються письмові контакти між державами та іншими суб'єктами міждержавних відносин.

Дипломатична документація – це важлива невіддільна складова дипломатичної роботи, оскільки вона є основним інструментом здійснення

зовнішньої політики держави. Будь-який дипломатичний документ – це, перш за все, «державний» документ. По офіційному дипломатичному документу можна оцінити не лише зовнішню політику держави, але й професійність дипломатичної служби, досвідченість, злагодженість державного апарату, рівень підготовки окремого дипломата тощо.

Проте слід зауважити, що дипломатичні документи досить часто мають упереджувальний характер. Упередження може мати місце при а) аргументації партнера в захисті своєї точки зору в рамках національних інтересів; б) аргументації на користь своєї точки зору при висвітленні окремих питань чи подій; в) аргументації на користь своєї точки зору з метою попередити вагомість доводів партнера (противника), ослабити їх вплив.

Для якісного та коректного трактування дипломатичних документів обов'язково необхідно добре володіти інформацією, знати точку зору різних сторін, уміти передбачити контраргументи партнера та довести, що ваші пропозиції та позиція не є суб'єктивними та не обмежують інтереси інших сторін. При цьому бажано привести у якості контраргументів такі факти та дані проти яких було б важко заперечити.

Актуальність подій, об'єктивність, правдивість, конфіденційність, оперативність і таємність дипломатичної інформації закордонних країн стали поштовхом до винайдення та (використання) впровадження технічних засобів спеціальними службами у всіх країнах світу.

У кожній країні світу існують власні національні радіо й телевізійні компанії, які постійно транслюють новинні блоки. Крім того, в іноземних державах виходять десятки локальних радіостанції, які передають регіональні та місцеві новини. Усі дипломатичні працівники починаючи з самого ранку, ще до початку роботи слухають і дивляться новинні блоки місцевого радіо й телебачення (Nikolson, 1998, p. 88). У багатьох із них у робочому кабінеті дипломатичної установи, вдома, в автомобілі завжди включені радіоприймачі.

У гонитві за оперативністю або сенсаційністю теле- і радіокомпанії досить часто дають не завжди точну, а інколи навіть і не перевірену інформацію. Дипломат, у свою чергу, зобов'язаний перевіряти здобуту інформацію, звіряти з іншими наявними джерелами та предметно досліджувати ситуацію. Крім того, у деяких державах (зазвичай тих, що розвиваються) у критичні моменти (захоплення влади, або під час масових виступів чи демонстрації населення, землетрусів) місцеве телебачення та радіо на якийсь час можуть бути єдиним джерелом оперативної інформації, якщо події протікають далеко від столиці.

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

У вищезазначених випадках репортери зазвичай переходять на національну мову й така оперативна інформація стає єдиним джерелом інформації. У цій ситуації наявність у дипломатичному представництві фахівця, котрий вільно володіє місцевою мовою (більше, ніж 2 особи) є вкрай необхідною.

Наступним джерелом актуальної інформації є газети, що виходить у країні перебування щоденно. У них, зазвичай, більш ґрунтовно й розгорнуто висвітлюється аналіз різних подій та питань. Робочий день дипломатичних представників у країні перебування розпочинається з читання місцевих газет. Інформацію, подану в газетах дипломати намагаються читати декілька разів, щоб не пропустити важливих моментів, особливостей і навіть натяків. Крім того, необхідно пам'ятати, що розміщена у газеті стаття, висловлювання, або коментарі можуть бути «замовленням», викладати перекручені дані, неповну чи неточну інформацію, навмисно містити дезінформацію.

Необхідною якістю дипломатичної інформації є її новизна. Кожний інформаційний матеріал повинен мати нові невідомі аспекти, наприклад, описувати нові політичні нюанси, висвітлювати останні події, появу у суспільстві нових сил і політичних діячів, лідерів, які можуть додатково вплинути на події, а тим самим і на безпеку держави.

Елементи новизни можуть з'являтися безперервно. Усе це залежить від подій в країні перебування, зміни й розставлення сил, зміни політичних подій та зміни політичних тенденцій, а також дії сил, які знаходяться при владі. Відслідковування та реакція на внутрішньополітичні події, зміни в різних сферах життя країни являється зобов'язанням закордонної дипломатичної служби в країні перебування.

Особливу цінність дипломатична інформація представляє тоді, коли вона має конфіденційний довірливий характер, прояснює факти та події, що відбуваються у т. зв. закритій зоні, яка оберігається від втручання та уваги зовнішніх сил, окремих особистостей і ЗМІ.

Конфіденційність – це система роботи з інформацією, що забезпечує відсутність відкритого доступу до того, що повинно бути відомо тільки обмеженому колу осіб. До ряду конфіденційної інформації можуть відноситися довідка або дані про положення правлячої еліти країни перебування; присутність «третьох» керівників держави; окремі зв'язки та взаємовідносини між різними центрами або окремими групами впливу; зв'язки політичними діячами, бізнесом і чинною владою тощо. Не менш конфіденційною може бути й інформація про методи управління в державі, засоби масової інформації,

про стан здоров'я глав держав і урядів, про діяльності «тіньових кабінетів», закритих «коридорів влади».

Збереження конфіденційності забезпечується «режимом таємності». Насправді мова йде про систему установлених норм, правил і традицій, які визначають порядок і умови забезпечення та збереження в таємності інформації, що містить таємний характер і державну та / або службову таємницю.

Зрозуміло, що перш, ніж конкретні політичні плани й наміри будуть викладені на папір і отримають обмежувальні грифи, вони проходять довгий період обговорення на рівні ідей, пропозицій, концепцій. Одночасно, до їх обговорення залучаються представники громадськості суспільства, групи провідних спеціалістів. Відслідковувати тенденції, передбачити майбутні зміни, спрогнозувати подальшу державну політику країни перебування є надзвичайно важливим питанням для дипломатичного представника.

Слід пам'ятати, що будь-яка важлива інформація повинна бути викладена лаконічно й зрозуміло. Повторення, нечіткість викладання думки, плутанина є неприйнятними для дипломатичного документа. Тому кожний дипломат повинен володіти національною мовою, мати літературний талант, вміти знайти потрібні слова й висловити власні думки так, щоб коротко, але вичерпно викласти суть питання. При складанні шифрограм або доповідних записок керівництву завжди необхідно прагнути, щоб:

- у максимально стислій формі розповісти про джерело виникнення проблеми;
- вичерпно й максимально об'єктивно оцінити стан проблеми на даний момент;
- коротко охарактеризувати основних учасників подій, сторін залучених до проблеми;
- звернути увагу на можливі політичні наслідки даних подій;
- виразити основні тенденції проблеми, представити прогноз їх розвитку в найближчій або більш віддаленій перспективі;
- звернути увагу на значущість проблеми з точки зору національних інтересів держави.

Інколи після підготовки інформаційних матеріалів для доповіді керівництву залишається почуття сумніву відносно достовірності, про це обов'язково необхідно сказати керівництву.

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

Наступною головною якістю дипломатичної інформації являється її об'єктивність і достовірність. Правдивість і об'єктивність інформації являється обов'язковою вимогою професійного відношення дипломата до своєї службової діяльності та є важливим критерієм оцінки, інформації, яку доповідає дипломат. Практика показує, що об'єктивність і достовірність інформації являється показником успішної роботи зовнішньополітичної установи та забезпечує національну безпеку держави.

Як нами вже неодноразово зазначалося вище, для подання достовірної інформації необхідно отримувати її з багатьох незалежних джерел. У зв'язку з цим при отриманні цінної інформації (такої, що має важливе міжнародне значення) або забезпечуючи безпеку держави, МЗС держави залишає за собою право перевірити, уточнити підтвердити будь-яку надану інформацію. Найбільше порушеної проблеми стосується достовірність таких джерел як підписані документи, тексти договорів, угод, заяв і матеріали заяв ключових осіб держави.

Ще однією важливою вимогою до складання дипломатичної інформації є її повнота. У якому вигляді вона не подавалась вищому керівництву (шифрограми, письмове повідомлення, усна доповідь), інформація повинна бути максимально повною й усесторонньою. Матеріал інформації необхідно викласти таким чином, щоб при ознайомленні в читача не виникало додаткових запитань. Тобто інформація повинна давати повне, вичерпне уявлення про події та питання, які висвітлюються.

Найбільшу цінність має дипломатична інформація яка носить попереджуючий характер і покликана запобігти назріванню проблем і конфліктів. Її особлива цінність полягає в тому що вона допомагає сформулювати думку й реакцію держави на окремі події та питання, що тільки виникають або мають потенційний характер. У свою чергу, інформація яка носить попереджуючий характер дає змогу вжити попередніх або фактичних заходів і забезпечити грамотне та вискоєфективне рішення не лише існуючої проблеми, але й проблем стратегічного характеру.

Крім інформації отриманої із-за кордону дипломатичним працівникам надходить значний обсяг службової інформації з різних джерел. Це можуть бути аналітичні матеріали, підготовлені іншими територіальними й функціональними підрозділами МЗС; директивні матеріали з адміністрації президента й апарату уряду держави; службові й інформаційні матеріали, підготовлені іншими міністерствами та відомствами держави тощо.

Це дозволяє дипломатом бути в курсі останніх подій і актуальних питань держави, і відповідно вибудовувати власну професійну діяльність.

Важлива інформація також надходить від ради безпеки, зовнішньої та контррозвідки, прикордонних служб, митної служби та міністерства внутрішніх справ. Багато корисних відомств ідей знаходиться в документах, підготовлених науковими аналітичними центрами, представниками експертних центрів. Окрім службової інформації працівники зовнішньополітичної установи використовують у своїй роботі й загальнодоступну інформацію, отриману з новинних стрічок, інформаційних агентств, газет, журналів, офіційних веб-сайтів і мережі «Інтернет». Для об'єктивної оцінки ситуації і прийняття правильного та обґрунтованого рішення уряду держави життєво необхідно володіти достовірною, своєчасною та максимально повною інформацією.

Пошук і збір інформації законними способами супроводжується складанням дипломатичних документів з представниками іноземних держав, офіційного й особистого листування, внутрішньовідомчого листування (між МЗС і посольствами своєї країни, президентом, урядом та іншими міністерствами й відомствами). Саме ця частина роботи займає 80 % часу дипломатів вищих і середніх рангів міністерств і більше половини робочого часу дипломатів, які працюють у закордонних установах (Роров, 2003, р. 432).

Висновки

Нині завдяки глобалізаційним процесам зростає кількість учасників: субдержавні утворення (місцеві та регіональні) НУО, транснаціональні компанії, засоби масової інформації, наукові кола, фонди, політичні партії тощо), тобто, зовнішня політика у більш широкому розумінні здійснюється не лише державами через своїх представників, але й будь-ким із цих нових учасників. У свою чергу, до реалізації дипломатичних відносин залучається набагато більше партнерів, аніж раніше, тому дипломатія стає все більше приватизованою та популяризованою практикою.

Дипломатія за своєю суттю є постійним процесом, який нелегко піддається короткостроковості. Для дипломатії потрібні знання, судження та досвід, що, у свою чергу, зумовлює необхідність адаптації до навколишнього світу. Ця адаптація не є питанням вибору, а необхідністю. Технологія впливає не тільки на те, як дипломати ведуть бізнес, але і на те, що таке бізнес дипломатії.

Новітня комунікаційна еволюція не тільки пришвидшила потік інформації, але й розширила ментальність та способи мислення

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

в дипломатичному співтоваристві. Дипломату постійно доводиться аналізувати події з глибокою якістю та безперервністю своїх спеціальних та широко розповсюджених джерел, які можуть впливати на внутрішню думку, а також на процес формування внутрішньої політики.

Незважаючи на будь-які нові технології, такі як електронна пошта, факс чи телефон, ніщо насправді не може замінити особистий контакт та діалог, підтверджений рукоштовуванням. З іншого боку, будь-яка дипломатична ініціатива та діяльність на місцях може постійно контролюватися його адміністрацією вдома, яка може надавати більш детальні інструкції та навіть інструкції в режимі реального часу відповідно до внутрішніх інтересів.

Отже, цифровізація та розширення сфери ІКТ наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. стали революцією у сфері дипломатії, оскільки вони кардинальним чином вплинули на розвиток сучасної дипломатичної практики, управління інформацією, публічної дипломатії, стратегічного планування, міжнародних переговорів та антикризового управління, набуваючи ознак т. зв. цифрової дипломатії, яка використовує ІКТ, інтернет та соціальні медіа для зміцнення дипломатичних відносин.

References:

1. Berridge, G.R. (2002). *Diplomacy: theory and practice*. Basingstoke: Palgrave.
2. *Essentials of modern diplomacy. Part 1*, [online]. Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj6kZO_renuAhUnllsKHRrCAgQQFjACegQIARAC&url=https%3A%2F%2Flink.springer.com%2Fcontent%2Fpdf%2Fbfm%253A978-3-540-71101-8%252F2%252F1.pdf&usq=AOvVaw2lZ7YfEm-2qQar6fecera7.
3. Hutchings, R. & Suri, J. (2015). *Foreign Policy Breakthroughs: Cases in Successful Diplomacy*. Oxford University Press.
4. 'Internet 2009 in numbers'. (2010). *Royal Pingdom*, [online]. Available at: <http://royal.pingdom.com/2010/01/22/internet-2009-in-numbers/>.
5. Kovalevskiy, V. O. (2009). 'Struktura politychnykh komunikatsii suchasnoi Ukrainy' [The structure of political communications in modern Ukraine]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei* [Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it], issue 17, pp.137–144.
6. Melnikova, O. A. (2020). *Informatsionnoe obespechenie vneshnepoliticheskoi deyatel'nosti sovremennykh gosudarstv (politologicheskii analiz)* [Information support of the foreign policy of modern states (political science analysis)]. D.Ed. Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Relations of the Russian Federation.

7. Mingst, A. K. (2008). *Bazat e Marrëdhënieve Ndërkombëtare*. Tiranë: Albanian Institute for International Studies.

8. Nikolson, H. (1998). *Dyplomatiia* [Diplomacy]. Translated from English by A. A. Troyanovskii. Kyiv : Tri krapki.

9. Попов, В. И. (2003). *Sovremennaya diplomatiya* [Modern Diplomacy]. Moscow: Nauchnaya kniga.

10. Torkunova, A. V., Panova, A. N., eds. (2014). *Diplomaticheskaya sluzhba* [Diplomatic service]. Moscow State Institute of International relations–University–Moscow: Aspekt Press.

11. Videnska konventsiiia pro dyplomatychni znosyny: OON; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument pryiniaty 18 kvitnia 1961 roku № 995_048 [Vienna Convention on Diplomatic Relations: UN, Convention, International Document dated from April 18, 1961, № 995_048]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text.

12. Videnska Konventsiiia pro konsulski znosyny OON; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument pryiniaty 24 kvitnia 1963 roku № 995_047 [Vienna Convention on Consular Relations: UN, Convention, International Document dated from April 24, 1963, № 995_047]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text.

THE ROLE OF THE DIPLOMATIC ACTIVITY'S INFORMATION SUPPORT IN THE MODERN GLOBALIZATION PROCESSES

Andriienko Petro

*Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary,
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine;*

Sarapin Hanna

*Candidate of Sciences in Social Communications,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4009-5481
annaonline5@gmail.com*

The invention of new technologies, mainly in the field of telecommunications: telephone, radio, television and satellite communications, had a significant impact on diplomacy, but did not replace the very nature of diplomatic procedures. In turn, communication and information, the main pillars of diplomacy, have been fundamentally changed in recent years through the process of digitization. In modern life, the role and place of information without exaggeration can be defined as one of the most important. Humanity has long realized that the success of any practical activity is determined by many factors, but above all the quality of information support. Insufficient amount, ignoring of available information or inability to evaluate it correctly can eventually lead to serious miscalculations and mistakes, which will eventually lead to deep defeat in the diplomatic arena. The aim of the article is to investigate the impact of modern digital information and communication technologies on the development and practice of the state's diplomatic service. The research methodology is complex and is determined by the specifics of the research subject, its purpose and objectives, as well as an interdisciplinary approach to a particular problem. As a result, it was concluded that the latest communication evolution has not only accelerated the flow of information, but also expanded the mentality and ways of thinking in the diplomatic community. The diplomat constantly has to carefully and continuously analyze the events, information about which he receives from his special sources, which, in turn, can affect the process of forming not only his opinion, but also domestic / foreign policy in general.

Key words: diplomacy; diplomatic service; information; information and communication technologies; globalization processes.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ СОВРЕМЕННОСТИ

Андриенко Петр Павлович

*Чрезвычайный и Полномочный Посланник,
кандидат технических наук, доцент,
Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев, Украина*

Сарапин Анна Анатольевна

*кандидат наук по социальным коммуникациям,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев, Украина
ORCID: 0000-0003-4009-5481
annaonline5@gmail.com*

Изобретение новых технологий, преимущественно в области телекоммуникаций: телефон, радио, телевидения и спутниковой связи – существенно повлияли на дипломатию, однако не заменили саму природу осуществления дипломатических процедур. В свою очередь, коммуникация и информация, основные столбы дипломатии, кардинально изменились за последние годы под влиянием процесса цифровизации. В современной жизни роль и место информации без преувеличения можно определить как одни из важнейших. Человечество давно осознало, что успех любой практической деятельности определяется многими факторами, но прежде всего качеством информационного обеспечения. Недостаточное количество, игнорирование имеющейся информации, или неспособность правильно ее оценить рано или поздно могут стать причиной серьезных просчетов и ошибок, которые, в конце концов, приведут к поражению на дипломатической арене. Целью статьи является исследовать влияние современных цифровых информационно-коммуникативных технологий на развитие и практику осуществления дипломатической службы государства. Методология исследования является комплексной и определяется спецификой предмета исследования, его целью и задачами, а также междисциплинарным подходом к определенной проблеме. В результате исследования сделаны выводы, что новая коммуникационная эволюция не только ускорила поток информации, но и расширила ментальность и способы мышления

Андрієнко Петро Павлович, Сарапін Ганна Анатоліївна
Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності
в умовах глобалізаційних процесів сучасності

в дипломатическом сообществе. Дипломату постоянно приходится тщательно и непрерывно анализировать события, информацию о которых он получает из своих специальных источников, которые, в свою очередь, могут повлиять на процесс формирования не только его мнения, но и внутренней/внешней политики в целом.

Ключевые слова: дипломатия; дипломатическая служба; информация; информационно-коммуникативные технологии; глобализационные процессы.

УДК 327.56

ДО ПРОБЛЕМИ ВИРОБЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕОКУПАЦІЇ КРИМУ

Козьма Василь Васильович

*доктор політичних наук, доцент,
Національний університет фізичного виховання
і спорту України,
м. Київ, Україна
ORCID:0000-0002-8970-5968
kozma_v@meta.ua*

Надіслано:

12.03.2021

Рецензовано:

25.03.2021

Прийнято:

09.04.2021

У сучасних умовах, коли Україна захищає свою незалежність, особливо гостро постає питання вироблення чіткої державної стратегії деокупації Криму. Потрібно зазначити, що останнім часом побільшало й ініціатив із боку влади щодо вирішення кримської проблеми. До обговорення цієї проблеми у фаховому середовищі спонукає остання ініціатива української влади щодо створення «міжнародної платформи з деокупації Криму». Необхідність такого дискурсу актуалізується відсутністю в запропонованих владою ініціативах конкретних кроків із вирішення кримського політичного конфлікту. У статті аналізуються дві можливі стратегії деокупації Криму та тактичні кроки з їх реалізації. Наголошується на необхідності зваженого підходу до реформи децентралізації та важливості прогнозування можливих ризиків в процесі її впровадження. У висновках зазначається, що успішне розв'язання кримського політичного конфлікту потребує нині відмовитися від стратегічних лозунгів, які не мають конкретного організаційного потенціалу й зосередитися на виробленні чіткої державної стратегії деокупації Криму. Значною мірою можливість і дієвість використання тієї чи іншої стратегії, а також тактичних кроків її реалізації залежить від активної участі у цьому процесі українських учених.

Ключові слова: Крим; де окупація; стратегія; тактика; федералізм; децентралізація.

Вступ

Анексія Кримського півострова Російською Федерацією є доконаним фактом і це зобов'язує українських учених долучитися до фахової дискусії, щодо вироблення державної стратегії повернення окупованих територій. Немає сенсу повторювати на цих сторінках причини, що призвели до подібних наслідків, деякі з них добре відомі, таємниці інших відкриються згодом. Обмежимося лише однією влучною цитатою. Свого часу залізний канцлер Отто фон Бісмарк, оцінюючи реалії тогочасної міжнародної політики, сказав: «Сила вище права. Я не проголошую цей лозунг. Я просто констатую факт» (Bismarck, 2015, р. 118). На наше переконання, відтоді мало що змінилося. Та більше, в часи світової пандемії кудись зникла риторика про взаємне подолання глобальних проблем людства, натомість світ повертається до «темних часів» національного егоїзму. У сфері міжнародного життя силова концепція політики знову стає в моді. Із цих причин розв'язання кримської проблеми залишається справою, в першу чергу, самої України й без вироблення чіткої стратегії та детально продуманої тактики не обійтись. Натомість в українському політичному просторі тема Криму підіймається все рідше переважно в контексті передвиборчих гасел на кшталт «Крим – це Україна». До речі, подібні гасла є класичним елементом маніпуляції людською свідомістю. Коли такі написи з'являються на Кубані чи Придністров'ї – це викликає одні емоції, але якщо під кожним знаком населеного пункту в середині країни нагадувати, що це Україна – зовсім інші. Хіба наші громадяни страждають на історичну амнезію? Проте, мова зараз про інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика деокупації та реінтеграції Криму розглядається в працях багатьох вчених зокрема серед українських науковців, які займалися означеними питаннями, слід назвати В. Горбуліна, С. Телешуна, О. Пухкала, В. Куйбіду, Г. Перепилицю, О. Калакуру, В. Кравченка, А. Іванця, Я. Базилюка, В. Лозового, Б. Парахонського, М. Розумного, О. Шевченко, К. Юрченко, П. Гай-Нижника, О. Батрименка та ін. Задля справедливості потрібно зазначити, що останнім часом побільшало й ініціатив із боку влади щодо вирішення кримської проблеми, чого варта лише ідея створення «міжнародної платформи з деокупації Криму». Із назви можна зробити висновок, як мінімум, про відкриття другого фронту у боротьбі за Крим. Разом із тим, жодної конкретики там немає, а створення «платформи» дає урядовцям можливість заявити, що вони не дарма проїдають кошти платників податків.

Формулювання цілей статті

У світлі вищесказаного, наше дослідження орієнтоване на пошук дієвих механізмів вирішення кримського політичного конфлікту та залучення до цієї дискусії фахового середовища.

Мета статті – запропонувати для широкого обговорення можливі сценарії деокупації Криму.

Виклад основного матеріалу дослідження

3 грудня 2020 року у рамках 27-го засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ міністр закордонних справ Дмитро Кулеба оголосив про ініціативу української влади створити міжнародний переговорний майданчик «Кримська платформа» для деокупації Криму та перерахував п'ять очікуваних пріоритетів в його роботі.

По-перше, безпека, включно зі свободою мореплавства.

По-друге, забезпечення ефективності санкційних обмежень проти держави-агресора.

По-третє, захист прав людини та міжнародного гуманітарного права.

По-четверте, захист освітніх, культурних, релігійних прав.

По-п'яте, подолання негативного впливу тимчасової окупації Криму на економіку та навколишнє середовище.

За словами першої заступниці голови МЗС Еміне Джеппар, створення платформи має на меті задати багаторівневу рамку, яка триматиме тему Криму на різних рівнях. Найвищий політичний рівень на себе візьме саміт, організацію якого ініціюватиме Україна. Він проходитиме щорічно 26 лютого – у день опору Криму російській окупації¹. Провести в Україні перший Кримський саміт Міністерство закордонних справ України планує у 2021 році.

Безумовно, зустрічатися, обговорювати, висловлювати вкрай стурбовану позицію, ставити розмашисті автографи під різноманітними петиціями потрібно, але пересічних громадян цікавлять не платформи й форуми, а чіткі, виважені та зрозумілі кроки влади на майбутнє. Це стосується всіх сфер життєдіяльності суспільства в тому числі й питання вирішення кримського політичного конфлікту. Іншими словами, має бути вироблена, прийнята й на весь світ заявлена чітка стратегія держави Україна щодо Криму та відповідно розроблені тактичні кроки по її реалізації на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу. Зважаючи на це проведення будь-яких самітів, зустрічей, платформ і т.п. має розглядатися лише як

¹ На момент написання цієї роботи дата проведення саміту перенесена на 23 серпня 2021 р.

тактичне її втілення. «У політиці часто плутають цілі й засоби. Конституції, хартії, петиції й декларації про права, збори представників та колегії вибірників самі по собі не становлять гарного правління й аж ніяк не є його основою. Для тих, хто не здатний захищати їх, закони лише порожній звук» (Macaulay, 2001, p. 93).

Нагадаємо, що мається на увазі, коли говорять про політичну стратегію та що саме розуміють під словом «тактика». Отже, політична стратегія становить систему великомасштабних політичних рішень і накреслених напрямів діяльності, послідовна реалізація яких забезпечує досягнення основної мети основними суб'єктами політики; генеральну лінію, що спрямована на розв'язання завдань цілого історичного періоду, на досягнення фундаментальних, довгострокових цілей. Для політичної стратегії характерні: чітке визначення головного напрямку боротьби, засобів і шляхів, які ведуть до поставлених цілей; продумана концепція співвідношення у просторі й часі сил і засобів, котрі має держава; визначення основних етапів удосагненні політичних цілей, усвідомлення специфіки кожного етапу, його переваг і недоліків.

Тактика у політиці означає визначення завдань і конкретних форм боротьби в даних умовах; сукупність прийомів, методів, форм політичної діяльності, спрямованих на досягнення цілей того чи іншого етапу стратегії, які використовуються відповідно до конкретних ситуацій, що виникають при реалізації політичної стратегії. Загальна вимога, що висувається до політичної тактики, – сприяти стратегії, а не заперечувати її, не дискредитувати. Можливості тієї або іншої тактики визначаються при розробці стратегії в найзагальніших рисах, за винятком тактики досягнення цілей першого етапу стратегічного плану. Тактика першого етапу стратегічного плану, як початок будь-якої політичної кампанії, розробляється з максимальним ступенем деталізації (Shemshuchenko et al., 2004, p. 639).

Яку основну мету ставить перед собою держава Україна на сучасному етапі коли говорить про деокупацію Криму? Не думаю, що українські політики такі недалекоглядні, коли ведуть мову лише про повернення статус-кво. Очевидно, що повернути все як було не вдасться, адже потрібно пам'ятати – у політиці статус-кво завжди виступає як передумова переходу від старого до нового. Нижче ми пропонуємо два альтернативних варіанти можливої політичної стратегії деокупації Криму та тактичні кроки по її реалізації. Зауважимо при цьому, що мова не йде про суб'єктивну позицію автора, це лише спроба більш активного залучення експертної спільноти до обговорення проблеми, адже чим більшу кількість альтернатив запропонують фахівці, тим легше владі планувати майбутнє.

1. Стратегічна мета: деокупація Криму та створення Кримськотатарської Автономної Республіки у складі України.

Поставлена мета передбачає прийняття нового тексту Конституції і початок II Республіки (якісний рубіж) у новітній історії незалежної України. Пояснимо свою позицію стосовно прийняття нової Конституції. Справа в тому, що нині українська держава живе за Конституцією, яка спочатку була прийнята Парламентом без участі населення в 1996 р., сумнівно реформована у 2004 р., ще більш сумнівно повернулася до своєї первісної форми у 2010 р., була законно змінена у 2011 і 2013 рр., а потім відновлена до своєї реформованої редакції до 2010 р. з одночасним включенням згаданих змін після 2010 р., нарешті частково змінена у 2016 і 2019 рр. (Nova Konstytutsiia dlia Ukrainy?, 2019). Безумовно, життя вносить свої корективи в будь-яку сферу людської діяльності, що тут казати про політику, і цілком логічно, що шляхом внесення правок можна спробувати вдосконалити Основний Закон держави. Разом із тим, проблема набагато глибша і вона не може бути вирішена лише змінами чи доповненнями. Українська держава живе за Конституцією прийнятою в мирні часи. Думаю не варто нагадувати читачам, що двері храму дволикого бога Януса зірвало з петель російськими «градами» ще у 2014 р. й вони, на превеликий жаль, ще не скоро зачиняться. Йде війна, гинуть наші співгромадяни, окуповано частину територій, завдано значних збитків економіці. Ворог сильний та підступний і протиставити йому можна лише силу. Силу надсучасної армії, силу швидкого економічного розвитку, силу союзників, силу духу. Зміни назріли й починати варто з «чистого аркуша» нової Конституції в якій, зокрема, передбачити можливість для втілення наступних тактичних кроків:

Короткострокові тактичні кроки (1–5 років):

- посилення секторальних санкцій проти Російської Федерації (у першу чергу, проти нафтовидобувних і газорозподільних компаній);
- створення робочої групи для розробки нового тексту Конституції України в якій, окрім зміни статусу Криму, будуть внесені інші важливі для держави зміни (зміна форми правління на парламентську із ліквідацією посади президента; внесення змін до адміністративно-територіального устрою; повернення до «клубу ядерних держав» тощо);
- прийняття нового тексту Конституції на Всеукраїнському референдумі;
- на основі нового адміністративно-територіального устрою збільшити територію Кримськотатарської автономної республіки (у районі населених

пунктів Каланчак-Чаплинка-Новотроїцьке та перенести її столицю з тимчасово окупованих територій);

- проведення нових виборів до Верховної Ради України та Парламенту Кримськотатарської автономної республіки;

- проведення повного та прозорого розслідування всіх обставин анексії Криму з притягненням до відповідальності посадових осіб найвищого рівня;

- створення міждержавного політичного (військово-політичного) альянсу для боротьби з російською агресією на чолі з Україною;

- пошук контактів з російськими політиками, які налаштовані на конструктивну співпрацю з Україною як на території Російської федерації, так і на окупованих територіях Криму;

- створення глобальної мережі українського мовлення як головного інструменту ведення інформаційної війни;

- проведення блискавичної, добре підготовленої військової операції по звільненню окупованих територій Донбасу (військово-політична поразка Росії підніме моральний дух українців і створить сприятливі умови для подальшої деокупації Криму).

Середньострокові тактичні кроки (10–20 років):

- значне збільшення потужності армії та військово-морських сил України в акваторії Чорного моря;

- повернення на озброєння ЗСУ ракет середньої дальності з ядерними боєголовками або високоточної зброї з метою створення сил стратегічного стримування;

- модернізація Збройних сил України, в першу чергу, за рахунок використання внутрішнього інноваційного потенціалу;

- проведення військової операції щодо часткового звільнення окупованих територій Криму в період зміни влади в Російській Федерації;

- вступ України до НАТО;

- налагодження контактів із російськими політиками після зміни влади в Кремлі;

- проведення міжнародного саміту по врегулюванню кримського конфлікту за участі країн підписантів Будапештського меморандуму;

- підписання тимчасової угоди з Російською Федерацією про поділ Кримського півострова на сфери впливу (припинення гарячої фази конфлікту);

- перенесення столиці Кримськотатарської автономної республіки з материкової частини території України на звільнені території півострова.

Довгострокові тактичні кроки (20–40 років)

- збройна деокупація Кримського півострова;
- мирна (дипломатична) деокупація Кримського півострова;
- вступ України до Європейського Союзу.

2. Стратегічна мета: деокупація Криму та входження автономних земель Криму до складу держави Україна на федеральних засадах.

Той, хто нині запропонує подібну стратегічну мету, буде одразу ж звинувачений у здачі національних інтересів та заграванні з Москвою. І справді, Росія неодноразово піднімала питання федералізації України в контексті вирішення конфлікту на Донбасі, пропонуючи поділити території на федеративні суб'єкти з широкими автономними правами (включно з можливістю впливати на рішення федерального уряду щодо міжнародної політики). До чого призведе така федералізація здогадатися неважко. Проте, якщо навіть з хворої голови, погодитися на подібну модель державного устрою, це не вирішує автоматично проблему окупованого Криму. Нині «кримську тему» Росія відмовляється обговорювати в будь-якому форматі, але так буде не завжди. Президент В. Путін залишить по собі масу проблем для Росії й питання територіальної цілісності – одна з головних. «Щоб загубити батьківщину, досить навіть одного негідника: тому в історії було чимало прикладів» (Вонапарте, 2012, р. 276).

Зробимо короткий відступ. У цій публікації ми навмисно оминаємо події на сході України, адже поставили собі за мету запропонувати можливі шляхи деокупації Криму та повернення цих територій під юрисдикцію української держави. Єдине, на що звернемо увагу, це на спроби заморозити конфлікт за російським сценарієм. Чим довше триватиме позиційна, окопна війна тим вигідніше Росії. Такий сценарій в жодному разі не може відповідати інтересам України. Нещодавні події в Нагірному Карабасі лише доводять стару добру істину, політика не лише мистецтво можливого, а й уміння використовувати можливості. Головне не втратити історичний шанс. Військова операція зі звільнення окупованих територій Азербайджану була добре спланована і для її здійснення підбрано вдалий час (вибори в США, пандемія, посилення русофобської риторики нової влади Вірменії і т. п.). Крім того, Азербайджану вдалося заручитися підтримкою сильного союзника – Туреччини. На наше переконання, схожий сценарій варто використати й Україні для звільнення частини Донецької та Луганської області від російської окупації.

Повернімося до нашої теми й спробуємо відповісти на декілька взаємопов'язаних питань: чи може унітарна республіка Україна стати

в майбутньому федеративною і, якщо так, чи розв'яже це проблему окупованого Криму?

На першу частину питання, відкинувши його політизацію, відповідь буде наступною – може, і йдеться не про позицію автора, а про наявні тенденції, які почали з'являтися з провадженням реформи децентралізації. «Привид федералізму бродить по Україні». Річ у тому, що ця реформа несе в собі певні ризики, одним з яких є її прискорене впровадження. На наше переконання, підштовхувати цей процес на цьому етапі історичного розвитку України вкрай небезпечно, особливо в питанні зміни статусу регіонів та перерозподілу владних повноважень. «Можна, наприклад, міркувати з філософської точки зору про переваги й недоліки централізації, але якщо ми згадаємо, що велика [французька] революція, яка прагнула скинути всі установи минулого, все-таки змушена була не тільки поважати централізацію, але навіть збільшила її, то мимоволі маємо визнати, що ця установа – продукт нагальної потреби й що вона становить одну з умов існування народу...» (Le Bon, 2010 р.252). Можливо, у відповідь на запропоновану цитату, нам заперечать, що для Франції XVIII ст. централізація була й справді необхідною, але для української держави в XXI ст. реформа децентралізації не несе тих загроз, про які писав Г. Лебон відповідно її реалізація є необхідною й назрілою. Та більше, серед більшості вітчизняних політиків поширеною є думка, що саме регіональний чинник тобто наявні територіальні відмінності є рушійною силою процесу децентралізації в Україні. Чи так це насправді? Український вчений Ю. Шайгородський з цього приводу зауважує: «Наявні регіональні особливості стали предметом значної кількості вітчизняних досліджень. Разом з тим, варто визнати їх фрагментарність, відсутність цілісного, узагальненого бачення комплексу існуючих проблем. Водночас об'єктивні культурні, соціальні, економічні, демографічні та інші розбіжності, ціннісні особливості різних регіонів країни спонукали окремих політиків і політичні рухи до штучного загострення проблеми, використання її у суто політичній площині. Неодноразово, особливо у передвиборчі періоди, мовні та культурні особливості Сходу і Заходу, твердження про «окремішність» тих чи тих регіонів використовувалися окремими політиками та політичними рухами задля посилення власної електоральної підтримки. <.....> Проблема децентралізації стала домінуючою на теренах української політики не стільки з огляду на існування об'єктивних розбіжностей між різними регіонами країни, скільки з огляду на необхідність переформатування управлінської системи,

усвідомлення ваги і ролі самоврядності на сучасному етапі державотворення» (Shaihorodskiy, 2015, p. 78).

Поділяючи думку поважного вченого, додамо лише, що історичний досвід показує: «Основна частина федеративних держав виникла в результаті процесів децентралізації та розвитку регіональної автономії під час переходу територіально неоднорідних держав до більш ліберальних моделей територіально-державного будівництва, що відбувається під тиском політично активних груп, які виражають регіональні інтереси. Виникає питання, в який момент процес децентралізації переходить якісну межу та призводить до створення федеративної держави. Головними ознаками цього процесу є:

По-перше, вертикальний поділ владних повноважень між загальнонаціональним та першим субнаціональним (регіональним) рівнями.

Другою ознакою, яка є характерною, проте необов'язковою для федерації, це спосіб легітимації та пов'язаний з ним генезис органів влади першого субнаціонального рівня. Джерелом влади є місцева громада, тобто регіональна влада формується в результаті всенародних виборів або хоча б на основі рішень, що приймаються місцевими елітами.

Третьою ознакою федерації часто вважається наявність «палати регіонів» у складі національного парламенту або хоча б квотування регіонального представництва в однопалатному парламенті. Ця ознака важлива, адже реалізація принципів безпосередньої регіональної участі в процесі прийняття загальнонаціональних рішень має велике значення для федерації (Turovskii, 2006, p. 98).

Спробуємо з'ясувати чи є ці ознаки в Україні? Як було сказано вище, виходячи з теорії про форми державного устрою головною ознакою федералізму є гарантований поділ владних повноважень між федеральними та регіональними органами влади, що вказує на децентралізацію владних відносин. Яскравим прикладом цієї ознаки в Україні є поява навесні 2016 р. ініціатив деяких обласних рад щодо підписання угод про розподіл владних повноважень між Кабінетом Міністрів України, обласними державними адміністраціями та обласними радами. Не вважаємо за потрібне вдаватися на цих сторінках до розслідування хто саме «напоумив» їх на прийняття таких «Рішень», лише зауважимо, що схожість текстів документів і синхронність у їх прийнятті вказують на спланованість дій. Очевидною метою було випробувати владу на міцність. Думається, що в міру розширення повноважень органів місцевого самоврядування подібні спроби будуть з'являтися все частіше, чого варті лише останні заяви міських голів Черкас, Львова, Тернополя щодо

прийнятих рішень уряду направлених на боротьбу з пандемією вірусу COVID-19. Думаю читачам не важко буде здогадатися, яку реакцію викликають такі демарші у нашого північного сусіда.

Подивимося тепер, що буде якщо держава й, зокрема, уряд, щоб уникнути різноманітних конфліктів й зберегти цілісність країни почне проявляти слабкість і в результаті домовленостей передасть частину владних повноважень органам місцевого самоврядування, без утворення належної системи державного нагляду за їхньою діяльністю. Децентралізація державного апарату, відсутність прямого або опосередкованого контролю за регіональними органами влади, які створюються в адміністративно-територіальних одиницях призведуть до втрати ефективності управління. Цей процес можна визначити як процес федералізації. Потрібно зазначити, що процес федералізації такої унітарної держави як Україна в результаті призведе або до розпаду країни, або до створення конфедеративного союзу.

Не будемо детально зупинятися на двох інших ознаках федералізму. Вибірність органів влади цілком демократична процедура і те, що українці мають можливість нею скористатися можна лише вітати. Разом із тим, варто пам'ятати про ахіллесову п'яту демократії – принцип більшості. Показовими є останні місцеві вибори. Так, наприклад, керівником Підвисоцької ОТГ Голованівського району Кіровоградської області люди обрали колишнього депутата Верховної Ради Віктора Лозінського, якого засуджували до 15 років ув'язнення за вбивство. Тут можна лише сказати словами відомого філософа Жозефа де Местра: «Кожен народ має ту владу, на яку заслугоує».

Стосовно третьої ознаки зауважимо, попри відсутність у Верховній Раді України «палати регіонів» це ще не означає, що такого квотування не існує в українській політиці. Варто, для прикладу згадати, з яким регіоном пов'язується ім'я колишнього президента В. Януковича чи П. Порошенка. У свій час «Поширення регіоналістських настроїв стало каталізатором діяльності регіональних рухів, більшість із яких одразу почали створювати розгалужені інституції, організаційні структури. Найбільш впливові регіоналістські партії та громадські об'єднання сформувалися в Автономній Республіці Крим (Республіканський рух Криму, російська партія Криму, партія економічного відродження Криму, кримська партія), у Донецькій та Луганській областях (Інтеррух Донбасу), менш впливові – у решті Південно-Східних регіонів країни (Демократичний союз Новоросії) та в Закарпатській області (товариство підкарпатських русинів, республіканська партія Підкарпатської Русі), і не впливові – у Галичині. <...> Сплеск регіоналізму у 2004 р. зумовив

появу регіональних об'єднань підприємців («Південний Схід») і нових політичних партій, що виступили за федералізацію країни («Нова демократія»), а також перехід на федералістські позиції вже існуючих політичних партій (Партії регіонів, Прогресивної соціалістичної партії України)» (Dehtiarova, 2009, р. 4).

Отже, якщо існують ознаки федералізації чи означає це, що реформа децентралізації запустила в Україні незворотні процеси? Ми переконані, так питання нині не стоїть. Разом із тим не варто забувати просту істину «поінформований значить озброєний». Подивимось на проблему з іншого боку. Припустімо, що загроза федералізації реальна і процес неможливо зупинити. Що робити? Відповідь добре відома: якщо не можливо зупинити, тоді варто очолити. Для України одним із прикладів проведення «контрольованої федералізації» може бути Іспанія, де у свій час був запроваджений децентралізований варіант управління країною. Вимушений крок став певною альтернативою федералізму, який не сприймався в Іспанії як форма державного устрою. Різниця між класичною федеративною державою та іспанськими автономіями є значною. Територіальні автономії країни не володіють конституційними правами, якими володіє Іспанія як держава. Різниця в суверенітеті іспанської держави виражається в конституційній політичній владі, яка йде від народу (народний суверенітет), і владою автономних територій, яка є похідною від центральної влади та відповідно має обмеження (обмежений суверенітет).

Розглянувши першу частину запитання щодо федералізації України ми повертаємось до проблеми деокупації Криму і спробуємо з'ясувати яким чином федералізація може сприяти вирішенню кримського конфлікту. Покажемо це через тактичні кроки.

Підбиваючи підсумки, скажемо декілька слів про військовий сценарій звільнення окупованого Криму. Цілком справедливо, якщо опоненти такого розвитку подій заперечать, що військова могутність Росії та України не співставні. Відповідно планувати будь-яку військову операцію немає сенсу, адже у разі програшу ми можемо втратити значні території й ризикуємо незалежністю країни. Частка істини в цьому є проте, на наше переконання, такий сценарій не варто відкидати, більше того до нього треба бути готовим.

Історія має багато прикладів запеклої боротьби між могутніми державами й значно слабшими сусідами. Згадаймо хоча б Фінляндію у 1940 р. Зрозуміло, ми не закликаємо до розв'язання війни з Росією, але якщо один із супротивників добровільно відмовляється від захисту, нападник нахабніє.

Погрожуючи застосувати силу, ви даєте зрозуміти ворогу, що меч ваш завжди наготові. Такий тактичний крок змушує ворога розпорошувати свої сили по всій лінії фронту й остерігатися раптового нападу. Саме цю тактику Росія використовує проти України постійно проводячи широкомасштабні навчання біля наших кордонів. Свого часу подібну тактику використав Рональд Рейган проти Радянського Союзу. У часи холодної війни американці розгорнули активну інформаційну кампанію навколо т. зв. програми «СОІ» (стратегічна оборонна ініціатива), за якою «планувалося» вивести на орбіту сотні військових супутників, що будуть перехоплювати радянські міжконтинентальні ракети. Загроза раптового вторгнення без можливості відповіді викликали в радянського керівництва паніку, що призвело до значного зростання витрат Радянського Союзу на оборонну промисловість, підірвало економіку і стало ще однією причиною падіння цієї імперії.

Військовий шлях містить у собі не лише фазу збройного протистояння, а й проведення широкомасштабної інформаційної війни, війни компроматів, різноманітних видів підривної діяльності, нейтралізації ворожих ватажків і лідерів, політичне маніпулювання тощо. Ніщо не заважає Україні на кордоні з РФ розмістити «гіперболоїд інженера Гаріна», який без проблем знищить усю авіацію РФ як тільки вона наважиться на вторгнення. Так, це звичайний елемент інформаційної війни, а хто каже, що він неідеальний. Згадайте мультфільм В. Путіна про суперракету, що хвацько облітає гори й континенти шукаючи ворога. Насправді ми маємо справу не з супердержавою, а зі знахобним авторитарним політичним режимом сила якого тримається на залякуванні та погрозах. І чим монолітнішим ставатиме цей режим, тим вразливішим він буде. У боротьбі з ним важливо шукати союзників та нарощувати власні сили.

Висновки

Отже, успішне розв'язання кримського політичного конфлікту потребує нині відмовитися від стратегічних лозунгів, які не мають конкретного організаційного потенціалу й зосередитися на виробленні чіткої державної стратегії деокупації Криму. Значною мірою можливість і дієвість використання тієї чи іншої стратегії, а також тактичних кроків її реалізації залежить від активної участі у цьому процесі українських учених.

References:

1. Bismarck, Otto von. (2015). *Polytyka est yskusstvo vozmozhnoho* [Politics is the art of the possible]. Moscow: Tsentrpoligraf.
2. Bonaparte, N. (2012). *Maksimy i myсли uznika Svyatoi Eleny* [Maxims and thoughts of the prisoner of Saint Helena]. Moscow: Astrel.

3. Dehtiarova, I. (2009). 'Rehionalizm yak chynnyk detsentralizatsii vlady' [Regionalism as a factor of decentralization of power]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [Public administration and local self-government], issue 3 (3), pp. 43–50.

4. Le Bon, G. (2010). *Psikhologiya narodov i mas* [The Crowd: A Study of the Popular Mind]. Chelyabinsk: Sotsium.

5. Macaulay, T. B. (2001). *Angliya i Evropa. Izbrannye esse* [England and Europe. Selected essays]. Translated from English by D. V. Soloveva. Saint Petersburg.: Aleteiia, 2001.

6. 'Nova Konstytutsiia dlia Ukrainy?' [A New Constitution For Ukraine?]. (2019). *Democracy Reporting international*, [online]. Available at: <https://democracy-reporting.org/ua/a-new-constitution-for-ukraine-briefing-paper/>.

7. Shaihorodskiy, Yu. Zh. (2015). Detsentralizatsiia: nebezpeka sproshchenykh pidkhodiv [Decentralization: danger of simplified approaches]. *Rehionalna polityka: zakonodavche rehuliuвання ta praktychna realizatsiia: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, November 24–25, 2015. Ukraine, Kyiv. pp. 77–84.

8. Shemshuchenko, Yu. S., Babkin, V. D., Horbatenko, V. P., eds. (2004). *Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary]. Kyiv: Geneza.

9. Turovskii, R. F. (2006). *Politicheskaya regionalistika* [Political regionalism]. Moscow: High School of Economics.

TO THE PROBLEM OF DEVELOPING A STATE STRATEGY DE-OCCUPATION OF CRIMEA

Kozma Vasyl

*Doctor of Political Science, Associate Professor,
National University of Ukraine on Physical Education and Sport,
Kyiv Ukraine
ORCID: 0000-0002-8970-5968
kozma_v@meta.ua*

In modern conditions, when Ukraine is defending its independence, the issue of developing a clear state strategy for the de-occupation of Crimea is especially acute. It should be noted that the government's initiatives to solve the Crimean problem have recently increased. The recent initiative of the Ukrainian authorities to create an “international platform for the de-occupation of Crimea” encourages discussion of this problem in the professional environment. The need for such a discourse is highlighted by the lack of concrete steps to resolve the Crimean political conflict in the initiatives proposed by the authorities. The article analyzes two possible strategies of de-occupation of Crimea and tactical steps for their implementation. The need for a balanced approach to decentralization reform and the importance of anticipating possible risks in the process of its implementation are emphasized. The conclusions say that the successful resolution of the Crimean political conflict now requires abandoning strategic slogans that do not have a specific organizational potential and focusing on developing a clear state strategy for the de-occupation of Crimea. To a large extent, the possibility and effectiveness of using a strategy, as well as tactical steps for its implementation depends on the active participation of Ukrainian scientists in this process.

Key words: Crimea; de-occupation; strategy; tactics; federalism; decentralization.

К ПРОБЛЕМЕ РАЗРАБОТКИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТРАТЕГИИ ДЕОККУПАЦИИ КРЫМА

Козьма Василий Васильевич

доктор политических наук, доцент,

Национальный университет физического воспитания и спорта Украины,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0002-8970-5968

kozma_v@meta.ua

В современных условиях, когда Украина защищает свою независимость, особенно остро стоит вопрос выработки четкой государственной стратегии деокупации Крыма. Нужно отметить, что в последнее время увеличилось и количество инициатив со стороны власти по решению крымской проблемы. К обсуждению этой проблемы в профессиональной среде побуждает последняя инициатива украинской власти по созданию «международной платформы с деокупации Крыма». Необходимость такого дискурса актуализируется отсутствием в предложенных властями инициативах конкретных шагов по решению крымского политического конфликта. В статье анализируются две возможные стратегии деокупации Крыма и тактические шаги по их реализации. Подчеркивается необходимость взвешенного подхода к реформе децентрализации и важности прогнозирования возможных рисков в процессе ее внедрения. В выводах отмечается, что успешное решение крымского политического конфликта на данный момент обуславливает необходимость отказаться от стратегических лозунгов, которые не имеют конкретного организационного потенциала, и сосредоточиться на выработке четкой государственной стратегии деокупации Крыма. В значительной степени возможность и действенность использования той или иной стратегии, а также тактических шагов ее реализации зависит от активного участия в этом процессе украинских ученых.

Ключевые слова: Крым; деокупация; стратегия; тактика; федерализм; децентрализация.

УДК 323.1.316.42

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Лікарчук Наталія Василівна

доктор політичних наук, професор,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-7119-439X

likarchukd@gmail.com

Надіслано:

19.03.2021

Рецензовано:

31.03.2021

Прийнято:

12.04.2021

Лікарчук Дар'я Сергіївна

кандидат політичних наук,

Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-1603-7601

likarchukd@gmail.com

Шевель Інна Петрівна

кандидат соціологічних наук, доцент,

Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-6387-2506

shevelinna@ukr.net

Виникнення будь-якого етнополітичного конфлікту обумовлено існуванням тієї чи іншої форми нерівності етносів. Тому врегулювання етнічних конфліктів вимагає знаходження нового, компромісного й прийняттого для всіх конфліктних сторін балансу взаємного задоволення їх інтересів. Проблема етнічних конфліктів протягом останніх десятиліть є однією з найбільш актуальних тем для дослідників, що представляють різні сфери науки. Головна причина такої пильної уваги до цього питання полягає у важливості розв'язання подібного роду конфліктів, які до того ж стали одним з найбільш поширених джерел суспільних протиріч і політичної нестабільності. Нині на світовій арені присутня наростаюча емоційна напруженість, що супроводжує конфліктні взаємодії, й може спричинити як мобілізуючий, так й дезорганізуючий вплив на поведінку учасників конфлікту. У етнічному

конфлікті, в міру його розвитку, зростає почуття антипатії або ворожості. Приводи й випадки для цього завжди знаходяться.

Події останніх років продемонстрували, що етнічні конфлікти в різних частинах світу виходять за рамки внутрішньодержавних й навіть регіональних. Це має особливе значення у зв'язку з тим, що регіони етнічної нестабільності асоціюються все частіше, й в періодичній, й в науковій літературі, – з потенційними суб'єктами міжнародного тероризму. Політико-економічна просторова структуризація полягає в розширенні європейської інтеграції, ускладненні взаємин між політичними акторами, зміні сфер геополітичного впливу, трансформації режимності й демократизації ряду країн. Цей процес досі не завершений повністю, ходячи й підходить до свого логічного фіналу. Запобігання конфліктам можливо тільки при комплексному підході до вирішення проблеми й об'єднанню національною політикою, спрямованою на гармонізацію відносин між різними етносами, а також правоохоронних органів, ЗМІ.

Ключові слова: конфлікти; етнічні конфлікти; міжнародні відносини; геополітика; етнос; міжетнічні конфлікти.

Вступ

Етнічні конфлікти в ХХІ ст. є однією з найактуальніших тем для дослідників з різних галузей науки. Ми спостерігаємо нові сплески конфліктів, які ґрунтуються на соціальних протиріччях й політичній нестабільності. Аналіз аспектів етнічних конфліктів, їх особливості, характеристики розкривають можливості для формування нових механізмів та способів розв'язання конфліктів. Етнічні конфлікти, у певній мірі, – це стихійні соціальні порушення, що мають глобальні наслідки.

У кожній конфліктній ситуації, що пов'язано з етнічністю (учасники конфлікту створюють таку ситуацію), поняття «етнічність» плавно переходить в термін «міжетнічний конфлікт», відбувається конкретизація учасників та їх приналежність до тих чи інших спільнот. Тому значення терміна «конфлікт» пов'язане з етнічним фактором.

У цілому виникнення будь-якого етнополітичного конфлікту обумовлено існуванням тієї чи іншої форми нерівності етносів. Тому врегулювання етнічних конфліктів вимагає знаходження нового, компромісного й прийняттого для всіх конфліктних сторін балансу взаємного задовольняють їх інтересів.

Хоча в розвитку етнополітичних конфліктів відбувається багато однотипних процесів, в кожному з конфліктів беруть участь люди зі своїми уявленнями й переконаннями. Атмосфера сильної напруги призводить до того, що поведінка людей в конфліктних ситуаціях часто не піддається логічному аналізу, не ґрунтується на здоровому глузді. Тому ймовірність знайти рішення конфліктної проблеми, яке в повній мірі задовольнило б конфліктуючі сторони, дуже мала. У кращому випадку сторони приймають компромісне рішення, яке не дозволяє врегулювати конфлікт по суті, остаточно, а переводить його в латентний стан. При цьому немає ніяких гарантій, що наступні покоління конфліктуючих спільнот будуть задоволені подібним рішенням й не відновлять відкритий конфлікт.

Науковці описують конфлікт як систему перемінних, де сама переміна становить домінування і розбіжності, які і визначають конфлікт етнічного, який має різні форми, такі як від латентного до чітко втраженого виду конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням проблеми врегулювання етнополітичних конфліктів займалося багато вчених, зокрема: С. Вольф, Г. Гейл, А. Кіссе, С. Корнел, Дж. МакГаррі, Дж. Ротшильд, С. Сайдеман, У. Шнекенер.

В українській науці окремим аспектам даної проблематики присвячені праці таких науковців як О. Картунової, І. Кресіної, О. Кривицької, М. Пірен, В. Ребкала, Ю. Римаренка, Г. Перепелиці, В. Євтух, М. Пірен та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемі етнічних конфліктів, варто формувати нові механізми їх розв'язання, адже конфлікти є мінливими й часто з латентної фази переходять у відкриту.

Формулювання цілей статті

Дослідити стан, проблеми й перспективи вивчення етнічних конфліктів в Європі, з'ясувати їх сутності, передумови й причин виникнення, розкрити механізми й способи їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема етнічних конфліктів протягом останніх десятиліть є однією з найбільш актуальних тем для дослідників, що представляють різні сфери науки. Головна причина такої пильної уваги до цього питання полягає в важливості розв'язання подібного роду конфліктів, які до того ж стали одним з найбільш поширених джерел суспільних протиріч та політичної нестабільності.

Події останніх років продемонстрували, що етнічні конфлікти в різних частинах світу виходять за рамки внутрішньодержавних і навіть регіональних. Це має особливе значення у зв'язку з тим, що регіони етнічної нестабільності асоціюються все частіше, й в періодичній, й в науковій літературі, з потенційними суб'єктами міжнародного тероризму.

У свій час політолог Д. С. Лікарчук, відзначила, що «Безперервні війни, революції, конфлікти, соціальні й економічні потрясіння становлять паралель перманентного процесу, пошуку можливостей перервати дану тенденцію – знайти механізм вилучення з життя людей найгостріших форм соціально-політичної конфронтації» (Likarchuk, 2020a, p. 35).

Згідно з класичним визначенням, етнополітичний конфлікт – це здійснюване в тій чи іншій формі групове протиборство, що має політичну мету, й коли хоча б одна зі сторін апелює до етнічності (Cicccone, 2011).

Серед найбільш відомих теорій етнічних конфліктів комплексного характеру слід виділити теорії Джозефа Ротшильда, Дональда Горовіца, Теда Гурра, Гюнтера Шлее.

Гюнтер Шлее, в своїх роботах про етнополітичні конфлікти посилається на приклад Югославії. Вважається, що югославська криза – приклад класичного етнополітичного конфлікту сучасності. У зв'язку з цим найбільш показовою є ситуація в Боснії, яку Гюнтер Шлее називає «Югославією в мініатюрі» (Schlee, 2004, p. 137). Дослідження передвоєнного часу показували, що відбувалося поступове зникнення «югославської етнічності» й розпочався процес формування єдиного югославського народу. У різних частинах країни цей процес протікав з різною інтенсивністю, але він був очевидний.

У Боснії переважна частина населення аж до 1990-х рр. не надавала істотного значення етнічному чиннику. По суті, етнічність була нав'язана місцевим сербам, хорватам й мусульманам зусиллями політиків, й уявні культурні відмінності стали реальною підставою не тільки для поділу громад, а й для їх жорстокого протистояння (Schlee, 2004, p. 141).

Криза, на поч. 90-х рр. XX ст., не закінчилася підписанням Дейтонських угод. Також загострення ситуації в Автономному краї Косово й Метохії призвело до нового витка кризи, на врегулювання якого були спрямовані зусилля міжнародних організацій та світової дипломатії, що в кінцевому підсумку призвело до самопроголошеної Республіки Косово (Schlee, 2004, p. 142).

Гюнтер Шлее відзначив, що основоположними причинами сучасних етнополітичних конфліктів є відмінності в розумінні природи сучасних націй. Концепція «нації-етносу» послужила основою: ідеї Eretz Israel й концепту

«Великої Сербії», етнічного націоналізму Буміпутра в Малайзії, амхара в Ефіопії, що поризвело до протиріч й конфліктів (Schlee, 2004, p. 145).

У теорії етнічної стратифікації Джозефа Ротшильда, вперше запропоновано розглядати етнічні групи як суб'єкти етнополітичного конфлікту, приділяючи при цьому серйозну увагу аналізу як ресурсного потенціалу сторін, так і можливостей політичної мобілізації групи (Rothschild, 1983, p. 1317). На думку вченого, успіхи й активність етнополітичних рухів залежать від економічних, політичних та ідеологічних ресурсів, якими може оперувати група. Крім того, необхідно враховувати склад групи, її соціальні та культурні характеристики.

При проведенні порівняльного аналізу конфліктів у сучасній Європі вдалося виявити деякі закономірності розвитку конфліктних відносин. По-перше, навіть в умовах стабільного політичного розвитку й застосування ефективних та адекватних технологій етнічні конфлікти можуть бути тільки частково врегульовані, але не повністю завершені. По-друге, наявність досвіду політичного врегулювання конфліктів, а також наявність демократичних принципів в політичній культурі населення є гарантами мирного й не насильницького вирішення етнічних конфліктів навіть в умовах краху політичної системи держави. По-третє, інтеграція Європи в єдиний європейський простір, фактично мінімізує значимість державних кордонів, у тому числі й для формування та розвитку етнічності, але це не означає припинення міжетнічних протиріч, а значить, не забезпечує запобігання конфліктів з етнічною складовою (Esteban, Debraj, 2011).

Кількість, роль й значення етнополітичних конфліктів, в сучасному світі, змінні, але практично не зменшуються, а час їх протікання подовжується, що викликано:

- глобалізацією, знижується роль національних держав й підвищує значення регіонів;
- переходом від світових конфліктів до регіональних;
- різким збільшенням доступності інформації;
- зіткненням формувань інформаційної свідомості;
- свідомістю архаїчною, доіндустріальною (Esteban, Debraj, 2011).

Варто відзначити, що навіть провідні фахівці-транзитології, мало уваги приділяють істотних відмінностей, які склалися між країнами Центрально-Східної Європи та країнами колишнього Радянського Союзу. Серед країн Центрально-Східної Європи переважають нові ліберальні представницькі демократії, гібридні режими характерні для невеликої кількості країн:

Албанії, Боснії, Сербії, Чорногорії, Македонії. Серед країн колишнього Радянського Союзу лише Латвія, Литва й Естонія можуть бути віднесені до консолідованих демократій, для всіх інших країн характерні гібридні або автократичні режими (Schlee, 2004, p. 147).

Як відзначають науковці (Esteban, Debraj, 2011), то країни Європи, розподілені на «зони» етнополітичних конфліктів.

«Перша зона» – це територія Центральної Європи. Усі етнополітичні конфлікти тут пов'язані з розпадом Югославії й Албанією. За певних обставин, описаних вище, сюди можна віднести й конфлікт в Боснії і Герцеговині (1992).

«Друга зона» – це російська зовнішня політика, що включає Україну, Білорусь, Грузію. Тут можна виділити Придністровський конфлікт.

«Третя зона» – збройний конфлікт на території Північного Кавказу (2009–2017). Існує низка дискусій про європейську приналежність Кавказу, але в геополітичному сенсі – це Європа.

«Четверта зона» – це територія Південного Кавказу. Азербайджан, Вірменія, Грузія – залучені в збройні етнополітичні конфлікти (Esteban, Debraj, 2011).

Етнічні конфлікти є тим феноменом, який значною мірою змінив світовій комунікативний простір. Подібні протистояння стали інструментом просторової структуризації. На зміну «генетики посткомунізму» поступово приходять процес регіоналізації європейської периферії (Esteban, Debraj, 2011). Центральна й Східна Європа – це великий за масштабами регіон, який поступово об'єднується в рамках Європейського Союзу. Однак ряд країн цього регіону мають лише віддалені перспективи входження в інтегровану Європу.

У цьому випадку варто відзначити, точку зору українських науковців в питаннях конфлікту й фаворитизму: «Фаворитизм є найпоширенішим джерелом конфлікту вбудь-якій структурі, а точніше – одним із його різновидів – конфлікту інтересів» (Likarchuk, 2020b, p. 20). Така система відображається й в етнічних конфліктах, коли кожна страна показує свою перевагу над іншою.

Відповідно до вище відзначеного, дослідники виділяють «раціональний» й «деструктивний» конфлікти (Mask, 2002, p. 517). Сторони «раціонального» конфлікту готові визнати обґрунтованість вимог конфліктуючих суб'єктів й намагаються врегулювати ентічний конфлікт. Однак «раціональні» конфлікти становлять меншу частину етнополітичних зіткнень, й прикладом їх успішного вирішення можна назвати мирний вихід Норвегії зі складу Шведського королівства або розділ Чехословаччини на Чехію й Словаччину.

Розглядаючи механізми врегулювання етнополітичних конфліктів, директор проекту із систем переговорів при Школі права Гарвардського університету Уільям Юрі прийшов до висновку, що «Збільшення числа етнічних конфліктів стало результатом широкого явища – передачі владних повноважень на нижчий політичний рівень» (Ury, 1999). Він зазначає, що всі етнічні групи у світі в своєму розвитку проходять три етапи:

- 1) етап залежності й дискримінації;
- 2) етап незалежності;
- 3) етап взаємозалежності або взаємовигідного співіснування з іншими групами (Ury, 1999).

Нині на світовій арені присутня наростаюча емоційна напруженість, що супроводжує конфліктні взаємодії, й може спричинити як мобілізуючий, так й дезорганізуючий вплив на поведінку учасників конфлікту. У етнічному конфлікті, в міру його розвитку, зростає почуття антипатії або ворожості. Приводи й випадки для цього завжди знаходяться.

Для етнічного конфлікту характерне формування стійкого образу «зовнішнього ворога», коли компроміс сприймається тільки як капітуляція супротивника, коли прагнення кожної зі сторін учасниць протистояння «здобути перемогу» (Esteban, Debraj, 2011). Показовими в цьому відношенні є Придністров'я, Грузія, Карабах, де пошуки компромісу, мирних рішень не були дієвими.

Слід відзначити, що політико-економічна просторова структуризація полягає в розширенні європейської інтеграції, ускладненні взаємин між політичними акторами, зміні сфер геополітичного впливу, трансформації режимності й демократизації ряду країн. Цей процес досі не завершений повністю, хоча й підходить до свого логічного фіналу.

С. Олзак й Дж. Нейджл виокремили декілька моментів впливу соціально-економічних змін у суспільстві на процеси етнополітичної мобільності в Європі:

- урбанізація соціальної діяльності, яка загострює конкуренцію між представниками різних етнічних груп, що переселяються в міста з районів попереднього проживання;
- індустріалізація, яка також може розширити етнічну конкуренцію за робочі місця;
- економічний розвиток периферійних районів або відкриття нових стратегічних ресурсів економічного росту на периферії, зайнятих компактними етнічними популяціями, які, як правило, створюють потенціал для руху –

оновлення етнічних політичних партій та рухів, що часто обертається конфліктом (Olzak, Nagel, 1986, p. 13).

Європейські експерти, відзначають, що етнополітичні конфлікти не є лише конфліктами економічних інтересів, а є конфліктами ідентичності, адже участь у конфлікті відбувається переважно на основі групових мотивів й обов'язково передбачає ставлення людини як актора етнічної ідентифікації.

Виділяють основні механізми запобігання етнічних конфліктів:

– застосування механізмів (за допомогою зміни законодавства, соціальної структури, введення санкцій);

– переговори, де відбувається посередництво при проведенні переговорів з суб'єктами конфліктів (у розвинених країнах такі переговори здійснюються медіаторами);

– інформаційний шлях, який передбачає взаємний обмін інформацією між групами при дотриманні умов, що сприяють зміні ситуації (Olzak, Nagel, 1986, p. 14).

Як відзначає український соціолог І. П. Шевель: «...саме толерантність відіграє важливу роль у складній сучасній ситуації для побудови взаємовідносин і взаємодій як у межах країни, так і за її межами» (Shevel, 2020, p. 277).

Будь-який конфлікт, будь то етнічний чи міжетнічний відбувається завдяки багатьом факторам. Класифікація цих конфліктів здійснюється не зважаючи на те, «що» чи «хто» ним генерує. Це корелюється в будь-яких сферах етнічних груп у розвитку суспільства. Причини, які є збудником конфлікту між собою постійно взаємодіють і мають етнічну мотивацію.

Наше українське суспільство є поліетнічною державою і міжетнічний конфлікт є одним з її елементів і виступає джерелом конфлікту. В етнічній спільноті конфлікт виникає на основі соціально-економічної нерівності та культурна занедбаності. В Україні проживає близько 130 етносів і вони між собою тримають етнічну дистанцію в межах парадигми відносин «ми – вони». Ці риси для них є основними, щоб порівнювати себе з іншими. Як ми можемо проаналізувати дані соціологічного дослідження, яке проводилося методом спостереження, що відмінності проявляються в культурі в першу чергу і це підкреслюється в етнічній ідентичності, наприклад, українці відрізняються від грузинів, англійці від французів передусім у культурі. Активне порівнювання себе з іншими у міжетнічній взаємодії призводить до потенційного майбутнього конфлікту завдяки етнічному дистанціюванню, тобто змаганню.

На початку міжетнічного конфлікту може виникати *етнічна неприязнь*. Несприйняття людей з іншої культури через етнічні негативні стереотипи розглядаються науковцями як абсурдна поведінка через нестачу інформації про той чи інший етнос чи націю із ЗМІ, літератури, історичних джерел.

Після етнічної неприязні настає *етнічна ворожість*, негативне ставлення до визначених етнічних спільнот. В Україні фіксуються випадки ворожості щодо євреїв, кримських татар, до африканців, арабів. У країнах Західної Європи 2005–2006 рр. рівень етнічної ворожості щодо мусульманських країн значно зріс, перш за все, соціальних і політичних.

Прояви *міжетнічної напруги* аналізувався у співвідношенні «більшість – меншість». Міжетнічна солідарність не прослідковується. Нинішня етнополітична ситуація в Україні, може показати прояв етнічної напруги. Коли одна етнічна спільнота прагне поліпшити свій соціальний статус і роль в культурному житті суспільства, то інші представники спільноти не приймають участі в цьому.

Етнічна конфронтація, яка реалізується у протиставленні інтересів однієї етнічної спільноти інтересам іншої і виникає міжетнічний конфлікт, який носить переважно керований характер з боку лідерів етнічних груп.

Етнічний антагонізм є пікова точка етнічної напруги і конфронтації, де відбуваються жорсткі змагання за місце в поліетнічній країні і завершує формування структури міжетнічного конфлікту (Yevtukh, 2006, р. 3–17).

У кожному конфлікті і в міжетнічному не виняток, велику роль виконують актори конфлікту. До них ми можемо віднести, по-перше, учасника конфлікту; по-друге, суб'єкта конфлікту; по третє, посередника у конфлікті. Усі актори пов'язані певним контекстом, їхніми відносинами та самим конфліктом між ними. Феномен «міжетнічний конфлікт» не може трактуватися лише поняттям як «сторона конфлікту» в порівнянні до його учасників. Подібні ситуації спостерігаються на Північному Кавказі, в Ізраїлі, де перебіг конфлікту супроводжується суб'єктами конфлікту та їх інтересами, де суб'єктами можуть бути різні представники влади, партій, організацій і т. д. Усі дослідники знають, що роль посередника в будь-якому конфлікті відіграє важливу роль в управлінні конфліктом і виконують функцію примирення.

У міжетнічному конфлікті політичні причини пов'язані створити свої етнополітичні організми (ЕПО) (Yevtukh, Troshchynskyi, Halushko, et al., 2003, р. 219), чи етносоціальні організми (ЕСО) (Yevtukh, Troshchynskyi, Halushko, et al., 2003, р. 219), для доступу прийняття рішень, які впливають на їх статус та етнонаціональний розвиток політичної країни. Конфлікт виникає у випадку

прагнення етнічних спільнот зміцнити свій статус в етнокультурному просторі поліетнічної країни та для збереження своєї ідентичності.

Міжетнічні конфлікти проявляються на двох стадіях: «більшість – меншість»; «меншість – меншість». До таких, належить, скажімо приклад, того що на початку масових міграцій до США і Канади (кін. XIX–XX ст.) було схвалено закон, щоб врегулювати міграційні потоки прибулих у нові суспільства. Але ці закони принаймні спрацьовували лише короткий час і не приносили цим державам «незручностей».

Формувалися концепції етнонаціонального розвитку США і Канади у XIX–XX ст., які забезпечували адаптацію та інтеграцію нових іммігрантів та етнічних спільнот, які довго проживали на території цих країн, їх поведінка напружувалася на безконфліктну інтеграцію у суспільство проживання. Ці концепції затверджувались на урядовому рівні урядів США і Канади з боку етнічного та національного розвитку. Вони складаються з «англоконформізму», «культурного плюралізму», «полікультурності», «етнічності» (Yevtuh, 1991, р. 8–24).

Висновки

Аналізуючи вищесказане, що феномен етнічних та етнополітичних конфліктів відтворює його основу і регулює їх ситуації, які виникають у прояві їх функціонування.

Етнічний конфлікт є складним й неоднозначним явищем, яке складається з багатьох основ, кожна з яких в різній мірі впливає на зіткнення між етносами.

Запобігання конфліктам можливо тільки при комплексному підході до вирішення проблеми й об'єднанню національною політикою, спрямованою на гармонізацію відносин між різними етносами, а також правоохоронних органів, ЗМІ.

В аналітичному плані етнополітичні конфлікти необхідно розглядати в контексті етнізації політики та політизації етнічності. Особливістю сучасних етнополітологічних досліджень є підвищена увага до соціокультурних, ціннісних компонентів етнополітичних конфліктів. Часто відбувається трансформація етнополітичного конфлікту в конфлікт ідентичності й означає розширення бази та ускладнення шляхів його врегулювання.

References:

1. Ciccone, A. (2011). 'Economic Shocks and Civil Conflict: A Comment'. *American Economic Journal: Applied Economics*, Vol. 3, no. 4, pp. 215–227. DOI: [10.1257/app.3.4.215].
2. Esteban, J., Debraj, R. (2011). 'A Model of Ethnic Conflict'. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 9, no. 3, pp. 496–521. DOI: 10.1111/j.1542-4774.2010.01016.x.
3. Evtukh, V. B. (1991). *Kontsepsiya etnosotsial'nogo razvitiya SShA i Kanady: tipologiya, traditsii, evolyutsiya* [Concepts of ethnosocial development of the USA and Canada: typology, traditions, evolution]. Kyiv: Naukova Dumka.
4. Likarchuk, D. (2020). 'Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u vrehuliuvanni zovnishnopolitychnykh konfliktiv' [The role of international organisations in the settlement of foreign policy conflict]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 5, pp. 35–44. DOI: 10.31866/2616-745x.5.2020.203663.
5. Likarchuk, N. (2020). 'Favoritism as a Manifestation of Corruption and Managerial Incompetence'. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*, Vol. 11, no. 1, pp. 17–22. DOI: 10.17721/2616-9193.2019/11-2/7.
6. Mack, A. (2002). 'Civil War: Academic Research and the Policy Community'. *Journal of Peace Research*, Vol. 39, no. 5, pp. 515–525.
7. Maiboroda, O., Chilachava, R., Pylypenko T., et al. (2002). *Spryiannia poshyrenniu tolerantnosti u polietnichnomu suspilstvi* [Promoting tolerance in a polyethnic society]. Kyiv: Fond Yevropa XXI, pp. 182–210.
8. Olzak, S., Nagel, J. (1986). 'Introduction. Competitive Ethnic Relations: An Overview'. *Competitive Ethnic Relations*. Orlando: Academic Press, pp. 1–16.
9. Rothschild, J. (1983). 'Ethnopolitics: A Conceptual Framework'. *American Journal of Sociology*, Vol. 88, no. 6, pp. 1317–1319.
10. Schlee, G. (2004). 'Taking sides and constructing identities: reflections on conflict theory'. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 10, no. 1, pp. 135–156.
11. Shevel, I. (2020). 'Sotsialni napruzhenia v kulturnii sferi: istoriia, suchasnyi stan ta transkulturni vplyvy' [Social struggles in the cultural sphere: history, modern state, and transcultural influence]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 5, pp. 276–285. DOI: 10.31866/2616-745x.5.2020.203723.

12. Ury, W. (1999). *Getting to Peace: Transforming Conflict at Home, at Work, and in the World*. New York: Viking.

13. Yevtukh, V. (2006). Sociology of interethnic conflict: theoretical aspect. *Political Manager*. Vol.6. pp. 3-17.

14. Yevtukh, V. B., Troshchynskyi, V. P., Halushko, K. Yu., et al. (2003). *Etnosotsiologhiia. Terminy ta poniattia* [Ethnosociology. Terms and concepts.]. Kyiv: Vydavnytstvo UANNP "Feniks", pp. 162-174.

MAIN ASPECTS OF ETHNIC CONFLICTS

Likarchuk Natalia

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Kyiv National Taras Shevchenko University,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7119-439X
likarchukd@gmail.com*

Likarchuk Daria

*Candidate of Political Science,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1603-7601
likarchukd@gmail.com*

Shevel Inna

*Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6387-2506
shevelinna@ukr.net*

The emergence of any ethno-political conflict is caused by the existence of one or another form of ethnic inequality. Therefore, the settlement of ethnic conflicts requires finding a new, compromise and acceptable for all parties to the conflict balance of mutual satisfaction of their interests. In recent decades, the problem of ethnic conflicts has been one of the most relevant topics for researchers representing various fields of science. The main reason for such a close attention to this issue is the importance of resolving such conflicts, which have also become one of the most common sources of social controversy and political instability. Today, there is a growing emotional tension on the world stage that accompanies conflict interactions and can have both mobilizing and disorganizing effects on the behaviour of conflict participants. In ethnic conflict, as it is developing, the feeling of antipathy or hostility increases. There are always reasons and cases for this.

Recent events have shown that ethnic conflicts in different parts of the world go beyond domestic and even regional ones. This is especially important due to the fact that regions of ethnic instability are increasingly associated, both in periodicals and in the scientific literature, with potential subjects of international terrorism. Political and economic spatial structuring consists in the expansion of European integration, the complication of relations between political actors, the change of spheres of geopolitical influence, the transformation of the regime and the democratization of a number of countries. This process is not yet complete, walking and approaching its logical end. Conflict prevention is possible only with a comprehensive approach to solving the problem and combining national policies aimed at harmonizing relations between different ethnic groups, as well as law enforcement agencies and the media.

Key words: conflicts; ethnic conflicts; international relations; geopolitics; ethnicity; interethnic conflicts.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЭТНИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

Лікарчук Наталія Васильевна

*доктор политических наук, профессор,
Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина
ORCID: 0000-0001-7119-439X
likarchukd@gmail.com*

Лікарчук Дарья Сергеевна

*кандидат политических наук,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев, Украина
ORCID: 0000-0003-1603-7601
likarchukd@gmail.com*

Шевель Инна Петровна

*кандидат социологических наук, доцент,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев, Украина
ORCID: 0000-0002-6387-2506
shevelinna@ukr.net*

Возникновение любого этнополитического конфликта связано с существованием той или иной формы этнического неравенства. Следовательно, урегулирование межнациональных конфликтов требует поиска нового, компромиссного и приемлемого для всех сторон конфликта баланса взаимного удовлетворения их интересов. Проблема межнациональных конфликтов в последние десятилетия – одна из самых актуальных тем для исследователей, представляющих различные области науки. Основная причина такого пристального внимания к этому вопросу – важность разрешения подобных конфликтов, которые также стали одним из самых распространенных источников социальных противоречий и политической нестабильности. Сегодня на мировой арене растет эмоциональное напряжение, которое сопровождается конфликтными взаимодействиями и может оказывать как мобилизующее, так и дезорганизирующее воздействие на поведение участников

конфликта. В этническом конфликте по мере его развития нарастает чувство антипатии или враждебности. Для этого всегда есть причины и случаи.

Последние события показали, что этнические конфликты в разных частях света выходят за рамки бытовых и даже региональных. Это особенно важно в связи с тем, что регионы этнической нестабильности все чаще ассоциируются как в периодических изданиях, так и в научной литературе с потенциальными субъектами международного терроризма. Политическое и экономическое пространственное структурирование заключается в расширении европейской интеграции, усложнении отношений между политическими акторами, изменении сфер геополитического влияния, трансформации режима и демократизации ряда стран. Этот процесс еще не завершен, идет и приближается к своему логическому завершению. Предотвращение конфликтов возможно только при комплексном подходе к решению проблемы и сочетании национальной политики, направленной на гармонизацию отношений между разными этническими группами, а также правоохранительными органами и СМИ.

Ключевые слова: конфликты; этнические конфликты; международные отношения; геополітика; этничность; межэтнические конфликты.

УДК 327 (438:477)

ПОЛЬЩА ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

Мітрофанова Оксана Олександрівна

*кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,*

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2703-4919

kyivparis@ukr.net

Надіслано:

10.03.2021

Рецензовано:

20.03.2021

Прийнято:

05.04.2021

Метою є аналіз позиції Польщі щодо російсько-українського конфлікту, анексії Криму та врегулювання ситуації в Донбасі. Серед методів було застосовано системний для вивчення сприйняття польськими політиками окупації Донбасу та анексії Криму, компаративний аналіз позицій європейських та польських діячів стосовно гіпотетичної участі Польщі у нормандському або іншому форматі з урегулювання російсько-українського конфлікту. Проаналізовано офіційну позицію Польщі щодо російсько-українського конфлікту 2014–2020 рр.

Доведено, що для Польщі Україна є зоною особливих інтересів. Офіційна Варшава прагне відігравати значну роль у врегулюванні російсько-українського конфлікту, тому що провал України означатиме для Польщі погіршення власної безпекової ситуації. Наразі польський кордон з Україною є рубежем ЄС та НАТО, тому оптимальним для Польщі було б пересунення меж цих організацій у майбутньому на Схід України, тому Польща наполегливо обстоює євроінтеграційні та євроатлантичні амбіції України.

Зроблено висновок, що у польських політиків є розуміння, що перетворення конфлікту на Донбасі на заморожений означатиме наявність постійної вибухонебезпечної ситуації. Зроблено рекомендації, що чіткі сигнали офіційній Варшаві з боку офіційного Києва з приводу зацікавленості у практичному втіленні польсько-українського стратегічного партнерства були б важливими та далекоглядними. Виділено, що реалізація польської політики щодо російсько-українського конфлікту залежить від стратегій основних гравців європейського стратегічного простору. Польська політика сприймається як проамериканська французькими та німецькими можновладцями, тому офіційний Париж і Бонн уникають залучення Польщі до перемовин щодо ситуації на Донбасі. Втім, самостійно Польща не здатна

впливати на врегулювання російсько-українського конфлікту, Варшава має діяти спільно з найпотужнішими гравцями.

Ключові слова: Україна; Польща; нормандський формат; Крим; Донбас.

Вступ

У новій холодній війні Польща не тільки знаходиться на стороні Заходу, але є повноправним членом НАТО, а отже, й розраховує на гіпотетичний захист усією потугою Північноатлантичного альянсу. Україна у новій холодній війні постає як незалежна держава, актор міжнародних відносин.

Спільним для участі України та Польщі у двох холодних війнах є те, що під час першої вони разом протистояли країнам Заходу на чолі зі США, тоді як у новій холодній війні обидві протистоять Росії, хоча й різним чином: Польща через санкції, а Україна через військовий захист свого кордону на Сході та спробу вирішити питання анексії Криму.

Відносини України з Польщею визначаються як стратегічне партнерство. Офіційна Варшава послідовно підтримує євроатлантичну та євроінтеграційну політику України. Вивчення підходів польських політиків щодо анексії Криму та окупації Донбасу набуває особливої значущості за умов загострення відносин з іншими сусідами України, зокрема Угорщиною. З одного боку, Польща не може справляти значного впливу на врегулювання російсько-українського конфлікту, з іншого, постійна підтримка західного сусіда є бажаною, особливо в контексті зміцнення польсько-українських контактів. На порядку денному зовнішньополітичного відомства України має бути постійний діалог з Польщею і через те, що у Польщі знаходиться 1,5 млн українців на заробітках та навчанні. Аналіз стратегії Польщі щодо України на тлі російсько-українського конфлікту становить важливе питання для дослідження у царині міжнародних відносин і дипломатії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєвим джерелом аналізу підходів Польщі щодо російсько-українського конфлікту є позиції президентів Польщі, зокрема, Л. Валенси, А. Дуди, заступника голови комісії Сейму Польщі у закордонних справах В. Ващиковського, колишнього міністра фінансів Л. Бальцеровича. Можна виділити розробки польського професора, генерала у відставці С. Кожея та польського дослідника Я. Раубо.

Формулювання цілей статті

Метою є аналіз позиції Польщі щодо російсько-українського конфлікту, анексії Криму та врегулювання ситуації в Донбасі. Серед методів було

застосовано системний для вивчення сприйняття польськими політиками окупації Донбасу та анексії Криму, компаративний аналіз позицій європейських і польських діячів стосовно гіпотетичної участі Польщі у нормандському або іншому форматі з урегулювання російсько-українського конфлікту.

Аналізуються польські позиції щодо російсько-українського конфлікту. Виокремлено французькі підходи стосовно гіпотетичної участі Польщі у нормандському форматі на основі особистих інтерв'ю автора з працівниками МЗС Франції, політичними експертами і науковцями.

Виклад основного матеріалу дослідження

Польсько-українські відносини характеризуються як стратегічне партнерство. Польські політики від початку подій на Майдані були активними. Представники європейських країн спробували сприяти врегулюванню ситуації в Україні на поч. 2014 р. шляхом перемовин між Президентом В. Януковичем та представниками опозиції. У результаті 21 лютого 2014 р. було підписано Угоду про врегулювання кризи в Україні Президентом України В. Януковичем, керівником парламентської фракції політичної партії «УДАР» В. Кличком, керівником парламентської фракції «ВО «Батьківщина» А. Яценюком, керівником парламентської фракції «ВО «Свобода» О. Тягнибоком. Від Європейського Союзу Угоду засвідчили федеральний міністр закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина Франк-Вальтер Штайнмаєр, міністр закордонних справ Республіки Польща Радослав Сікорський та керівник Департаменту континентальної Європи Міністерства закордонних справ Французької республіки Ерік Фурнье.

Є думка, що наміри західних підписантів різнилися: для Франції першочерговим було якнайшвидше отримати організацію демократичних виборів за участі Ю. Тимошенко, яку належало звільнити з в'язниці, для Німеччини – уникнути напруги у відносинах з Росією, для Польщі – посилити свій вплив в Україні. Як це не дивно, тодішня посередницька місія європейців сприймається у Франції як успішна. Однак досі залишається ряд не з'ясованих питань (хто наказав вбивати людей на Майдані і чи була втеча Януковича підготовлена Росією?) (прим. автора).

Безперечно Польща намагається бути активною у царині обговорення та пошуку методів урегулювання порушення територіальної цілісності України. Відомо, що офіційної Варшави немає серед підписантів Будапештського меморандуму, як неядерна держава Польща не надавала гарантій безпеки Україні у зв'язку з денуклеаризацією останньої, втім історичний досвід взаємин з Росією, національні інтереси та прагнення відігравати роль реального

стратегічного партнера спонукають Польщу підтримати Україну в конфлікті з Росією.

Францією та Німеччиною було утворено нормандський формат. У нормандському місті Бенувіль 6 червня 2014 р. відзначалося 70-а річниця операції «Оверлорд». Лідери Німеччини, Франції, України, Росії згадували про Другий фронт Другої світової війни. Перемовини та зустрічі у чотиристоронньому форматі Україна – Німеччина – Франція – Росія започатковано для врегулювання російсько-українського збройного конфлікту на Сході України.

Незабаром президент Польщі Анджей Дуда оприлюднив пропозицію Президенту України Петру Порошенку створити новий формат перемовин щодо врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях за участю Польщі та інших країн-сусідів України, зокрема Польщі (Prezydent Andrzej Duda: do rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA, 2015).

Лешек Бальцерович, польський економіст, колишній міністр фінансів зауважував, що Україна має отримувати значну увагу від Заходу, через наявність кордонів із Росією і виклик, який спричинив для ЄС та НАТО президент Росії Путін захопивши Крим та неофіційно втрутившись у Східну Україну (Balczerovich: Zapad dolzhen udelyat` Ukraine..., 2015).

Показово, що для колишнього президента Польщі Леха Валенси європейці не виявили належну активність щодо врегулювання російсько-українського конфлікту, як на нього Європі бракує організації, без якої буде важко досягти успіху, та й взагалі нагадував, що свого часу він передбачав можливість запобігання майбутніх конфліктів на терені України, а саме: через вступ Польщі до ЄС та НАТО разом із Україною та Білоруссю. До того ж, він вважав, що це було можливим, але не відбулося через те, що він не мав підтримки. Цілком ймовірно, що концепція Л. Валенси відповідає дійсності та висвітлює, що країнам-засновникам ЄС бракує стратегічного бачення розвитку майбутнього Європи. Можливо, ЄС, який, насамперед, виник як Європейська спільнота з вугілля та сталі, досягаючи суттєвих успіхів в економіці, трохи занедбав свою політичну складову або надав перевагу економічній сфері, відсуваючи на другорядний план потреби спільної зовнішньої політики та безпеки. Показово, що цей процес цілком очевидний польським політикам, і ця незбалансованість в обранні пріоритету серед безпеки та економіки спонукала відомого польського економіста Л. Бальцеровича спробувати розтлумачити це європейцям (Valensa: Konfliktovi na Skhodi Ukrainy..., 2015).

На думку президента Польщі А. Дуди, Євросоюз маргіналізує агресію Росії щодо України. Дуда чітко дав зрозуміти, що конфлікт в Україні повинен

закінчитися довготривалим миром, а не заморожуванням. А довготривалий мир означає повернення до кордонів, визнаних світовим співтовариством.

Він вважає, що для майбутнього Європи потрібна єдність та партнерство країн-членів ЄС, але «егоїзм» окремих держав може перекреслити це майбутнє (Prezydent Polshchi..., 2015).

Позицію президента підтримав заступник голови комісії Сейму Польщі у закордонних справах В. Ващиковський. На престижному 25-му Економічному форумі у Криниці-Здруй у Польщі 8 вересня 2015 р. він оголосив, що про «нормандський формат» варто забути, тому що згідно його позиції «Це – концерн наддержав, який відповідає російським мріям, щоб Європою керували кілька країн. Тут треба подумати про новий формат – Женевський чи будь-який інший, де будуть країни, які межують з Росією й Україною. Йдеться про Польщу, Румунію, можливо, Туреччину, якщо вона матиме бажання долучитися, і Штати, які ми сприймаємо як партнера Європи». Ващиковський висловився, що є незначними шанси, що Україна відновить контроль над своїм кордоном, що вибори на Донбасі будуть демократичними, тому у форматі мають бути присутніми інші міжнародні організації, а не тільки «безпорадна» ОБСЄ (Pro «normanskyi format» slid zabuty..., 2015).

Водночас, французькі дипломатичні кола підкреслюють, що «нормандський формат» є французькою ініціативою. Представникам чотирьох країн працювати дуже важко, тому гіпотетичне розширення кола учасників «нормандського» формату малоймовірне. Це ще більше знизить його дієвість та ускладнить роботу. До того ж, на думку французьких дипломатів, проблемою в його функціонуванні є позиція Росії, а не відсутність деяких держав, наприклад Польщі (прим. автора).

Між тим, треба мати на увазі, що засновники нормандського формату вже давно взаємодіють з Польщею у рамках Веймарського трикутника, консультації у рамках якого провадяться з 1991 р., де під час зустрічей обговорюються й питання, пов'язані з безпекою. Збіг інтересів Франції і Польщі свого часу позитивно позначився на малосторонній інституалізації в рамках Веймарського трикутника. Прикметно, що політичний діалог у рамках означеної організації пролонгувався в інтенсифікації співпраці саме у військовій сфері.

Ідея цієї співпраці виникла на зустрічі міністрів закордонних справ К. Скубішевського, Р. Дюма і Г.-Д. Геншера в 1991 р. у Веймарі.

До французько-німецького співробітництва органічно долучився новий актор – Польща. Прикметно, що декларативне політичне співробітництво

привело до реальних зрушень у практичній площині: було розпочато практичну військову співпрацю за сприяння міністрів оборони.

Отже, незважаючи майже на тридцятирічну діяльність Веймарського трикутника, цей формат не було застосовано замість нормандського.

Хоча, французькі закиди полякам стосовно їхнього тяжіння до НАТО є досить показовими. Однак пронатівська політика Варшави не є чимось несподіваним, позаяк об'єктивно найбільш активним та дійовим інститутом європейської безпеки на сучасному етапі є НАТО, до того ж, серед інших структур європейської безпеки Північноатлантичний альянс вирізняється своєю значною військовою та фінансовою могутністю.

Французько-німецьке співробітництво постійно характеризується як важливий чинник функціонування ЄС та сприймається як дещо належне. Утім, якщо польсько-українське стратегічне партнерство є реальним, а не лише декларативним, то цілком логічно, що Україна має очікувати більшої підтримки від Польщі, ніж від інших сусідів. Отже, так само як французько-німецька співпраця є загальноприйнятою реалією й у двосторонньому партнерстві, й у функціонуванні на рівні ЄС, так і польсько-українське співробітництво може стати звичайним фактом європейської політики, якщо обидві країни впораються належно позиціонувати своє партнерство за умов, коли одна з них є членом ЄС та НАТО, а інша – ні, та подолають протиріччя, пов'язані з історичним минулим. Хоча наразі ця парадигма не знайшла свого практичного втілення у залученні Польщі разом з Францією та Німеччиною у перемовини з урегулювання російсько-українського конфлікту.

На сучасному етапі для наукового дискурсу притаманні спроби з'ясувати доцільність застосування терміна «нова холодна війна» до відносин Росії з країнами Заходу та констатується значна популярність терміна «гібридна війна» для описання агресії Росії щодо України. Своєрідним трендом у сучасній суспільній науці стали численні роботи з дослідження гібридної війни. Утім, нова холодна війна є дискусійною, підходи науковців є різноманітними, отже, принагідно, можна спробувати виокремити деякі аргументи прихильників і супротивників застосування терміна «нова холодна війна» до подій, які відбуваються через російсько-український конфлікт.

Польський професор, генерал у відставці С. Кожей є прихильником терміна «гібридної холодної війни», а також «нової холодної війни» та «другої холодної війни» через те, що вони адекватно передають сутність відносин між Росією та Заходом, а особливо між Росією та НАТО. Фахівець виокремлює наявність класичних проявів першої холодної війни у другій: політична

конфронтація без перетину межі, за якою починається гаряча війна та безпосередня збройна перемога. Формами конфронтації, які були присутніми і у першій холодній війні, є пропагандистські кампанії, економічні санкції, шпигунство, демонстраційні військові маневри, дорогі програми з озброєння, які спричиняють розкручування гонки озброєння. Новими елементами, згідно С. Кожея, є відсутність міжблокового характеру, менше ідеологічного протистояння, поява змагання у кіберпросторі, обмежені, приховані конфлікти. Професор виокремлює як основоположну характеристику нової холодної війни гібридність, тобто радикальну різноманітність засобів і методів протистояння (Koziej, 2018).

Утім, співвітчизник генерала польський фахівець Я. Раубо вважає, що термін «нова холодна війна» стосується хронологічних рамок, а не певної інноваційності змагань, мети чи засобів. Отже, як на нього, все частіше спостерігається переплетіння криз, подібних отруєнню С. Скрипалю, з періодами усталених відносин та взаємною толерантністю до підвищеної активної діяльності спеціальних служб (Raubo, 2018).

Висновки

Таким чином, для Польщі Україна є зоною особливих інтересів. Офіційна Варшава прагне відігравати значну роль у врегулюванні російсько-українського конфлікту, тому що провал України означатиме для Польщі погіршення власної безпекової ситуації. Наразі польський кордон з Україною є межею ЄС та НАТО, тому оптимальним для Польщі було б пересунення рубежів цих організацій у майбутньому на Схід України, тому Польща наполегливо обстоює євроінтеграційні та євроатлантичні амбіції України. У польських політиків є розуміння, що перетворення на заморожений конфлікт на Донбасі означатиме наявність постійної вибухонебезпечної ситуації. Утім, найпотужніші держави ЄС: Німеччина та Франція – проти залучення Польщі у нормандський формат, попри спільну діяльність у Веймарському трикутнику.

Показово, що реалізація польської політики щодо російсько-українського конфлікту залежить від стратегій основних гравців європейського стратегічного простору. Польська політика сприймається як проамериканська французькими та німецькими можновладцями, тому офіційний Париж та Бонн уникають залучення Польщі до перемовин щодо ситуації на Донбасі. Втім, самостійно Польща не є здатною впливати на врегулювання російсько-українського конфлікту, Варшава має діяти спільно з найпотужнішими гравцями. Таким чином, загальне сприйняття польської

зовнішньої політики визначатиме стратегію провідних країн стосовно залучення Польщі до перемовин з питань російсько-українського конфлікту.

Польща не прагне брати участь у військовому захисті державних кордонів України. Хоча, Варшава не готова допомагати ані солдатами, ані постачанням летальної зброї, втім вона надає гуманітарну допомогу та інструкторів.

За умов активізації участі США у врегулюванні російсько-українського конфлікту могла б посилитися й роль Польщі. У будь-якому випадку для України підтримання добросусідських взаємин з Польщею є важливим. Тому чіткі сигнали офіційній Варшаві з боку офіційного Києва з приводу зацікавленості у практичному втіленні польсько-українського стратегічного партнерства були б важливими та далекоглядними.

Отже, цифровізація та розширення сфери ІКТ наприкінці XX – поч. XXI ст. стали революцією у сфері дипломатії, оскільки вони кардинальним чином вплинули на розвиток сучасної дипломатичної практики, управління інформацією, публічної дипломатії, стратегічного планування, міжнародних переговорів та антикризового управління, набуваючи ознак т. зв. цифрової дипломатії, яка використовує ІКТ, інтернет та соціальні медіа для зміцнення дипломатичних відносин.

References:

1. 'Balczerovich: Zapad dolzhen udelyat` Ukraine gorazdo bol'she vnimaniya, chem Greczii' [Balcerowicz: The West should pay much more attention to Ukraine than to Greece]. (2015) *Gordonua*, [Online]. Available at: <http://gordonua.com/news/worldnews/Balcerovich-Zapad-dolzhen-udelyat-Ukraine-gorazdo-bolshe-vnimaniya-chem-Grecii-94681.html>.
2. Koziej, S. (2018). 'Co z tą nową zimną wojną' [What about this new cold war?]. *Wszystko co najważniejsze*, [Online]. Available at: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-stanislaw-koziej-co-z-ta-nowa-zimna-wojna/>.
3. 'Prezydent Andrzej Duda: do rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA' [President Andrzej Duda: Ukraine's neighbors and the USA could join the talks about Ukraine]. (2015). *Polskie Radio*, [Online]. Available at: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1492744,Prezydent-Andrzej-Duda-do-rozmow-o-Ukrainie-mogliby-dolaczyc-jej-sasiedzi-i-USA>.

4. 'Prezydent Polshchi: Yevropa nebezpechno marhinalizuie viinu v Ukraini' [President of Poland: Europe dangerously marginalizes the war in Ukraine]. (2015). *Yevroreiska pravda*, [Online]. Available at: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/09/8/7037999/>.

5. 'Pro «normanskyi format» slid zabuty – polskyi polityk' [The "Norman format" should be forgotten - a Polish politician]. (2015). *Ukrinform*, [Online]. Available at: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/pro_normandskiy_format_slid_zabuti_polskiy_politik_2093032.

6. Raubo, J. (2018). "'Nowa zimna wojna" trwa czyli nie tylko o sprawie Skripala' [The "new cold war" continues, that is, not only about the Skripal case]. *Infosecurity24*, [Online]. Available at: <https://www.infosecurity24.pl/nowa-zimna-wojna-trwa-czyli-nie-tylko-o-sprawie-skripala>.

7. 'Valensa: Konfliktovi na Skhodi Ukrainy mozhna bulo zapobihty' [Walesa: The conflict in eastern Ukraine could have been prevented]. (2015). *Yevroreiska pravda*, [Online]. Available at: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/02/19/7031063/>.

POLAND AND THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT

Mitrofanova Oksana

*PhD in Political Science, Senior Research Fellow,
State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine",
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2703-4919
kyivparis@ukr.net*

The main objective of the study is to analyse the Poland's position towards the Russian-Ukrainian conflict, the annexation of Crimea and the regulation of the situation in Donbas. Concerning methodology the systematic method was used for studying of the Polish politicians' perception of the occupation of Donbas and annexation of Crimea and a comparative analysis was used for studying of the positions of European and Polish leaders towards the Poland's hypothetical participation in the Normandy format or other format for resolving the Russian-Ukrainian conflict. The Poland's official position on the Russian-Ukrainian conflict 2014-2020 has been analysed.

It has been proved that for Poland Ukraine is a zone of special interests. Official Warsaw seeks to play a significant role in resolving the Russian-Ukrainian conflict, because the failure of Ukraine will mean for Poland the deterioration of its own security situation. Currently, the Polish border with Ukraine is the EU's and NATO's border, so it would be optimal for Poland to move the borders of these organizations in the future to the East of Ukraine, so Poland strongly defends Ukraine's European and Euro-Atlantic ambitions.

It was concluded that Polish politicians have an understanding that turning the conflict in the Donbas into a frozen one will mean the presence of a permanent explosive situation. It is recommended that the clear signals to the official Warsaw from the official Kyiv about the interest in the practical implementation of the Polish-Ukrainian strategic partnership would be important and farsighted. It is highlighted that the implementation of Polish strategy on the Russian-Ukrainian conflict depends on the strategies of the main players of the European strategic space. The Polish position is perceived as pro-American by French and German authorities, so the official Paris and Bonn avoid involving Poland in the negotiations on the situation in the Donbas. However, Poland alone is not capable of influencing the regulation of the Russian-Ukrainian conflict, Warsaw must act together with the most powerful players.

Key words: Ukraine; Poland; Normandy format; Crimea; Donbas.

ПОЛЬША И РОССИЙСКО-УКРАИНСКИЙ КОНФЛИКТ

Митрофанова Оксана Александровна

кандидат политических наук, старший научный сотрудник,

ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0002-2703-4919

kyivparis@ukr.net

Целью является анализ позиции Польши относительно российско-украинского конфликта, аннексии Крыма и урегулирования ситуации на Донбассе. Среди методов были использованы системный для изучения восприятия польскими политиками оккупации Донбасса и аннексии Крыма и компаративный анализ позиций европейских и польских деятелей относительно гипотетического участия Польши в нормандском или другом формате по урегулированию российско-украинского конфликта. Проанализирована официальная позиция Польши относительно российско-украинского конфликта 2014–2020 гг.

Доказано, что для Польши Украина является зоной особых интересов. Официальная Варшава стремится играть значительную роль в урегулировании российско-украинского конфликта, потому что провал Украины будет означать для Польши ухудшение собственной ситуации в сфере безопасности. Сейчас польская граница с Украиной является границей ЕС и НАТО, поэтому оптимальным для Польши было бы перемещение границ этих организаций в будущем на восток Украины, поэтому Польша настойчиво отстаивает евроинтеграционные и евроатлантические амбиции Украины.

Сделан вывод, что у польских политиков есть понимание, что преобразование конфликта на Донбассе на замороженный будет означать наличие постоянной взрывоопасной ситуации. Сделаны рекомендации, что четкие сигналы официальной Варшаве со стороны официального Киева по поводу заинтересованности в практическом воплощении польско-украинского стратегического партнерства были бы важными и дальновидными. Выделено, что реализация польской политики в отношении российско-украинского конфликта зависит от стратегий основных игроков европейского стратегического пространства.

Польская политика воспринимается как проамериканская французскими и немецкими властями, поэтому официальный Париж и Бонн избегают привлечения Польши к переговорам по ситуации на Донбассе.

Впрочем, самостоятельно Польша не является способной влиять на урегулирование российско-украинского конфликта, Варшава должна действовать совместно с мощными игроками.

Ключевые слова: Украина; Польша; нормандский формат; Крым; Донбасс.

УДК 94: 504(327) «1970»

**МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ: 1970-ТІ РОКИ**

Перга Тетяна Юріївна

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8725-3451
pergatatiana@gmail.com*

Надіслано:

07.03.2021

Рецензовано:

18.03.2021

Прийнято:

05.04.2021

Метою дослідження є виявлення особливостей етапу становлення зовнішнього вектора екологічної політики Австралії, який віднесено до 1970-х рр. Дослідження проведено на основі аналізу документів Парламенту Австралії, Департаменту зовнішніх відносин і торгівлі та Міністерства води, сільського господарства і навколишнього середовища. У результаті дослідження встановлено, що до поч. 1970-х рр. в Австралії було прийнято низку перших міжнародних угод, які сформувавши підґрунтя для подальшого розвитку багатостороннього екологічного співробітництва. У цей період були відпрацьовані різні механізми і моделі багатостороннього співробітництва. Розкрита роль Конференції ООН з Навколишнього середовища, яка відбулася у Стокгольмі в 1972 р., у розвитку міжнародного екологічного співробітництва нового рівня. Доведено, що на цей момент в Австралії загострилася низка екологічних проблем, що обумовило потребу країни у широкому обміні інформацією з іншими країнами світу щодо їх подолання і більш тісного об'єднання зусиль у боротьбі з ними. Саме в цей час в Австралії і на рівні федерації і на рівні штатів були створені державні установи, відповідальні за впровадження екологічної політики, що сприяло координації внутрішнього і зовнішнього вектора природоохоронної діяльності. Зроблено висновок, що саме після цієї конференції, у 1970-х рр., розпочався період становлення міжнародного вектора екологічної політики Австралії, адже ця діяльність ґрунтувалася на нових засадах і принципах і включила нові напрями. Продемонстровано її особливість. Наголошено на великій ролі, яку приділяє Парламент Австралії виконанню міжнародних угод.

Ключові слова: Австралія; міжнародні відносини; екологічне співробітництво; зовнішня політика; екологічна політика; Конференція ООН з навколишнього середовища 1972 р.

Вступ

Останніми роками в Австралії помітно загострилися екологічні проблеми, серед яких надзвичайно швидка деградація Великого бар'єрного рифу, почастищення та збільшення інтенсивності лісових пожеж, спричинених зміною клімату. Водночас екологічній політиці країни притаманна амбівалентність: з одного боку, Австралія розширює міжнародне співробітництво з їхнього подолання і впроваджує низку еко-орієнтованих ініціатив у внутрішній політиці; а з іншого, – продовжує розвивати ті галузі економіки, які роблять значний внесок у забруднення довкілля та формування парникового ефекту, що спричиняє зміну клімату (насамперед, мова йде про вугледобування). Це актуалізує дослідження різних аспектів екологічної політики країни, зокрема її зовнішнього вектора, адже в умовах глобалізації зростає роль міжнародного співробітництва у подоланні багатьох проблем світового характеру.

Австралія має низку здобутків у царині міжнародного екологічного співробітництва. Значний практичний інтерес для України має вивчення періоду становлення міжнародного вектора екологічної політики Австралії. Критичний аналіз її досвіду може сприяти виробленню рекомендацій для України щодо розвитку багатосторонніх екологічних відносин в царині захисту довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У закордонній, зокрема австралійській історіографії, різні аспекти екологічної політики країни займають важливе місце в широкому науковому дискурсі. Велика група наукових праць присвячена адаптації австралійського законодавства до міжнародного екологічного права та його впровадження в політику різних урядів (К. Холі, Г. Хоуз, Е. Джукіч, М. А. Янг, П. Барнет та ін.), що свідчить про важливість цього напрямку урядової діяльності. Протягом останніх десятиліть помітно зросла чисельність розвідок, які вивчають проблеми та перспективи участі Австралії у міжнародному співробітництві щодо зменшення негативних наслідків зміни клімату (Е. Фіні, М. Бісон, М. Макдональд, Л. Хед та ін.); збереження біорізноманіття (А. Р. Парті, Д. Фройденбергер, Дж. Стол та ін.); захисту морської флори і фауни (Є. Чіркоп, Р. К. Крейг, Є. Юньєн та ін.); охорони китів (М. Бейдер, Д. К. Антон, Л. М. Мюллер, Дж. Моссоп, В. Піротта та ін.), що демонструє зростаючу зацікавленість країни у розширенні секторальної багатосторонньої співпраці.

Формулювання цілей статті

На противагу, в українській історичній науці і політичних студіях тема екологічної політики Австралії, зокрема участі країни в міжнародному співробітництві із захисту довкілля, вивчена недостатньо. Джерельною базою нашого дослідження є офіційні документи державних установ: Парламенту Австралії, Департаменту зовнішніх відносин і торгівлі та Міністерства води, сільського господарства і навколишнього середовища. Методологія дослідження базується на аналізі низки документів вказаних установ.

У цій статті ми маємо намір розглянути передумови формування міжнародного вектора екологічної політики Австралії і його розвиток у 1970-х рр. Саме цей період, на наш погляд, варто вважати етапом його становлення, адже Конференція з навколишнього середовища, яка відбулася у Стокгольмі в 1972 р., стала епохальною подією в міжнародному екологічному співробітництві, піднявши його на новий рівень, заклавши головні засади, принципи і напрями взаємодії держав щодо припинення деградації навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

Географічне положення (Австралія є острівною державою) обумовило особливий інтерес країни до охорони приберегової і морської флори і фауни, тому перші міжнародні угоди вона уклала саме в цій царині. Так, у 1913 р. Австралія приєдналася до підписаної 7 липня 1911 р. у Вашингтоні Конвенції *про збереження та захист морських котиків* (її сторонами були США, Великобританія, Японія та Росія). Це був перший міжнародний договір, присвячений питанням збереження дикої природи. У квітні 1922 р. Австралія стала підписантом ще однієї міжнародної угоди – Про організацію кампанії проти саранчі, яку 31 жовтня 1920 р. у Римі уклали Аргентинська Республіка, Болгарія, Куба, Франція, Французька Західна Африка, Алжир, Індонезія, Індокитай, Мадагаскар, Марокко (Французька зона), Регентство Туніс, Угорщина, Італія, Еритрея, Італія, Сомаліленд, Триполітанія, Кіренаїка, Мексика, Сербія, Хорватія, Словенія, Уругвай.

Однак найбільший інтерес для Австралії у пер. пол. ХХ ст. мало регулювання китобійного промислу. У 1937 р. вона підписала першу Міжнародну угоду про регулювання китобійного промислу, у 1946 р. – другу. У наступні десятиліття до них було підписано понад сорок додатків, які Австралія підписала (The Australian Treaties Database, 2021). Інтерес країни до китів обумовлений тим, що з часу виникнення промислового китобійного промислу XVII ст. в усьому світі було вбито понад мільйон китів. Цей масштаб

китобійного промислу сильно вплинув на більшість популяцій китів та суттєво змінив їх екологічну роль у широкому морському середовищі. У результаті багато видів китів опинилися під загрозою зникнення. Нині їх можна віднести до категорії «вразливі», «зникаючі» або «критично зникаючі» (Marine publications and resources, 2021). Проблемі захисту морських видів була присвячена і підписана в 1949 р. Угода про створення Ради з риболовства в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка тепер відома як Азіатсько-Тихоокеанська комісія з риболовлі (The Australian Treaties Database, 2021).

Іншими угодами, до яких долучилася Австралія до поч. 1950–196-х рр., є такі: Міжнародна конвенція про захист рослин (1952), Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню моря нафтою (1954) з поправками, включаючи поправки щодо Великого бар'єрного рифу (1971), Угода про захист рослин в Азіатсько-Тихоокеанського регіоні (1956), Паризька конвенція про відповідальність третіх сторін у галузі ядерної енергетики (1960), Угода між урядами Австралії, Аргентини, Бельгії, Чилі, Французької Республіки, Японії, Нової Зеландії, Норвегії, Південно-Африканського Союзу, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії та Сполучених Штатів Штати Америки щодо мирного використання Антарктиди (1961), Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду (під егідою МАГАТЕ) (1963), Міжнародна конвенція про створення Міжнародного фонду компенсації за збитки, спричинені забрудненням нафти, від 18 грудня 1971 року (1971), Конференція про створення Міжнародного фонду компенсації збитків забрудненням нафти (1971). Також у 1956 р. Австралія приєдналася до діяльності Міжнародного агентства з атомної енергії (The Australian Treaties Database, 2021).

У пер. пол. XX ст. перші екологічні проблеми лише почали формуватися, тому вказані угоди окреслили перші напрями охорони деяких природних ресурсів. Однак участь у них створила підґрунтя для переходу Австралії на поч. 1970-х рр. до екологічного співробітництва нового рівня – на основі нових принципів і підходів, розроблених світовою спільнотою. Досвід природоохоронної співпраці пер. пол. XX ст. сприяв напрацюванню різних моделей і механізмів взаємодії, а також формуванню зовнішньополітичних екологічних інтересів Австралії. Характерною рисою цього періоду є укладання угод, що мали поставити під контроль вплив розвитку атомної енергетики на довкілля, що було обумовлено випробуваннями атомної зброї і початком використання атомної енергії у мирних цілях низкою країн. Також було зроблено перші кроки з охорони флори і фауни, боротьби із забрудненням морів.

Загострення екологічних проблем у багатьох країнах світу наприкінці 1960-х рр. – поч. 1970-х рр., транскордонний характер забруднення повітря, водного простору, зокрема Світового океану, спонукали країни світу до активізації зусиль з природоохоронного співробітництва. Із ініціативи Швеції на 23-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1968 р. було вирішено провести у 1972 р. Конференцію ООН з навколишнього середовища, яка мала сфокусувати увагу на вирішенні пріоритетних проблем, пов'язаних з довкіллям і сприяти координації зусиль країн у цій царині.

Австралія одна з перших підтримала цю ініціативу і взяла активну участь у підготовці конференції. Хоча вона на увійшла до підготовчого комітету конференції, представники країни взяли участь у його діяльності в якості спостерігачів. Також австралійські експерти постійно відвідували зустрічі міжурядових робочих груп. Під час загальних дебатів у Генеральній Асамблеї ООН 22 вересня 1969 р. міністр закордонних справ Австралії присвятив велику частину своєї промови майбутній конференції, виклавши погляди уряду на досягнення Організації Об'єднаних Націй в охороні довкілля і у підготовці цієї зустрічі.

На поч. 1971 р. Австралія підготувала національну доповідь і пропозиції щодо 14 тем для обговорень, кілька з яких було взято Секретаріатом Конференції для включення в порядок денний заходу. На запрошення Секретаріату Національна комісія з розвитку капіталу провела дослідження на тему «Розвиток нових міст у Канберрі».

Австралійську делегацію на Конференції очолив П. Хоусон, Міністр навколишнього середовища, аборигенів та мистецтв Співдружності. До її складу увійшли також Міністр охорони навколишнього середовища Нового Південного Уельсу Дж. Біл, міністр з питань розвитку штату Вікторія В. О. Дікі, представники екологічних установ від кожного штату і вищі посадовці країни.

У вітальному слові з нагоди відкриття конференції голова австралійської делегації П. Хоусон сказав: «Екологічні проблеми Австралії не такі гострі, як у деяких інших країнах. У нас немає тиску населення на ресурси, які сприяли появі екологічних проблем у деяких країнах. Наша географічна ізоляція як острівного континенту робить нас менш уразливим до транскордонного забруднення. Але у нас є свої екологічні завдання та проблеми. Вони не лише отримують пріоритет від австралійської влади, але вони, на мою думку, мають характер, який стосується багатьох інших країн. Австралія є індустріальною країною, що швидко розвивається, а також сильно

урбанізованою – 85 % нашого населення проживає в містах. Наш подальший розвиток потребує гарантій уникнення екологічних проблем, з якими нині стикається багато розвинених країн світу, хоча в деяких питаннях, принаймні певною мірою, ми вже в гіршому становищі, ніж хотіли б. Але ми також велика сільськогосподарська, скотарська та гірничодобувна країна. Екологічні проблеми не обмежуються лише високорозвиненими країнами і не є продуктом лише промислової революції.

Забезпечення безпечного водопостачання та водовідведення у зростаючих містах і селах є проблемами для всіх країн. Нерозумне землеробство може звести родючі райони до пустелі – приклади, що існували понад тисячу років тому, доводять це... Багато країн, більш або менш розвинених, стикаються з проблемою ерозії ґрунтів. Австралія бореться з цими проблемами з певним успіхом вже 30 років.

Засолення ґрунту також є актуальною проблемою для багатьох країн, які не є високоіндустріальними. Управління запасом хребта, розвиток тропічних пасовищ, контроль посушливих зон, захист нашої унікальної флори і фауни та збереження Великого Бар'єрного рифу – усе це питання, в яких Австралія виконала велику роботу, яка зацікавила інші країни і в якій ми виграли від співпраці та обміну думками з іншими. Австралія налаштована захищати довкілля».

Якраз напередодні конференції в Австралії, як і деяких європейських країнах, розпочалася інституалізація природоохоронної діяльності. У кожному з шести штатів країни були створені спеціалізовані агентства в цій галузі, а на рівні співдружності – Австралійська рада з питань навколишнього середовища, до складу якої увійшли їхні представники. П. Хоусон назвав цю модель екологічного управління кооперативним федералізмом. До речі, до складу австралійської делегації були включені міністри навколишнього середовища двох штатів з найбільшим населенням – Нового Південного Уельсу та Вікторії. Також в Австралії на поч. 1970-х рр. з'явилася Консультативна рада з питань землекористування, на яку покладалося завдання консультувати державні органи щодо екологічних міркувань, пов'язаних з майбутнім використанням будь-якої землі, що знаходиться під контролем уряду в Австралії. Це свідчить про те, що зовнішній вектор екологічної політики

Австралії розвивався не як окремі спорадичні заходи, а як цілеспрямована діяльність, що логічно продовжила розвиток внутрішньої екологічної політики на рівні штатів і співдружності.

На думку голови австралійської делегації, багато екологічних проблем у світі виникли через недостатню обізнаність щодо наслідків людських дій для навколишнього середовища та відсутність знань про взаємодію різних систем. Він сказав: «Іноді ті, хто приймає рішення, не знають про існування вже наявних знань: в інших випадках дані є неповними, а методи та теоретичні принципи та зв'язки ще не досліджені та не виявлені. Ми повинні боротися проти обох форм незнання. Однією з галузей, для якої нам потрібно більше знань, є вимірювання впливу нашої діяльності на навколишнє середовище. Ніхто серйозно не ставить під сумнів пропозицію про те, що слід уважно розглядати економічні наслідки будь-якого проєкту розвитку на національному чи міжнародному рівнях. Однак, без урахування повного впливу проєкту на навколишнє середовище, економічні наслідки вимірюються не повністю. Набагато більше потрібно зробити як в теоретичній площині, так і в прикладній економіці, щоб дати змогу дізнатися про загальні витрати в найширшому розумінні, щоб ті, хто прийматиме рішення, мали змогу зважити на переваги та недоліки продовження певного курсу дії.

Багато витрат і вигод нематеріальні, непрямі та довгострокові... економістів слід заохочувати надавати більше допомоги, ніж ми маємо сьогодні. Я впевнений, що існує можливість для плідного міжнародного обміну в цій галузі». Він наголосив на важливості моніторингу стану навколишнього середовища на глобальній основі. «Австралія готова зіграти всю свою роль у такій програмі... Австралія, як континент, підтверджує свою особливу зацікавленість у будь-яких діях і програмах глобального характеру». Він закликав уникати апатії чи паніки. «До кожної пропозиції слід підходити по суті, пам'ятаючи, що поряд із нашою метою збереження людського середовища є метою підвищення рівня життя у всьому світі», – сказав П. Хаусон (United Nations Conference on the Human Environment: Report, 1972).

Австралія, нарівні з усіма 113 країнами – учасницями конференції підтримала і підписала документи, прийняті на Стокгольмській конференції-Декларацію Конференції Організації націй з проблем навколишнього середовища людини (United Nations Conference on the Human Environment: Declaration, 1972), в якій було викладено 26 принципів охорони довкілля, план дій з 109 пунктів, Програми ООН по довкіллю (ЮНЕП), Фонду довкілля (United Nations Conference on the Environment, 1972).

Ця конференція мала доленосне значення для подальшого розвитку та становлення глобальної екологічної політики, адже саме на Стокгольмській конференції вперше було визначено спільні цілі держав, головні принципи та

правові засади діяльності в природоохоронній сфері, а також закладено підвалини інституційної та фінансової архітектури глобального екологічного управління. Одним з найважливіших результатів конференції є Стокгольмська декларація з навколишнього середовища, яка закладає фундаментальні принципи розвитку людства з урахуванням впливу на довкілля. У наступні роки багато з них перетворились на головні орієнтири діяльності та лягли в основу широкої низки міжнародних документів, давши поштовх формуванню екологічного права (Perga, 2014, p. 40).

Після Стокгольмської конференції з навколишнього середовища міжнародне співробітництво щодо захисту довкілля (зокрема його різних сфер) помітно розширилося і поглибилося. Багато ідей, висловлених на конференції щодо співпраці всіх країн, великих і малих, на основі рівноправності, потреби єдиного і скоординованого підходу до планування свого розвитку, відповідальності держав за забезпечення того, щоб діяльність в рамках їх юрисдикції або контролю не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції, відповідальності і компенсації жертвам за забруднення та за інші види шкоди, завдані в результаті діяльності в межах їх юрисдикції, або контролю за навколишнім середовищем в районах, що знаходяться за межами дії їх юрисдикції, оцінки впливу на довкілля та інші були покладені в основу нових міжнародних угод в царині захисту довкілля.

Документи, які підписала Австралія протягом 1970-х рр., відображають ці ідеї, а також головні екологічні проблеми, які турбували міжнародну спільноту в цей час – транскордонне забруднення атмосфери і водного простору, формування деградації флори і фауни. У цей період Австралія долучилася до таких міжнародних угод: Конвенція про запобігання забрудненню моря шляхом скидання з кораблів та літаків (1972), Угода про продовження дії Угоди про регіональну кооперацію з досліджень, розробок та підготовки кадрів, пов'язаної з ядерною наукою та технологіями, 1972 р. (1972), Угода між Австралією, Японією та Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ) про застосування гарантій Агентства стосовно цих урядів (Австралія, Японія) про співпрацю у мирних цілях використання атомної енергії від 21 лютого 1972 р. (1972), Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню з кораблів (1973), Конвенція про охорону світової культурної та природної спадщини (1975), Міжнародна конвенція про торгівлю певними видами дикої природи (1976), Протокол до Конвенції 1979 р. Про трансграничне забруднення повітря важкими металами на великі відстані (1975), Угода про міжнародну енергетичну програму (1979), Конвенція про транскордонне забруднення атмосфери великими відстанями стійкими

органічними забруднювачами (1979), Конвенція про роботу в рибному секторі, прийнята Конференцією на її 96-й сесії Конвенція Південнотихоокеанського форуму про рибне господарство (1979) (The Australian Treaties Database, 2021). Особливістю екологічного співробітництва Австралії в цей період є широка увага до проблем охорони морського простору від забруднення, рибальства, перевилу риби і спроба його врегулювати як на рівні регіону, так і глобальному. У цей час було підписано також багато протоколів до угод, підписаних у попередні десятиліття.

Маємо наголосити, що Парламент Австралії приділяв і приділяє велику увагу виконанню міжнародних зобов'язань країни. На це вказано на сайті Парламенту, у розділі «Повноваження співдружності щодо довкілля». Зокрема зазначено, що повноваження співдружності у цій царині проявляються у «можливості регулювати будь-які справи, що трапляються за межами Австралії, реалізовувати угоди, учасником яких є Австралія, шляхом прийняття відповідного законодавства та контролю за будь-якою справою, яка є внутрішньою чи міжнародною, незалежно від будь-якої угоди». Комітет Сенату з питань навколишнього середовища, комунікацій, інформаційних технологій та мистецтв заявив, що співдружність повинна повною мірою та ефективно реалізовувати свої повноваження щодо ведення переговорів, реалізації та виконання своїх міжнародних екологічних зобов'язань (Implementing Australia's International Obligations, 2021).

Висновки

Таким чином, міжнародне співробітництво є важливим вектором екологічної політики Австралії. Хоча воно почало формуватися ще на поч. ХХ ст., лише після Другої світової війни унаслідок появи перших ознак деградації окремих природних ресурсів деякі країни світу, включаючи Австралію, почали укладати багатосторонні угоди з охорони деяких видів природних ресурсів. Стокгольмська конференція з навколишнього середовища дала імпульс міжнародній співпраці в екологічній сфері, скоординувала і спрямувала зусилля держав на боротьбу з актуальними на той час екологічними проблемами. Тому саме 1970-ті рр. варто вважати періодом становлення міжнародного вектора екологічної політики Австралії. Перспективною подальших досліджень може стати вироблення рекомендацій для України на основі ґрунтового аналізу досвіду Австралії.

References:

1. 'Implementing Australia's International Obligations'. (2021). *Parliament of Australia*, [online]. Available at: https://www.aph.gov.au/parliamentary_business/committees/senate/environment_and_communications/completed_inquiries/1999-02/enviropowers/report/c04.
2. 'Marine publications and resources'. (2021). *Australian Government*, [online]. Available at: <https://www.environment.gov.au/marine/publications#species>.
3. Perga, T. Yu. (2014). *Global'naya ekologicheskaya politikai Ukrainy* [Global environmental policy and Ukraine]. Nizhin: PP Lysenko.
4. 'The Australian Treaties Database'. (2021). *Australian Government*, [online] Available at :<https://info.dfat.gov.au/Info/Treaties/Treaties.nsf/>.
5. United Nations Conference on the Environment, 5-16 June 1972, Stockholm. *The UN*, [online]. Available at : <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>.
6. United Nations Conference on the Human Environment: Declaration, Stockholm, Sweden, June 5-16, 1972. *The UN*, [online]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.
7. United Nations Conference on the Human Environment: Report A/CONF.48/14/REV.1. Stockholm, Sweden, June 5-16, 1972. *The UN*, [online]. Available at: file:///C:/Users/SKULL&~1/AppData/Local/Temp/NL730005.pdf.

INTERNATIONAL ECOLOGICAL POLICY VEKTOR OF AUSTRALIA IN 1979s

Perga Tetiana

*Candidate of Historical Science, Senior Research Fellow,
State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine",
Kyiv, Ukraine*

ORCID: 0000-0002-8725-3451

pergatatiana@gmail.com

The main object of the research is to identify the features of the formative stage of the external vector of Australian environmental policy, which dates back to the 1970s. Methodology of the research is based on an analysis of documents of the Australian Parliament, Department of Foreign Affairs and Trade and the Ministry of Water, Agriculture and Environment. It is found that by the early 1970s, Australia had adopted the first international agreements that formed the basis for the further development of its multilateral environmental cooperation. During this period, various mechanisms and models of multilateral cooperation were developed. The role of United Nations Conference on the Environment held in Stockholm in 1972 in the development of a new level of international environmental cooperation is revealed. It is proven that a number of environmental problems has been exacerbated in Australia. This led to the country's need for a broad exchange of information with other countries of the world in order to overcome them and to join forces more closely to combat them. By this time in Australia, at both the federal and state levels, government agencies responsible for implementing environmental policies were established. This facilitated the coordination of the internal and external vector of environmental activities. It is concluded that after this conference, in the 1970s, the period of formation of the international vector of Australian environmental policy began. This is justified by the fact that it was based on new principles and background and included new directions. Its peculiarity is demonstrated. It is emphasized on the important role played by the Australian Parliament in the implementation of international agreements.

Key words: Australia; international relations; environmental cooperation; foreign policy; environmental policy; U.N. Conference on the environment of 1972.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ВЕКТОР ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ АВСТРАЛИИ: 1970-Е ГОДЫ

Перга Татьяна Юрьевна

кандидат исторических наук, старший научный сотрудник

ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0002-8725-3451

pergatatiana@gmail.com

Целью исследования является выявление особенностей этапа становления внешнего вектора экологической политики Австралии, который отнесен к 1970-м годам. Исследование проведено на основе анализа документов Парламента Австралии, Департамента внешних отношений и торговли и Министерства воды, сельского хозяйства и окружающей среды. В результате исследования установлено, что в нач. 1970-х гг. в Австралии был принят ряд первых международных соглашений, которые сформировали основу для дальнейшего развития многостороннего экологического сотрудничества. В этот период были отработаны различные механизмы и модели многостороннего сотрудничества. Раскрыта роль Конференции ООН по Окружающей среде, которая состоялась в Стокгольме в 1972 г., в развитии международного экологического сотрудничества нового уровня. Доказано, что на тот момент в Австралии обострился ряд экологических проблем, что обусловило потребность страны в широком обмене информацией с другими странами мира по их преодолению и более тесного объединения усилий в борьбе с ними. Именно в это время в Австралии на уровне федерации и на уровне штатов были созданы государственные учреждения, ответственные за внедрение экологической политики, что способствовало координации внутреннего и внешнего вектора природоохранной деятельности. Сделан вывод, что именно после этой конференции, в 1970-х гг., начался период становления международного вектора экологической политики Австралии, ведь она основывалась на новых началах и принципах и включила новые направления. Продемонстрирована ее особенность. Отмечена большую роль, которую уделяет Парламент Австралии выполнению международных соглашений.

Ключевые слова: Австралия; международные отношения; экологическое сотрудничество; внешняя политика, экологическая политика; Конференция по окружающей среде.

УДК 327 (477-439)

**ПРАВОВІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ТРУДНОЩІ
В РОЗБУДОВІ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ
ДВОСТОРОННІХ ЗВ'ЯЗКІВ (1989/1990–1991)¹**

Поладі Рената Чобівна

аспірантка,

Будапештський університет ім. Л. Етвеша,

м. Будапешт, Угорщина

ORCID: 0000-0002-7667-0882

paladi.renata92@gmail.com

Надіслано:

12.03.2021

Рецензовано:

25.03.2021

Прийнято:

05.04.2021

У статті дослідженню піддаються правові та дипломатичні труднощі в розбудові українсько-угорських двосторонніх зв'язків, що мали місце на межі 1980–90-х рр. Складності, перш за все, впливали з того, що на відносини двох вказаних сторін практично необмежений вплив мав Радянський Союз, його система, а згодом – системна криза та розпад цієї ж системи, у результаті чого на мапі Європи з'явилося чимало самостійних, незалежних держав.

У статті пропонується порівняльний аналіз Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. Окремо висвітлюється роль Декларації «Про державний суверенітет України» у розбудові українсько-угорських двосторонніх відносин. Спираючись на архівні матеріали та приклади, автор статті намагається вказати на те, за яких обставин розвивалися двосторонні відносини між Будапештом та Києвом, які були їх спільні цілі та інтереси. Особливий акцент робиться у статті на думках політичних і дипломатичних еліт двох країн щодо розбудови безпосередніх двосторонніх відносин між країнами, котрі й самі представляють.

Ключові слова: Угорська Республіка; Україна; Українська РСР; Радянський Союз; право; дипломатія; конституції; договори; труднощі; українсько-угорські відносини.

¹Проект дослідження відбувся в рамках і за підтримки Visegrad Scholarship Вишеградського Фонду, 2020–2021 рр.

Вступ

На шляху встановлення прямих взаємин між Угорською Республікою, яка подібно Польщі еволюційно, в рамках «круглих столів» виборювала свою незалежність, та Українською РСР було чимало суттєвих перешкод. Мабуть, одним із джерел найбільших ускладнень на шляху розбудови двосторонніх відносин між Києвом і Будапештом був юридичний і дипломатичний фактор. Однак, незважаючи на це, про рішучі кроки на шляху порозуміння і встановлення білатеральних зв'язків між вказаними сторонами можемо говорити вже задовго до проголошення державної незалежності України. За урядування М. Горбачова відродження співпраці між сторонами можна спостерігати з 1989 р.

У ході роботи було використано кілька методів дослідження, основним з котрих є порівняльний і трансфер, у результаті чого було проаналізовано тексти Конституцій 1977 та 1978 рр., архівні джерела та використана література. У посиланнях автор указував можливість подальшого порівняння чи пошуків. У статті автор дотримується автентичної методики посилань на архівні джерела. Мовою оригіналу наведених в публікації цитат є угорська, їх точний переклад на українську мову здійснений автором статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Незважаючи на актуальність досліджень українсько-угорських двосторонніх відносин на сучасному етапі, історіографічна база даного питання ще потребує подальшого розвитку. Однак такий стан речей тільки підвищує цінність вже існуючих праць таких дослідників як С. Віднянський, І. Матяш, Д. Ткач, Д. Держалюк, А. Зленко, І. Скиба, Є. Кіш, І. Пердзей (з української сторони) та Г. Єсенські, Г. Ердевді, З. Ріпп, Ч. Фединець, М. Борат, Я. Шарінгер, Л. Гечені, Е. Кешкені, П. Прітц та Ю. Фелдеш (з угорської сторони). За тематикою українсько-угорських відносин більшість наукових робіт вказаних дослідників об'єднує макроісторичний підхід викладу матеріалу і те, що практично жоден із них не оперує архівними, зокрема угорськими, матеріалами. Натомість обмежуються дослідженнями загальнодоступних джерел офіційних сайтів вищого керівництва двох країн, монографій загальної тематики та матеріалів різних медіа. Певний виняток становлять зокрема праці І. Матяш, С. Віднянського, Е. Кешкені та Я. Шарінгер, хоча основною тематикою їх досліджень не можна назвати власне українсько-угорські двосторонні відносини пострадянського періоду.

Стосовно історіографічної бази за тематикою пропонованої статті, то ситуація ще більш складна. Питання висвітлення правових та дипломатичних труднощів у розбудові двосторонніх зв'язків між Угорщиною та Україною на межі 1980-х – 1990-х рр. серед науковців до цих пір ще не піднімалося. Певний виняток становить стаття Д.Ткача, де йдеться про труднощі протоколу в угорсько-українських двосторонніх відносинах (Ткач, 2010). Хоча слід відзначити, що вказана праця також не ставить за мету висвітлення впливу власне правових і дипломатичних труднощів на розбудову добросусідських двосторонніх відносин між вказаними вище країнами-сусідами. Пропонованим науковим дослідженням автор статті робить чергову скромну спробу зробити свій внесок у подоланні описаного вище розриву.

Формулювання цілей статті

Однією з основних цілей статті є зробити порівняльний аналіз діючих на межі 1980–1990-х рр. Конституцій СРСР та УРСР, щоб охарактеризувати ті юридичні та дипломатичні перешкоди, що мали місце на початковому етапі розбудови двосторонніх відносин між Угорською Республікою й Українською РСР. Метою наукової роботи є також представлення ролі проголошення та введення в дію Декларації про державний суверенітет України у розбудові двосторонніх зв'язків, а також виклад оцінок представників політичних і дипломатичних еліт двох сусідніх країн щодо розбудови безпосередніх двосторонніх відносин між країнами, що й самі представляють.

Виклад основного матеріалу дослідження

Українська двостороння дипломатія новітньої доби розпочинається саме з її відносин з Угорщиною (Politychne spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta Uhorshchynoiu). Зараз це має особливе значення ще й тому, бо цьогоріч відзначається 30-річчя встановлення офіційних угорсько-українських відносин. На шляху розбудови безпосередніх білатеральних зв'язків між Угорською Республікою й тоді ще Українською Радянською Соціалістичною Республікою, однак, було чимало перешкод.

Вочевидь, найбільш гостро на цьому терені у вічі кидався юридично-правовий фактор, відповідно чого УРСР як союзна республіка Радянського Союзу, визнавалася незалежною тільки на папері. Незважаючи на те, що Україна номінально мала власний уряд, Міністерство закордонних справ, і навіть власне представництво ООН, насправді Київ не мав впливу на те, що відбувається всередині країни (Jeszenszky, 2016, p.162). Подібний стан речей радше свідчив на користь існування відповідних атрибутів

«соціалістичної державності», ніж про незалежність. Суверенітет України на той час перебував тільки у стані формування (Kasianov, 2008, p. 103).

Правові та дипломатичні труднощі у побудові відносин між двома сусідніми країнами найбільш гостро відчувалися взимку-навесні 1991 р. Саме в цей час була найактивніша робота з підготовки дев'яти (!) офіційних, а з багатьох точок зору – безпрецедентних документів, підписаних під час будапештського візиту української делегації, очолюваної Л. М. Кравчуком 30 травня – 1 червня 1991 р. (МКЕ, 1991, р. 34). Стосовно цього процесу керівництво СРСР в Будапешті в особі свого посла І. Абоїмова не раз навідувало угорський уряд, щоб вказати на червоні лінії допустимого.

Серед угод, укладених сторонами тієї весни, найбільше головоломок завдала розробка, а згодом обмін підписами, зокрема Консульської конвенції (Konsulska konventsiiia..., 1991). та Декларації про основи відносин між УРСР та Угорською Республікою (Pro osnovy vidnosyn mizh..., 1991). Їх підписання випереджали особливо важкі в дипломатичному сенсі перемовини. Причиною ускладнень на правовому рівні було наступне: незважаючи на те, що відповідно до ст. 74. та ст. 108. Конституції УРСР 1978 р. (Konstytutsiia Ukrainkoї RSR, 1978) союзна республіка мала теоретичне право на самостійне ведення зовнішньої політики, однак не таємниця, що на практиці це її право зводилося до нуля.

Насправді Українська РСР таких атрибутів незалежної держави як міжнародно визнаний державний кордон, громадянство, дипломатичні представництва, власна армія, власна валюта тощо не мала (Ткач, 2006, р. 233). Уже зі статей Брежнєвської конституції 1977 р. стає очевидною фікція того, що бодай котра із п'ятнадцяти союзних республік – отже, й Українська РСР – мала б реальне право на самовизначення. Для прикладу досить уважніше розглянути ст. 81 розд. 9 Конституції СРСР (Konstytutsiia SRSR, 1977), згідно якої суверенітет союзних республік захищається не ними самими, а Радянським Союзом. Зміст ст. 76 цієї ж Конституції також надзвичайно показовий, оскільки в ній зазначено, що союзна республіка має маневрений простір лише за межами ст. 73 Основного закону 1977 р. На практиці це зводилося до того, що на визначення державного кордону і затвердження змін щодо нього (п. 2), на встановлення основ законодавства республіки (п. 4), розробку і затвердження держбюджету, а також встановлення податків і доходів, на визначення політики в галузі цін і заробітної плати (п. 6.), на захист суверенітету і вирішення питання миру і війни (п. 8), на гарантування

Поладі Рената Чобівна
Правові та дипломатичні труднощі в розбудові
угорсько-українських двосторонніх зв'язків (1989/1990–19941)

держбезпеки (п. 9) чи на представництво у міжнародних відносинах, на укладення зв'язків з іноземними державами та міжнародними організаціями (п. 10) – у тому числі з питань зовнішньоекономічної діяльності – УРСР не мала права (Konstytutsiia SRSR, 1977).

У Конституції СРСР й, відповідно, і в Конституції УРСР визначалися характер та зміст радянської політичної системи. Конституція останньої загалом копіювала Основний Закон Союзу. Вищий орган представницької влади України не міг бути суб'єктом формування політики, а уряд республіки не міг забезпечувати реалізацію національної внутрішньої й зовнішньої політики, обстоювати національні інтереси свого народу (Крувчук, Kosharna, 2013, pp. 3–4). Зміни стосовно такого стану речей настали тільки з прийняттям і затвердженням Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., що дала своєрідне юридичне визнання внутрішньополітичних та зовнішньополітичних змін, що мали місце в самому Союзі, так і в європейському регіоні в цілому.

На фоні цього було вельми важко розбудовувати двосторонні дипломатичні відносини, тим більше, що робити це доводилося під пильним наглядом Кремля. Шанс і надію на успіх давало тільки те, що дедалі очевидніше проявлялося: Радянський Союз не у змозі «перебудовою» подолати ту системну кризу, в котрій опинився, тому процес його розпаду був очевидним.

Це усвідомлювала як угорська, так і українська сторона, і відповідно до цього з дипломатичного боку дуже виважено й обережно, долаючи низку перешкод, рухалися в напрямку взаємного порозуміння. Більше того, в якійсь мірі на такі, зі свого боку звичайно ж, вимушені «поступки» йшов і сам Горбачов. Про це свідчать результати перемовин М. Горбачова з Й. Анталлом, корті мали місце 21 листопада 1990 р. в Парижі (Sáringer, 2015, p. 165–167). У цілому ж, як те слушно зауважує Г. Касьянов, владні кола Росії, що на словах визнавали самостійність України та її право на самовизначення, по суті подібні претензії сприймали як «трагічне непорозуміння». Свої відносини з Україною вони ніколи не сприймали як питання зовнішньої політики (Kasianov, 2008, p. 105; Kemény, 2012, pp. 15–16).

З української сторони важливим кроком на шляху розбудови двосторонніх відносин було прийняття вже згадуваної вище Декларації про державний суверенітет. Цей хід в дії засвідчував: надалі Україна бажала на практиці жити тими правами, які до цього існували тільки формально. Після оприлюднення і введення в дію Декларації, 27 липня 1990 р. перший міністр МЗС України Анатолій Зленко представив зовнішньополітичну

програму українського уряду й на засіданні ВР України (Paládi, 2021). Він оголосив прозахідну політику, з найактуальнішим завданням встановлення «*постійних, дружніх відносин*» із сусідніми державами, кінцевою метою чого назвав створення дипломатичних представництв у кожній країні. Останньому передувало налагодження постійної співпраці між різними міністерствами закордонних справ, обмін делегаціями та «*запуск механізму переговорів*» (M. Zlenko felszólalása az Ukrán..., XIX-J-1-k 1990. 93. dob. 145-8-3057-6). Показово, що вже незабаром, у березні 1992 р., перше представництво незалежної України було відкрито в Будапешті.

При зустрічі в серпні 1990 р. А. Зленка з Державним секретарем МЗС Угорської Республіки з політичних питань Тамашем Катона, український дипломат відзначив: «*Серед партій у парламенті існує консенсус щодо того, що Україна повинна бути реальним суб'єктом міжнародного права та відігравати важливу роль у Снільноті Нації*» (Feljegyzés Katona Tamás politikai államtitkár..., XIX-J-1-j 1990. 72. dob. 145-13-002526/1; MNL OL, XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-7).

Зі свого боку, угорська сторона також робила кроки назустріч Україні, й зокрема угорцям Закарпаття, бо усвідомлювала доцільність і необхідність такої поведінки. Уряд Йозефа Анталла, що утворився у травні 1990 р., ставив безпрецедентні цілі на шляху встановлення дружніх двосторонніх зв'язків зі своїми сусідами, зокрема з Києвом. Беручи до уваги угорські зовнішньополітичні концепції, перш за все щодо репрезентованої новоствореним урядом послідовної національної політики й задовго після завершення процесу розпаду біполярної системи світоустрою, Гейза Єсенскі не безпідставно зауважив: «*Це була б непростима помилка, якби Угорщина пропустила можливість [...] побудувати довірчі відносини [з Україною] [...]*» (Jeszszky, 2016, p. 51).

Однак, з однієї сторони зважаючи на історичну пам'ять 1848/49-го та 1956-го років, а з іншого боку глибоко усвідомлюючи ризик того, що радянські війська ще все перебувають на території країни, – та ще й зважаючи на постійні «нагадування» радянського представництва в особі І. Абоїмова, угорський уряд змушений був робити ці кроки узгоджено з радянським посольством. Наприклад, перша зустріч міністрів МЗС А. Зленка та Г. Єсенскі в серпні 1990 р. могла відбутися лише за присутності вказаного радянського посла (Feljegyzés Jeszszky Géza és Anatolij Zlenko..., XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-5).

Перешкоди, що на поч. 1990-х мали лише юридичну основу, на початковому етапі розбудови двосторонніх відносин між Будапештом і Києвом відображалися вже і в площині дипломатії. Підтвердженням тому є

Поладі Рената Чобівна
Правові та дипломатичні труднощі в розбудові
угорсько-українських двосторонніх зв'язків (1989/1990–19941)

умови підготовки до візиту української делегації на чолі з Л. М. Кравчуком, що відбувся у травні 1991 р.

29 травня 1991 р., незадовго до візиту української сторони, Іван Абоїмов, тодішній Посол Радянського Союзу в Угорській Республіці (УР), провів перемовини з Імре Сокаї, тодішнім заступником державного секретаря Міністерства закордонних справ Угорської Республіки. Головною метою було викласти зауваження радянської сторони стосовно планованої зустрічі української та угорської сторін (Sáringер, 2018, р. 60).

Напередодні Абоїмов і Сокаї мали змогу говорити у січні того ж року. Тоді мова між ними йшла в основному «тільки» про угорсько-радянські та угорсько-українські консульські угоди, а також про виведення радянських військ. У своєму звіті про перемовини з російським послом у січні Сокаї зазначав, що спеціалісти з консульського відділу МЗС Угорщини в середині січня мають намір їхати на перемовини в Київ для обговорення деталей консульської угоди між сторонами. Після цього залюбки б відвідали і Москву з ідентичною метою обговорення змін угорсько-радянської консульської угоди, а також для проведення консультацій стосовно угоди про пасажирський рух та для викладу угорських бачень стосовно східноєвропейського міграційного питання. Щодо останнього, то Сокаї підкреслював, що вирішення міграційного питання угорська сторона вважає доречним спільно зі своїми сусідами, в тому числі з Радянським Союзом (Sáringер, 2018, р. 120). Під час зустрічі дипломатів у січні зайшла мова і про те, що одночасно з спеціалістами консульського відділу в Київ відправляється й група спеціалістів для обговорення питань щодо принципів співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР із забезпечення прав національних меншин. Опісля ж, спеціалісти будуть готові поїхати для подібних обговорень і в Москву (Sáringер, 2018, р. 121).

У відповіді для Сокаї радянський посол визнав, що у зазначених питаннях важлива консультація. Однак реакція Абоїмова з приводу черговості візитів (спочатку Київ, а потім Москва), а також нерозуміння ним того, які ж то зміни збирається пропонувати угорська сторона щодо угорсько-радянської консульської угоди, і взагалі, навіщо для цього їхати групі спеціалістів у радянську столицю, – віддзеркалювала незаувальовану іронію, ба навіть сарказм. Бо ж для чого вони, ті спеціалісти, у Москву б їхали, «хочуть проінформувати про домовленості, досягнуті в Києві?» (Sáringер, 2018, р. 121). Слід зауважити, що при кожній зустрічі з радянською стороною угорські представники ввічливо, але твердо нагадували своїм партнерам: те, з ким

і як вони будуть розвивати свої відносини в подальшому, звичайно, в рамках легітимного, – це особиста справа Угорщини, і обговоренню не піддається.

29 березня під час зустрічі Абоїмова з Сокаї багато про що говорив той факт, що поведінка і ставлення російського посла, продемонстрованого під час переговорів із Сокаї 11 січня 1991 р., на тоді вже в повній мірі змінилася. Особливо у вічі впадає, що з комунікації Абоїмова зник сарказм і зневірливе, висміююче ставлення до того, що розбудова угорсько-українських двосторонніх зв'язків може мати позитивний вихід. Виконуючи вказівки свого керівництва, у переддень зустрічі, що вже досить давно – з осені 1990 р. піднімалася на порядок денний, – планувалася між угорцями та українською делегацією, Абоїмов зробив такі зауваження для Сокаї. Радянський дипломат навіть зобов'язав останнього дослівно передати своєму керівництву: *«УРСР не має необмеженої міжнародної правосуб'єктності, тому свої зовнішні відносини може формувати лише відповідно до радянської Конституції, законів та міжнародних зобов'язань. Згідно із загальновизнаними нормами міжнародного права, повноправними учасниками міжнародних відносин визнаються лише незалежні держави. Між УРСР чи іншою союзною республікою та третьою країною, включаючи й Угорщину, це можуть бути лише такі відносини, які можуть бути включені в рамки договірних відносин Угорської Республіки та Радянського Союзу [...]»* (Sáringér, 2018. pp. 293–294). Абоїмов також відзначив, що в разі невідповідності документів, що планувалися до підпису, зокрема і Декларації про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР, російська сторона їх не визнає дійсними, про що згодом офіційно повідомить угорське МЗС. Подібний же крок, як на тому наголошував посол, *«не заохочував, а ускладнював би нормальні, рівні та взаємовигідні угорсько-радянські відносини, що розвинулися, їхню гарну атмосферу»* (Sáringér, 2018, p. 294). Така рефлексія була прямим натяком на те, що, між іншим, не варто забувати: виведення радянських військ з території Угорщини ще триває.

Сензитивність розбудови угорсько-українських двосторонніх відносин в дипломатичному плані вирисовувалась ще і в тому, що увечері, після роботи, опісля особистих перемовин дипломатів, Абоїмов «про всяк випадок» ще зателефонував Сокаї в його квартирі, щоб просто «нагадати» про сказане раніше. Радянський дипломат *«повторно зауважував, що хоче уникати трактування зауважень, зроблених ним за московською інструкцією, як протести чи тиск. Наголосив, [...] що хотів би зберегти атмосферу, в якій проходили переговори з угорським міністром [МЗС] у Москві»* (Sáringér, 2018, p. 295).

Висновки

Підсумовуючи сказане вище можна констатувати, що стратегічно важливі кроки, котрі були передбачені на шляху розвитку двосторонніх угорсько-українських відносин, можна було досягти тільки дуже виваженими, витонченими дипломатичними маневрами і з урахуванням змін, що мали місце у сфері міжнародних відносин, у розпаді біполярного світоустрою. Перший московський повірений Йозеф Бірнбауер в своєму звіті до Г. Єсенскі наступним чином оцінював відносини Угорщини з Союзом: «В якому б напрямку не відбулися зрушення в Радянському Союзі в боротьбі за владу, вважаю, що не можна змінювати вже запрограмованих угорських дипломатичних пріоритетів. Радянський Союз [...], чи то старий, чи той, що оновлюється сьогодні, чи яким би він не був завтра, чи будь-коли в майбутньому, можна споглядати й оцінювати тільки з історичної перспективи, і відповідно до цього розвивати наші з ним відносини. [...]. Помилково вважати, що [він] тепер «відпустив» своїх союзників, в тому числі й Угорщину. Насправді, він їх не міг утримати» (Birnbauer József éves beszámoló jelentése, XIX-J-1-j. 1991. 65. dob. 145-1-19-002138, p. 8). Це добре усвідомлював і керівник угорського уряду (Erdődy, 2015, p. 61), що чітко простежувалося у провадженні угорської зовнішньої політики поєднанням стратегічних кроків задля виходу з-під впливу Москви і встановлення двосторонніх відносин без посередництва останньої, але одночасно не порушуючи жодних існуючих на той час правил. Необхідність розбудови міцних взаємин, всупереч усім перешкодам, що мали місце, усвідомлювала й українська сторона. Саме тому сторони й прикладали чимало зусиль, щоб досягти спільну мету.

References:

1. 'Birnbauer József éves beszámoló jelentése'. (19901). *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár*, XIX-J-1-j. 1991. 65. dob. 145-1-19-002138. Július 2, 1991. Moszkva.
2. Erdődy, G. (2015). 'Antall József a rendszerváltoztatás sajátosságairól'. *Antall József, a rendszerváltoztató miniszterelnök*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
3. 'Feljegyzés Jeszenszky Géza és Anatolij Zlenko megbeszéléseiről'. (1990). *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár*, XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-5. Szeptember 3, 1990. Budapest.
4. 'Feljegyzés Katona Tamás politikai államtitkár és A. M. Zlenko ukrán külügyminiszter'. (1990). *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár*, XIX-J-1-k 1990.

89. dob. 145-1-6114-7. 1990. augusztus 23-i tárgyalásáról. Szeptember 3, 1990. Budapest.

5. Jeszenszky, G. (2016). *Kísérletek a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltás éveiben*. Budapest: Osiris Kiadó.

6. Jeszenszky, G. (2019). 'Az 1991-es magyar-ukrán alapszerződés jelentősége'. *Kijevi csirke*. (Geo)politika a mai Ukrajnában. Budapest: Kalligram Kiadó-MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.

7. Kasianov, H. (2008). *Ukraina 1991–2007. Narysy novitnoi istorii* [Ukraine 1991–2007. Essays on modern history]. Kyiv: Nash Chas.

8. Kemény, L. (2017). *A Szovjetunióból a 21. század Oroszországáig*. Budapest: Russica Pannonicana.

9. Konstytutsiia Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik: Osnovnyi Zakon vid 7 zhovtnia 1977 roku [The Constitution of the Soviet Union: Basic Law, dated from 7 October 1977]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77#Text>.

10. Konstytutsiia Ukrainckoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky: Osnovnyi Zakon, vid 20 kvitnia 1978 roku [The Constitution of the Ukrainian Soviet Socialist Republic: Basic Law, fated from April 20, 1978]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (2020.12.01).

11. Konsulska konventsiiia mizh Ukrainckoiu Radianskoiu Sotsialistychnoiu Respublikoiu ta Uhorskoiu Respublikoiu: Konventsiiia vid 31 travnia 1991 roku [Consular Convention between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Republic of Hungary: Convention, dated 31 May 1991]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_002/sp:max100#Text (2021.03.10).

12. Kryvchyk, H. H., Kosharna, H. D. (2013). 'Orhanizatsiia vlady v SRSR za konstytutsiieiu «rozvynutoho sotsializmu»' [Organization of power in the USSR under the constitution of "developed socialism"]. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy* [Issues of the political history of Ukraine], issue 8, pp. 208–219.

13. 'M. Zlenko felszólalása az Ukrán Legfelsőbb Tanács ülésén'. (1990). *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár*, XIX-J-1-j 1990. 72. dob. 145-13-002526/1. A. Július 27, 1990.

14. 'M. Zlenko felszólalása az Ukrán Legfelsőbb Tanács ülésén'. (1990). *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár*, XIX-J-1-k 1990. 93. dob. 145-8-3057-6. A. Július 27, 1990.

15. *Magyar Külpolitikai Évkönyv* (МКЕ). (1991). Budapest.

16. Paládi, R. (2021). 'Anatolij Zlenko, a független Ukrajna első külügyminisztere'. *Újkor.hu – A velünk élő történelem*, [online]. Available at: <https://ujkor.hu/content/anatolij-zlenko-fuggetlen-ukrajna-első-kulugyminisztere>.

17. 'Politychne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Uhorschchynoiu' [Political cooperation between Ukraine and Hungary. Official site of the Embassy of Ukraine in Hungary]. *Posolstvo Ukrainy v Uhorschchyni* [Embassy of Ukraine to Hungary], [online]. Available at: <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin>.

18. Pro osnovy vidnosyn mizh URSR ta Uhorskoiu Respublikoi: Deklaratsiia vid 31 travnia 1991 roku [On the Fundamentals of Relations between the Ukrainian SSR and the Republic of Hungary: Declaration, dated from 31 May 1991]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_103/sp:max100#Text.

19. Sáringer, J. (2015). *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990. május – 1990. december). I. kötet*. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló.

20. Sáringer, J. ed. (2018). *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1991. január – 1991. december). II. kötet*. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló.

21. Tkach, D. (2006). 'Osoblyvosti stanovlennia ukrainsko-uhorskykh mizh derzhavnykh vidnosyn' [Features of the formation of Ukrainian-Hungarian interstate relations]. *Ukraina–Uhorschchyna: spilne mynule ta sohodennia: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, Kyiv, 14–16 kvitnia 2005 roku. Kyiv.

22. Tkach, D. (2010). 'Dyplomatychnyi protokol v Uhorskii Respublitsi: zahalne, osoblyve' [Diplomatic protocol in the Republic of Hungary: general, special]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy* [Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine], issue 16, pp. 226–230.

LEGAL AND DIPLOMATIC DIFFICULTIES IN THE DEVELOPMENT OF HUNGARIAN-UKRAINIAN BILATERAL RELATIONS (1989/1990–1991)

Renata Poladi

PhD Student,

Eötvös Loránd University,

Budapest, Hungary

ORCID: 0000-0002-7667-0882

paladi.renata92@gmail.com

In the paper, the author tries to present the legal and diplomatic difficulties in the building of Hungarian-Ukrainian relations that took place at the turn of the 1980s and 1990s. The difficulties stemmed primarily from the fact that the relations between Ukraine and Hungary was marked by the state socialist structure of the Soviet Union and its system. Later the relations between the two parties were also influenced by the crisis and collapse of USSR, which ultimately led to the disintegration of the bipolar world order and the formation of independent states.

The article compares and analyzes of the Constitution of the Soviet Union (1977) and the Constitution of the Ukrainian SSR (1978) in the light of the right of self-determination of the Soviet member republics. Special mention is made on the highlighting the role of the Ukrainian Declaration of Sovereignty in the development of Ukrainian-Hungarian bilateral relations. Based on archival materials and examples, the author of the article tries to point out the circumstances under which the bilateral relations between Budapest and Kyiv developed, what were the common goals and interests of the parties. Special emphasis is placed on the opinions of political and diplomatic elites of the two countries regarding the bilateral relations of the countries they represent.

Key words: Republic of Hungary; Ukraine; Ukrainian SSR; Soviet Union; law; diplomacy; constitutional laws; conventions; difficulties; Hungarian-Ukrainian relations.

ПРАВОВЫЕ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ В РАЗВИТИИ ВЕНГЕРСКО-УКРАИНСКИХ ДВУСТОРОННИХ СВЯЗЕЙ (1989/1990–1991)

Полади Рената Чобовна

Аспирантка

Будапештський університет ім. Э. Лоранда,

г. Будапешт, Венгрія

ORCID: 0000-0002-7667-0882

paladi.renata92@gmail.com

В статье исследованию подвергаются правовые и дипломатические трудности в развитии украинского-венгерских биполярных отношений, имевших место на рубеже 1980–90-х гг. Сложности прежде всего вытекали из того, что на отношения двух указанных сторон практически неограниченное влияние имел Советский Союз, его система, а впоследствии – системный кризис и распад этой же системы, в результате чего на карте Европы появилось немало самостоятельных, независимых государств.

В статье предлагается сравнительный анализ Конституции СССР 1977 года и Конституции УССР 1978 года. Отдельно освещается роль Декларации «О государственном суверенитете Украины» в развитии украинского-венгерских двусторонних отношений. На основании архивных материалов и примеров автор статьи пытается указать на то, при каких обстоятельствах развивались двусторонние отношения между Будапештом и Киевом, какие были общие цели и интересы этих двух сторон. Особый акцент делается в статье на мыслях политических и дипломатических элит двух соседних стран относительно развития непосредственных двусторонних отношений между собой.

Ключевые слова: Венгерская Республика; Украина; Украинская ССР; Советский Союз; право; дипломатия; конституции; договоры; трудности; украинский-венгерские отношения.

**МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
ECONOMIC
RELATIONS**

УДК 336.711/339.727

**МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЧИННИКИ ТА ПРОБЛЕМИ**

Дятлова Юлія Володимирівна
*доктор економічних наук, доцент,
Донецький державний університет управління
м. Маріуполь, Україна
ORCID: 0000-0001-7982-2493
yuliyadyatlova25@gmail.com*

Надіслано:
13.02.2021
Рецензовано:
20.02.2021
Прийнято:
15.03.2021

Актуалізація дослідження обумовлена необхідністю вирішення важливої наукової та прикладної проблеми розвитку банків з національним капіталом за присутності іноземного капіталу в банківському секторі країни. Мета дослідження полягає у систематизації новітніх тенденцій розвитку банківського сектору у міжнародному та національному аспектах, розробленні наукових положень, конкретизації чинників і проблем. Для досягнення мети використано еволюційний підхід, абстрактно-логічний аналіз, метод систематизації та узагальнення. У результаті дослідження поглиблено наукові уявлення про сучасні тенденції та чинники розвитку банківського сектору. Зокрема, сформульовано положення щодо міжнародного аспекту сучасних тенденцій розвитку банківського сектору. Відзначено світові тенденції щодо експансії ринків фінансових послуг іноземними банками, еволюційний розвиток транснаціональних банків. Встановлено, що основною тенденцією є зростання присутності іноземних банків у національних банківських секторах країн за кількістю та активами, особливо в країнах з економікою, яка розвивається або трансформується. Визначено новітні етапи розвитку банківського сектору України, особливості тенденцій, які повинні бути враховані в політиці та стратегії центрального банку, а також банками з вітчизняним капіталом. Показано, що більш низька надійність банків з вітчизняним капіталом порівняно з іноземними банками є деструктивним чинником. Вирішення проблеми сприятиме підвищенню довіри до вітчизняних банків, а на цих засадах їх розвитку через збільшення активів.

Ключові слова: банківський сектор; світові тенденції розвитку; наявність іноземних банків; особливості в банківському секторі країн;

фактори розвитку банків з національним капіталом.

Вступ

В умовах глобалізації, які сприяють посиленню конкуренції та поширенню криз, стабільність функціонування національної економіки обумовлена стійкістю фінансової системи країни. Розвинута банківська система є гарантом фінансової стабільності і безпеки в економічній сфері, особливо для країн з банкоцентричною фінансовою системою. Україна є однією з таких країн. Розвиток банківського сектору України є пріоритетним з точки зору забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання різних галузей і сфер, а також здійснення впливу на соціально-економічні процеси в країні.

Банківський сектор як вагому складову національної фінансової системи відрізняє чутливість до глобальних фінансових кризових явищ і значна залежність від кон'юнктури на світових ринках. Крім того, лібералізація економічної політики та відкритий доступ до ринку фінансових послуг України створює умови, в яких банки з національним капіталом можуть не витримати конкуренції з банками іноземних груп. Тому розвиток банківського сектору є нагальною потребою і досвід країн за схожих тенденцій слугуватиме прикладом при формуванні стратегії в фінансовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значення банківської системи для розвитку економіки аргументовано теоретично і підтверджено на практиці. Це положення доведено представниками різних наукових шкіл, наприклад, в концепції А. Сміта, Д. Рікардо, І. Ріссера щодо ефективного розміщення ресурсів в економічній системі, а також в концепції А. Пігу, Дж. Герлі, Р. Голдсмита, У. Зілбера, Е. Коена, Е. Шоу, М. Фрідмена про стимулювання економічного росту за допомогою змін у пропозиції грошей. Вирішення проблем в банківській сфері викладено в працях П. Аллена, Е. Долана, Р. Міллера, П. Роуза, Дж. Сінкі.

Проблемам, що виникають у процесі розвитку банківської системи в глобалізаційній економіці, присвячені праці видатних вітчизняних вчених, таких як М. Алексеєнко, Я. Белінська, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дзюблюк, А. Єпіфанов, Т. Карчева, В. Коваленко, В. Коваль, В. Лук'янов, В. Міщенко та ін. У наукових дослідженнях аналізуються важливі теоретичні і практичні питання розвитку банківського сектору, у тому числі в конкурентних умовах господарювання. Однак процеси, пов'язані з прискоренням змін у світовій фінансовій системі та зростанням конкуренції через присутність на національному ринку іноземних банків, потребують теоретичного та методологічного доопрацювання та розроблення наукових положень.

Формулювання цілей статті

Головна мета дослідження – систематизувати новітні тенденції розвитку банківського сектору у міжнародному аспекті, розробити наукові положення, конкретизувати чинники і проблеми на національному рівні. У цьому ключі необхідно відстежити еволюційний розвиток транснаціональних банків у процесі експансії ринків фінансових послуг іноземними банками, визначити головну тенденцію та її особливості щодо країн з різним рівнем економічного розвитку. Значну увагу необхідно зосередити на пострадянських країнах, зокрема Україні, виокремити етапи та чинники розвитку банківського сектору, визначити проблеми. Це дозволить поглибити наукове підґрунтя розвитку банківського сектору для вирішення прикладних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження

Витоки вільного переміщення капіталу, поряд з товарами, послугами та робочою силою, започатковані в правовому полі Римським договором від 1957 р. для реалізації європейської економічної інтеграції. У світових масштабах провідниками фінансової глобалізації стали банки США.

На думку багатьох учених, ці процеси мають такі позитивні ефекти як інтенсифікація притоку іноземного капіталу в різні сфери економіки країни, використання банками передового досвіду з запровадження нових фінансових інструментів, розширення переліку банківських послуг. Однак експансія світового фінансового ринку, і перш за все, транснаціональними банками сприяє підвищенню міжбанківської конкуренції в міжнародному, а також національному аспектах.

Учені приділяють увагу тенденціям щодо експансії ринків фінансових послуг іноземними банками, зокрема транснаціональними, у світі та в Україні. Так, аналіз міжнародної діяльності транснаціональних банків (ТНБ) з різних регіонів і країн світу на ринках послуг, які надаються національними банками в їх країнах, відкриття філій іноземними банківськими групами дозволило систематизувати уявлення про еволюційний їх розвиток, що здійснювався за рахунок набуття ними конкурентних переваг. Етапи еволюційного розвитку діяльності ТНБ протягом другої половини минулого століття і на поч. 2000-х рр. свідчать, що масштаби їх діяльності збільшилися в десятки разів (Panchenko, Fursova, Koval, 2012, p. 11). Починаючись із США, транснаціональна «лихоманка» охопила ринки Європи, Японії, а в 2000-х рр. також таких країн як Великої Британія, Франція, Іспанія, Німеччина, Китай. Конкурентні переваги набувалися переважно за рахунок диверсифікації послуг.

Еволюційний розвиток транснаціональних банків у міжнародному аспекті може бути охарактеризований за такими етапами. У 50–60-ті рр. ХХ ст. домінували ТНБ США за рахунок інвестування країн ОПЕК та кредитування країн, які були головними імпортерами нафти. У 70–80-ті рр. відзначено домінування ТНБ Японії завдяки концентрації фінансового капіталу та формуванню наднаціональних банківських установ. У 90-ті рр. експансія на міжнародних ринках обумовлена поглибленням валютної інтеграції. Починаючи з 2000-их рр. розвиток транснаціональних банків характеризується прискоренням процесу концентрації й централізації капіталу через злиття і поглинання, а також глобалізацією банківських операцій, реструктуризацією банківських мереж, запровадженням новітніх фінансових технологій. Вважається, що в 50–60-ті рр. ступінь банківської глобалізації був низьким, в 70–80-ті рр. – середнім, а починаючи з 2000-х рр. – високим. Отже, ТНБ США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Іспанії, Китаю та Японії, які сформувалися на базі найбільших банків – лідерів національного ринку позикового капіталу.

За версією The Banker 2020, ТОП-5 найбільших ТНБ світу очолюють чотири китайські та американський банк (табл. 1). Рейтингові та аналітичні агентства щорічно складають рейтинги надійних, прибуткових та успішних банків, проте критерії вибору відрізняються. Але їх дані свідчать, що китайські банки залишаються найбільшими корпораціями у світі. Так, за даними Forbes, до ТОП-10 найбільших публічних компаній увійшли п'ять банків з Китаю, що є світовим визнанням його банківської системи.

Таблиця 1

ТОП-10 найбільших банків світу

Ранг	Назва банку	Капітал першого рівня, млрд дол.	Сукупні активи, млрд дол.	Прибуток до оподаткування, млрд дол.
1	Industrial and Commercial Bank of China	380,189	4307,502	56,050
3	China Construction Bank	316,122	3638,950	46,723
2	Agricultural Bank of China	277,608	3559,126	38,137
4	Bank of China	258,431	3257,474	35,858
5	JP Morgan Chase & Co	258,431	3257,474	35,858

В Україні на фінансовому ринку представлені Industrial and Commercial Bank of China (представництво в 2004 р.), JPMorgan Chase & Co (присутній з 1984 р.), Hongkong & Shanghai Banking Corporation (функціонує дочірній банк), Mitsubishi UFJ Financial Group (працює з 2011 р.), BNP Paribas Personal Finance (працює з 2004 р., володіє акціями «УкрСиббанку»), UBS Group AG (представництво з 1995 р., дочірня фінансова установа – з 2009 р.). Також в Україні працюють й інші транснаціональні банки, які мають високий світовий рейтинг, наприклад Crédit Agricole (Франція), Citigroup (США), ING Group (Нідерланди), Deutsche Bank (Німеччина), Intesa Sanpaolo (Італія).

Слід також зазначити, що в Україні відсутні власні ТНБ. За даними Національного банку України, сукупні активи банків у 2015 р. становили близько 3 % активів британського банку Royal Bank of Scotland.

Науковцями визначено етапи входження іноземних банків на ринок банківських послуг України з 1991 по 2010 рр. (Kornyluk, Ivasiv, Dyba, 2012).

Перший етап – 1991–1994 рр. На початку створення банківської системи України через відсутність досвіду регулювання банківської діяльності в ринкових умовах на ринку банківських послуг з'явився спекулятивний капітал банків Російської Федерації, Латвії та з офшорних зон. Процес обтяжувався валютними спекуляціями та нелегальним вивезенням капіталу з України. Тому НБУ в 1994 р. запровадив обмеження щодо частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків до 15 %, а також заборонив діяльність філій іноземних банків.

Другий етап – 1995–1998 рр. Тактика проникнення іноземних банків на український ринок банківських послуг проходила під мотивом обслуговування зовнішньоекономічних операцій нерезидентних суб'єктів господарювання. Створені в Україні іноземні банки також забезпечували вихід вітчизняних банківських установ на міжнародні ринки капіталу. Фінансова криза 1998 р. спричинила вплив іноземного капіталу та вихід іноземних банків з ринку.

Третій етап – 1999–2004 рр. Відповідно політиці лібералізації банківського регулювання знято обмеження на частку присутності іноземного капіталу в статутному капіталі банку, що обумовлено зменшенням капіталізації банківської системи і недостатністю довгострокових кредитних ресурсів. Разом з цим проводилися заходи щодо очищення банківської системи від банків, які проводили спекулятивні операції. Кількість іноземних банків скоротилася. Шляхом придбання невеликих українських банків до банківського ринку отримали доступ «Альфа-Банк» (Російська Федерація)

та «Прокредит Банк» (Німеччина). Однак несприятливий інвестиційний клімат, політико-правова нестабільність, низька платоспроможність юридичних і фізичних осіб стримували прихід нових іноземних банківських груп.

Четвертий етап – 2005–2008 рр. Активна експансія зумовлена загальним економічним зростанням. На український ринок масово виходять ТНБ шляхом поглинань системних вітчизняних банківських установ, які здебільшого мали широку територіальну мережу структурних підрозділів. Тільки у 2005 р. обсяг угод зі злиття та поглинання становив більше 1,5 млрд дол. США (Vozna, 2013). У 2006–2008 рр. іноземні банківські групи купували банки, які мали ліцензії: ВТБ Банк (Росія) придбав 98 % акцій банку «Мрія», Eurobank EFG (Швейцарія) став власником Універсал Банку, Piraeus Bank (Греція) – Міжнародного комерційного банку. Умови для експансії створила лібералізація регулювання банківської діяльності через вступ України до Світової організації торгівлі. Кредитні ресурси значно зросли через дешеві валютні ресурси ТНБ, співвідношення активів банків до ВВП збільшилося до 63,2 % (Stechyshyn, 2017, р. 228).

П'ятий етап – 2008–2010 рр. У цей період, що характеризується фінансовою кризою та посткризовим відновленням економіки, іноземні банки проводять антикризову політику для утримання на банківському ринку України за рахунок використання банківського капіталу материнської компанії. Не всі іноземні банки витримали девальвацію української валюти, спад кредитування та зростання проблемної заборгованості. Відтік іноземного та вітчизняного капіталу з ринку привів до збільшення частки банків з Російської Федерації та Німеччини в загальному статутному капіталі банківського сектору. Іноземні банки скорочують територіальну мережу, однак продовжують фокусувати діяльність на обслуговуванні корпоративних клієнтів.

На нашу думку, надалі етапи розвитку банківського сектору можуть бути визначені наступним чином.

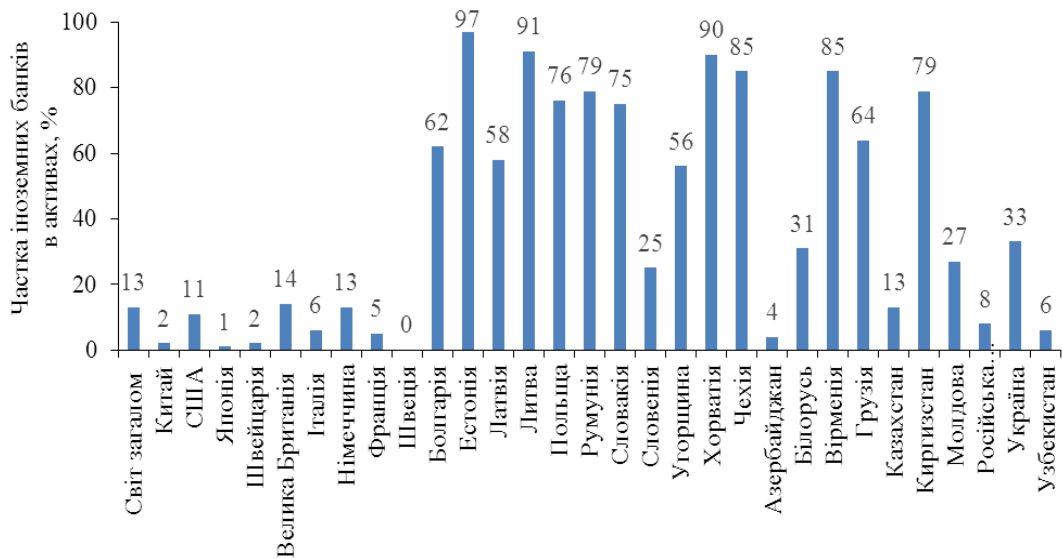
Шостий етап – 2010–2014 рр. Після виходу з кризи банківський сектор функціонував відносно стабільно з достатньою ліквідністю, чому сприяли зміни в правовій базі (Pro vnesennia zmin..., 2010). Розвиток банківського сектору обмежували такі чинники як недовіра до банківської системи, скорочення через це депозитних ресурсів і подорожчання кредитів, що не дозволило банківському сектору відновитися і мати активи, які б задовольняли потреби економіки.

Сьомий етап – 2014 р. і дотепер. У зв'язку з політичною нестабільністю та військовими діями показники банківської системи погіршилися, зростає кількість неплатоспроможних банків, а криза платежів трансформувалася в банківську кризу, яка визнана системною. Чинниками таких змін були: погіршення стану державних фінансів, депресивність ділової активності, недовіра до банківської системи та гривні, споживча інфляція, девальвація національної валюти. Розпочате в цей час реформування тільки погіршило стан банківського сектору. Значними подіями були: націоналізація ПАТ КБ «Приватбанк» наприкінці 2016 р., заборона банкам з російським капіталом виводити кошти за межі України на користь пов'язаних осіб. У цей період частка банків з іноземним капіталом має значні коливання.

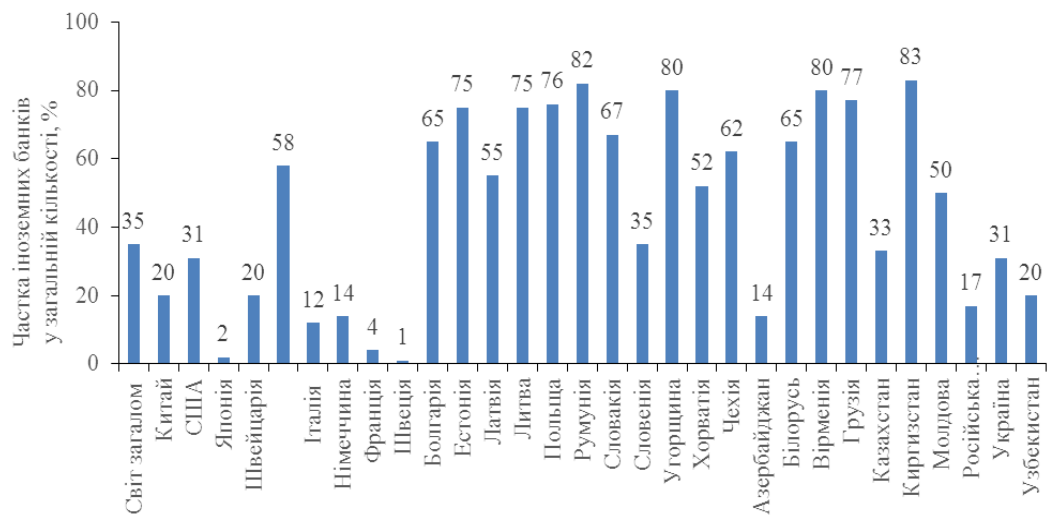
Аналіз праць учених з України, Білорусії, Росії, зокрема таких як О.Дзюблюк (Dziubliuk, 2012), Н.Наливайко (Nalivayko, 2012), А.Михайлов (Mikhailov, 2018) та ін., підтверджує необхідність досліджень проблеми розвитку національного банківського сектора за присутності іноземних банків. Систематизація досвіду країн і встановлення сучасних тенденцій є нагальною потребою.

Міжнародний аспект банківської діяльності досліджувався Міжнародним валютним фондом (Claessens, Horen, IMF, 2012) і Світового банку (Global Financial..., 2017/2018). Дослідження Міжнародного валютного фонду охопило банківські системи 137 країн за показниками часток іноземних банків у загальній чисельності банків у країні (1995–2009) і часток іноземного капіталу в загальному обсязі активів банківського сектору країни (2004–2009). Дослідження Світового банку з глобального фінансового розвитку проведено за даними аналогічними показниками одного року (2014). Значення та зміни цих показників за країнами, групами країн, регіонами і загалом у світі дозволяють визначити певні тенденції та чинники (рис. 1).

Ситуація у посткризовому 2014 р. для певних груп країн радикально не змінилася. У групі економічно розвинених країн Японія продовжує політику протекціонізму – частки іноземних банків мінімальні за обома показниками, хоча в загальній кількості їх чисельність збільшилась. У банківському секторі Італії та Франції частка іноземного капіталу в активах залишилася незмінною, відбулось незначне зменшення показника у Великій Британії (із 15 % у 2009 р. до 14 % у 2014 р.), але найбільшою мірою – у США (із 18 % до 11 %). Ймовірно, відтік іноземного капіталу спричинила як криза 2008 р., так і зміни положень, прийнятих Федеральним банком США.



а



б

Рис. 1. Присутність іноземних банків у банківських системах країн за активами (а) та кількістю (б) за даними Світового банку

В економічно розвинених країнах частка іноземних банків у загальній кількості банків набагато більше, ніж їх частка в активах. Так, у США частка іноземних банків у загальній їх кількості дорівнює 31 % (у 2009 р. – 32 %), тобто практично кожне третя банківська установа – іноземного походження, але частка їх капіталу майже у 3 рази менша. Ще більше розрізняються показники по банківському сектору Великої Британії: частка іноземних банків за чисельністю становить 58 % (у 2009 р. – 57 %) при їх частці в капіталі у 14 %, тобто у 4 рази меншій. По Швейцарії показники розрізняються в 5 разів, по Австралії – майже в 20, у її банківській системі іноземні банки контролюють 2 % активів при частці в 38 % за кількістю установ. Це вказує на той факт, що конкурентні позиції іноземного капіталу слабші, ніж банків приймаючої країни.

Аналіз тенденцій свідчить про чинник значного впливу іноземного капіталу на розвиток національних банківських секторів через переважно високий рівень їхньої участі в активах колишніх соціалістичних і пострадянських держав.

У державах – нових членах ЄС політика лібералізації щодо доступу до ринку банківських послуг призвела до значного зростання конкуренції, а з огляду на зростаючу потребу в активах, національні банки погано утримують конкурентні позиції (значення обох показників більше 60 %). Аналогічна ситуація і в країнах пострадянського простору, що вступили до ЄС: активи банківського сектора Естонії і Литви – це на 90 % і більше іноземний капітал. Значним є показник і по банківському сектору Латвії.

Із пострадянських держав залишився значним вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Киргизстану. Туркменістан і Таджикистан не досліджувалися. Відбулося зростання іноземного капіталу в банківських активах Білорусії (з 18 % до 31 %). А ось в Україні, у зв'язку з воєнно-політичною ситуацією, частка активів іноземних банків стала меншою у 2 рази. При цьому з переходом на міжнародні стандарти значно зменшилася кількість банків, в основному за рахунок вітчизняних.

У банківському секторі Російської Федерації частка активів іноземного походження знизилася (із 12 % у 2009 р. до 8 % в 2014 р.). За даними Федерального банку Росії, на кінець 2015 р. ця частка становила 12,5 %. Частка активів нерезидентів за всіма кредитними організаціям протягом останніх років була на рівні 25 %, а в 2015 р. – нижче 20 %. Квота щодо участі іноземного капіталу збільшилася до 50 % від сукупного статутного

капіталу кредитних організацій (O vnesenii izmenenii..., 2015), але іноземні інвестори її не вибрали в повному обсязі.

У звіті Світового банку (Global Financial..., 2017/2018) наведено й показник кількості країн, які приймають національні банки (рис. 2). Цей показник є значним для економічно розвинених країн і мінімальний як для країн – нових членів ЄС, так і держав пострадянського простору (банки в 1–2 країнах). Найбільш значним є показник для банківського сектору Росії. Слід зазначити, що банки з України мають філії у чотирьох країнах, з Казахстану – у 5 країнах.

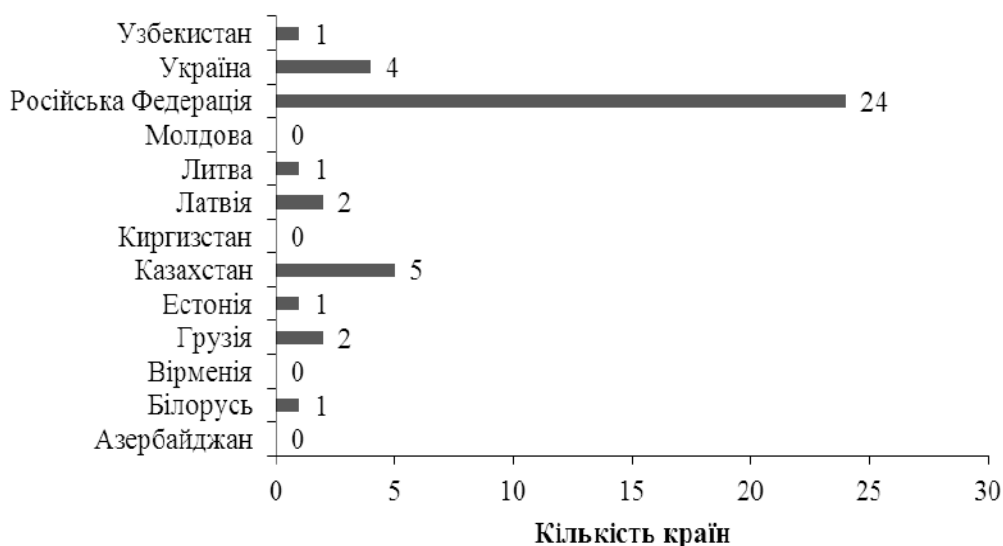


Рис. 2. Кількість країн, в яких відкрито філії національних банків

Аналіз тенденцій розвитку банківського сектору як загальних світових, так і по країнах (Diatlova, 2018a), дозволив констатувати поширення присутності іноземних банків у національних банківських системах та сформулювати положення, які стосуються сучасних тенденцій розвитку банківського сектору та виокремити процеси інтерналізації, що є характерними для країн з економікою, що розвивається та трансформується (рис. 3).

При формулюванні основних тенденцій автор виходить з поняття інтерналізації як одного з визначальних процесів, через який відбувається зміна умов розвитку в банківському секторі під впливом присутності іноземних банківських установ та іноземних активів у вітчизняних банках (Diatlova, 2018b).

Сучасні тенденції розвитку банківського сектору	
→	У XXI столітті загальносвітовою тенденцією є зростання присутності іноземних банків у банківських секторах країн за їх кількістю та обсягами активів.
→	Інтерналізація в банківському секторі країн є різною за рівнем, виходячи зі світових тенденцій присутності іноземних банків у країнах: показники щодо частки іноземних банків у банківських секторах за їх кількістю та обсягами активів значно розрізняються за країнами – від мінімальних (близьких до нуля) до максимальних (більше 90%), що формує різні моделі впливу інтерналізації на розвиток банківського сектору.
→	У розвинутих країнах вплив іноземного капіталу в банківському секторі є мінімальним, у країнах ЄС присутність розрізняється, а в країнах – нових членах ЄС переважно розвиток банківських секторів здійснюється під іноземним впливом; у пострадянських країнах умови конкурентної інтерналізації відбивають світові тенденції: є країни з незначною та значною присутністю іноземних банків.
→	Конкуренція у банківському секторі за умов інтерналізації змінюється під впливом кризових явищ глобального, регіонального і національного масштабів, так, світова фінансова криза обумовила меншу присутність іноземних банків і відплив іноземного капіталу, а отже менший рівень конкурентної інтерналізації.
→	Формами інтерналізації є: первинна – без змін кількісних характеристик щодо вітчизняних банків та втрати їх позицій на внутрішньому ринку, однак зі зміною структурних показників банківського сектору через наявність банків іноземних банківських груп; вторинна – зі змінами кількісних характеристик щодо вітчизняних банків та втрати їх позицій на внутрішньому ринку, зі значною зміною структурних показників банківського сектору в результаті діяльності іноземних банків.
→	У цілому в світі та переважній більшості країн показник частки іноземних банків у загальній їх чисельності є більшою, ніж показник частки активів іноземних банків у загальному обсязі активів банківського сектору.
→	Враховуючи розповсюджену організаційно-правову форму присутності іноземного банку в країнах в якості філії транснаціонального, показник активних операцій може не відображати реальної картини, оскільки операції здійснюватимуться в інтересах материнської структури і не відображатимуться як банківські операції на внутрішньому ринку приймаючої країни.
→	Оскільки показники, що беруться для аналізу є відносними, то зміна їх можлива за умови не тільки збільшення присутності іноземних банків у банківських секторах, але й зменшення загальних значень чисельності банків і обсягів активів за рахунок негативних тенденцій щодо вітчизняних банків (державних і з приватним капіталом)

Рис. 3. Міжнародні аспекти сучасних тенденцій розвитку банківського сектору та обґрунтування ролі інтерналізації в ньому

Основним чинником, що стримує розвиток банківського сектору в Україні є низький рівень довіри до вітчизняних банків. Довіра до банківської системи зростає за умов надійності та фінансової стійкості банківських установ. Надійність банків визначено за тенденцією індексу Bank_FinScore (Renkinh..., 2020) (табл. 2), який оцінюється від одного до 4 балів. Значення індексу обумовлено одиничними індикаторами, що базуються на нормативах НБУ.

Таблиця 2

Індекс Bank_FinScore за групами банків в Україні

Банк	Значення показника за роками та кварталами								
	2018 р.		2019 р.				2020 р.		
	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.	3 кв.
Банки іноземних банківських груп									
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	A/2.98	A/3.17	A/3.11	A/3.09	A/3.11	A/3.20	A/3.12	A/3.22	A/2.99
АТ «Укрсиббанк»	A/2.85	B/2.83	B/2.88	B/2.83	A/2.98	A/2.95	A/3.03	A/2.96	A/2.93
АТ «ОТП Банк»	A/3.05	A/3.08	A/2.91	A/2.91	A/2.93	A/3.03	A/2.97	A/3.18	A/3.13
АТ «Прокредит Банк»	A/2.92	A/3.11	A/2.99	A/3.13	A/3.02	A/3.05	A/3.03	A/3.14	A/3.01
Банки з державним капіталом									
АТ «Ощадбанк»	B/2.58	B/2.75	B/2.63	B/2.53	B/2.40	B/2.53	B/2.75	B/2.71	B/2.74
АТ КБ «Приватбанк»	A/3.05	A/3.18	A/3.03	A/3.05	A/3.05	A/3.02	A/2.89	A/3.00	A/3.09
АТ «Укресімбанк»	B/2.48	B/2.63	B/2.61	B/2.70	B/2.72	B/2.80	B/2.59	B/2.43	B/2.70
АБ «Укргазбанк»	B/2.63	B/2.68	B/2.66	B/2.75	B/2.63	B/2.81	B/2.71	B/2.72	B/2.77
Банки з приватним капіталом									
АТ «ПУМБ»	C/1.98	C/2.07	B/2.28	C/2.28	B/2.29	B/2.32	B/2.35	B/2.43	B/2.45
АТ «Таскомбанк»	B/2.16	C/2.17	C/1.98	C/2.18	C/2.05	B/2.22	C/2.11	C/2.14	B/2.19
АТ «Універсалбанк»	D/1.79	C/2.05	C/2.13	B/2.29	B/2.19	B/2.43	B/2.49	B/2.52	B/2.38
АТ «А – Банк»	B/2.1	C/2.13	B/2.36	B/2.3	C/2.12	B/2.32	B/2.48	B/2.33	B/2.38

Відзначено стійку тенденцію: найвищий рівень показника мають банки іноземних банківських груп (від 2.83 до 3.22 балів, переважно оцінка А, у деяких випадках – В). Меншу надійність мають банки з державним капіталом (від 2.4 до 3.18, переважно оцінка В, виключення становить Приватбанк з оцінкою А). Найменш надійними є вітчизняні банки з приватним капіталом (від 1.79 до 2.49, оцінки D, C і B), однак тенденція до підвищення надійності є стійкою.

Висновки

У роботі систематизовано новітні тенденції розвитку банківського сектору в міжнародному аспекті, визначено їх особливості в країнах. Відзначено етапи світової експансії ринків фінансових послуг іноземними банками, еволюційний характер розвитку транснаціональних банків. На основі результатів дослідження розроблені наукові положення. Визначено, що основною тенденцією є зростання присутності іноземних банків у банківських секторах приймаючих країн, особливо в країнах з економікою, яка розвивається або трансформується. За присутністю іноземних банків країни можна розподілити на три групи. Так, в одних країнах частки іноземних банків за кількістю і за активами є значними і наближаються до 100 %, в інших – 1–5 %. Більшість країн мають значення обох показників від 5 % до 70–90 %. В економічно розвинених країнах банки з національним капіталом є конкурентоспроможними. У нових членах ЄС, колишніх соціалістичних країнах, як і в більшості пострадянських держав, показники свідчать про високі конкурентні позиції іноземного капіталу.

Відзначено тенденції присутності іноземних банківських установ та іноземних активів у вітчизняних банках в Україні. Встановлено етапи розвитку банківського сектору України з 2010 р. і дотепер особливості тенденцій. Конкретизовано чинники, показано, що більш низька надійність банків з вітчизняним капіталом порівняно з іноземними банками є деструктивним чинником. Вирішення проблеми розвитку банків з національним капіталом за присутності іноземного капіталу в банківському секторі країни сприятиме підвищенню довіри до вітчизняних банків, а на цих засадах їх розвитку через збільшення активів. У подальшому необхідно запропонувати шляхи вирішення проблем за рахунок певних механізмів та інструментів.

References:

1. 'Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018'. (2018). *World Bank Group*, [online]. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>.
2. Claessens, S., Horen, N. (2012). Foreign banks: trends, impact and financial stability. IMF Working Paper WP/12/10 dated from January 2012. *International monetary Fund*, [online]. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.

3. Diatlova, Yu. V. (2018a). 'Bankivskiy sektor v umovakh konkurenttsii z inozemnym kapitalom: systematyzatsiia dosvidu krain i tendentsii' [The banking sector in conditions of competition with foreign capital: systematization of the experience of countries and trends]. *Ekonomichnyi prostir* [Economic space], no. 140, pp. 5–13.

4. Diatlova, Yu. V. (2018b). 'Internatsionalizatsiia, intehratsiia ta internalizatsiia v bankivskomu sektori: teoretyko-metodolohichni aspekty v konteksti hlobalnoi konkurenttsii' [Internationalization, integration and internalization in the banking sector: theoretical and methodological aspects in the context of global competition]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»* [State and regions. Economics and Entrepreneurship Series], no. 6(105), pp. 145–151.

5. Dziubliuk, O. V. (Eds.). (2012). *Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv* [Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes]. Ternopil: Vector.

6. Kornyliuk, R. V., Ivasiv, I. B., Dyba, O. M. (2012). *Inozemni banky v Ukraini: vplyv ta rehuliuвання* [Foreign banks in Ukraine: influence and regulation]. Kyiv: KNEU.

7. Nalivayko, N. N. (2012). *Inostrannyi kapital v bankovskoi sisteme respubliki Belarus* [Foreign capital in the banking system of the Republic of Belarus], [online]. Available at: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf.

8. Mikhailov, A. V. (2018). 'Inostrannyi kapital v bankovskom sektore Rossiiskoi Federatsii. Prichiny stanovlenie i posledstviia' [Foreign capital in the banking sector of the Russian Federation. Causes, formation and consequences]. *Moskovskii ekonomicheskii zhurnal* [Moscow economic journal], [online]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-stanovlenie-iposledstviya>.

9. O vnesenii izmenenii v stati 16 i 18 Federalnogo zakona "O bankakh i bankovskoi deiatelnosti" № 372 ot 14 dekabrya 2015 goda [On Amendments to Articles 16 and 18 of the Federal Law "On Banks and Banking Activities", no. 372 dated from December 14, 2015]. *President Rossii*, [online]. Available at: <http://kremlin.ru/acts/bank/40286>.

10. Panchenko, Ye., Fursova, O., Koval, V. (2012). 'Stratehii hlobalnoi konkurentospromozhnosti transnatsionalnykh bankiv' [Strategies of global competitiveness of transnational banks]. *Securities market of Ukraine* [Securities market of Ukraine], no. 7, pp. 73–82.

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stymuliuвання inozemnykh investytsii ta kredyтування: Zakon Ukrainy vid

27 kvitnia 2010 roku № 2155-VI [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Stimulation of Foreign Investments and Lending: Law of Ukraine of April 27, 2010 No. 2155-VI]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2155-17>.

12. 'Renkinh finansovoi nadiinosti bankiv Ukrainy' [Ranking of financial reliability of Ukrainian banks]. (2020). *You Control*, [online]. Available at: <https://youcontrol.com.ua/bank-finscore/2020/3>.

13. Stechyshyn, T. (2017). 'Henezys prysutnosti inozemnoho kapitalu v bankivskii systemi Ukrainy' [Genesis of the presence of foreign capital in the banking system of Ukraine]. *Bankivska systema Ukrainy: stabilizatsiia ta draivery zrostannia: zbirka tez dopovidei Vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii* (30 lystopada 2017 roku, Ternopil) [Banking system of Ukraine: stabilization and growth drivers: coll. abstracts of reports of the All-Ukrainian scientific Internet conference (November 30, 2017, Ternopil)]. Ternopil: Vector, pp. 227–231.

14. Vozna, L. B. (2013). 'Otsinka uhod zlyttiv ta pohlynan bankiv v umovakh posylennia konkurentsii' [Evaluation of mergers and acquisitions of banks in conditions of increased competition]. *Biznes Inform* [Business Inform], no. 9, pp. 299–303.

INTERNATIONAL ASPECT OF BANKING SECTOR DEVELOPMENT: CURRENT TRENDS, FACTORS AND PROBLEMS

Diatlova Yuliia

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Donetsk State University of Management,

Mariupol, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7982-2493

yuliyadyatlova25@gmail.com

The actualization of the research is due to the need to solve an important scientific and applied problem of the development of banks with national capital in the presence of foreign capital in the country's banking sector. The purpose of the research is to systematize the newest trends in the development of the banking sector in the international and national aspects, to develop scientific provisions, to concretize factors and problems. To achieve the purpose, an evolutionary approach, abstract-logical analysis, a method of systematization and generalization were used. As a result of the research, scientific ideas about current trends and factors in the development of the banking sector were deepened. In particular, provisions on the international aspect of modern trends in the development of the banking sector have been formulated. The global trends in the expansion of financial services markets by foreign banks, the evolutionary development of transnational banks are noted. It has been established that the main trend is the growth of the presence of foreign banks in the national banking sector of countries in terms of number and assets, especially in countries with developing or transforming economies. The new stages in the development of the banking sector of Ukraine, features of trends that should be taken into account in the policy and strategy of the central bank, as well as banks with national capital, have been identified. It is shown that the lower reliability of banks with national capital in comparison with foreign banks is a destructive factor. Solving the problem will help increase confidence in domestic banks, and on this basis their development through increased assets.

Key words: banking sector; world development trends; presence of foreign banks; features in the banking sector of countries; factors of development of banks with national capital.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ, ФАКТОРЫ И ПРОБЛЕМЫ

Дятлова Юлия Владимировна

доктор экономических наук, доцент,

Донецкий государственный университет управления,

г. Мариуполь, Украина

ORCID: 0000-0001-7982-2493

yuliyadyatlova25@gmail.com

Актуализация исследования обусловлена необходимостью решения важной научной и прикладной проблемы развития банков с национальным капиталом в присутствии иностранного капитала в банковском секторе страны. Цель исследования заключается в систематизации новейших тенденций развития банковского сектора в международном и национальном аспектах, разработке научных положений, конкретизации факторов и проблем. Для достижения цели использованы эволюционный подход, абстрактно-логический анализ, метод систематизации и обобщения. В результате исследования углублены научные представления о современных тенденциях и факторах развития банковского сектора. В частности, сформулированы положения о международном аспекте современных тенденций развития банковского сектора. Отмечены мировые тенденции экспансии рынков финансовых услуг иностранными банками, эволюционное развитие транснациональных банков. Установлено, что основной тенденцией является рост присутствия иностранных банков в национальном банковском секторе стран по количеству и активам, особенно в странах с развивающейся или трансформирующейся экономикой. Определены новые этапы развития банковского сектора Украины, особенности тенденций, которые должны быть учтены в политике и стратегии центрального банка, а также банками с отечественным капиталом. Показано, что более низкая надежность банков с отечественным капиталом по сравнению с иностранными банками является деструктивным фактором. Решение проблемы будет способствовать повышению доверия к отечественным банкам, а на этой основе их развитию из-за увеличения активов.

Ключевые слова: банковский сектор; мировые тенденции развития; присутствие иностранных банков; особенности в банковском секторе стран; факторы развития банков с национальным капиталом.

**МІЖНАРОДНЕ
ПРАВО**

**INTERNATIONAL
LAW**

УДК 341.48 : 343.9 : (343.222.4 : 321)

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ
У ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА АНТИПЕНКА:
НАУКОВИЙ ПОШУК У РАМКАХ НАУКОВОЇ ШКОЛИ
МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Важна Катерина Анатоліївна

кандидат юридичних наук,

Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-5591-8853

kateryna.vazhna@gmail.com

Надіслано:

21.03.2021

Рецензовано:

30.03.2021

Прийнято:

15.04.2021

У статті розкривається внесок професора В. Ф. Антипенка у сучасний розвиток концепції кримінальної відповідальності держави (далі – КВД). Вказується, що науковець зробив вагомий внесок у сучасний розвиток концепції кримінальної відповідальності держави, доповнивши і «ожививши» дану концепцію новими науковими ідеями. Дослідження й подальший розвиток концепції КВД стали одним із векторів наукового пошуку у межах наукової школи міжнародної кримінології. Вказується, що В. Ф. Антипенко розробляв нові міжнародні нормативно-правові та інституційні механізми боротьби з міжнародними злочинами. Тому дослідження внеску професора В. Ф. Антипенка у розвиток концепції КВД є важливим та може мати як теоретичне, так і важливе практичне значення у сфері протидії міжнародним злочинам та підтримання міжнародного миру та безпеки. Серед іншого, у статті розкривається позиція В. Ф. Антипенка щодо процесу трансформування волі індивідів у волю держави, а також щодо того, що інститут кримінальної відповідальності держави створює умови для недопущення невинного поширення санкцій (у межах реалізації міжнародно-правового примусу та у межах реалізації міжнародно-правової відповідальності держав за міжнародні злочини) на широке населення. На думку В. Ф. Антипенка, зміст кримінального покарання для індивідів, що генерують злочинні діяння держави і є носіями відповідної приватної волі, полягає передусім у вилученні інструментів державного апарату, використання яких створює умови, з одного боку, для кримінальних в їх користь дій

держави, а з іншого, дозволяє переадресувати авторство таких дій народу (суспільству). У результаті, як вказує вчений, головна ціль досягається, хоча й специфічним чином: кримінальне покарання держави і антикримінальна щодо неї превенція відбувається через позбавлення можливостей приватних осіб або корпоративних груп використовувати державний апарат у своїх корисливих цілях, надаючи поведінці держави злочинний характер.

Ключові слова: професор Володимир Федорович Антипенко; концепція кримінальної відповідальності держави; міжнародний злочин; міжнародне кримінальне право; міжнародна відповідальність; наукова школа міжнародної кримінології.

Вступ

Професор Володимир Федорович Антипенко¹ здійснював свій науковий пошук у різних сферах міжнародного права. Переважно, вектори наукового пошуку В. Антипенка були пов'язані із дослідженням проблем боротьби з міжнародними злочинами та превенції міжнародних злочинів. Міжнародні злочини є найтяжчими порушеннями міжнародного права, а боротьба з міжнародними злочинами та їх превенція продовжують залишатися актуальною проблемою. Вивчаючи та розвиваючи концепцію кримінальної відповідальності держави за вчинення міжнародних злочинів, В. Ф. Антипенко розробляв нові міжнародні нормативно-правові та інституційні механізми боротьби з міжнародними злочинами. Тому дослідження його внеску у розвиток концепції кримінальної відповідальності держави є важливим та має як теоретичне, так і важливе практичне значення у сфері протидії міжнародним злочинам та підтримання міжнародного миру й безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зміст ідей концепції кримінальної відповідальності держави за міжнародні злочини, а також можливості практичного втілення таких ідей досліджували зарубіжні вчені, зокрема: Р. Аго, М. Ш. Бассіоні, І. П. Бліщенко, Дж. Гінзбургс, Г. Доннедьє де Вабр, Ф. Малекян, В. Пелла, І. В. Фісенко та багато ін. фахівців. В українській доктрині вказану проблематику досліджували: В. Ф. Антипенко, К. А. Важна, В. А. Василенко, Н. А. Зелінська, І. І. Лукашук,

¹ Антипенко Володимир Федорович (23.01.1949 – 19.01.2017) – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права (2008–2017) Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету (місто Київ, Україна) (Antypenko, 2013, p. 332; Vazhna and Voloshin, eds., 2018, pp. 1–9).

Ю. В. Манійчук та ін. Також концепція кримінальної відповідальності державі є одним із напрямів досліджень наукової школи міжнародної кримінології².

Щодо самого питання розвитку концепції кримінальної відповідальності держави у працях професора Володимира Антипенка, то окремі аспекти цього питання досліджувалися у працях К. А. Важної (див., зокрема: Vazhna, 2017; Vazhna, 2013; Vazhna, 2019). Також роль внеску В. Ф. Антипенка у розвиток концепції кримінальної відповідальності держави обговорювалася у межах всеукраїнської науково-практичної конференції під «Наукові читання пам'яті професора Володимира Антипенка», яка відбулася у 2018 р. на базі кафедри міжнародного права Національного авіаційного університету (місто Київ, Україна) (Naukovi chytannya pam'yati profesora Volodymyra Antypenka, 2018).

Формулювання цілей статті

Подальшого глибокого вивчення потребує зміст наукових ідей В. Ф. Антипенка щодо розвитку концепції кримінальної відповідальності держави; теоретичне значення внеску В. Ф. Антипенка у розвиток концепції кримінальної відповідальності держави; можливість практичної реалізації його ідей щодо кримінальної відповідальності держави у сучасному міжнародному праві.

Висвітлити внесок професора В. Ф. Антипенка у сучасний розвиток концепції кримінальної відповідальності держави. Окреслити й розкрити його ідеї у напрямі розробки й подальшого розвитку концепції кримінальної відповідальності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

У багатьох аспектах наукові погляди В. Ф. Антипенка випередили свій час. У своїх працях вчений насмілився піти значно далі прийнятих на той час стандартів у окремих сферах міжнародно-правового регулювання, заглянув за межі стандартного міжнародно-правового правового світогляду і стандартного міжнародно-правового мислення. В. Антипенко вмів виходити за рамки встановлених наукових поглядів, тим самим розширюючи ці рамки й одночасно збагачуючи, змістовно наповнюючи науку міжнародного права.

² Наукова школа міжнародної кримінології створена і розвивається на базі кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна). Наукову школу міжнародної кримінології започаткував доктор юридичних наук, професор В. Ф. Антипенко (Antypenko, 2013, pp. 332–339).

Наукові ідеї В. Антипенка у сфері міжнародного права були сміливими і часто кардинально новими. Широкий світогляд, досвід практичної роботи, уміння мислити нестандартно допомагали вченому здійснювати науковий пошук за межами наявного, часто неефективного міжнародно-правового інструментарію. У багатьох аспектах його наукові ідеї можуть стати основою для подальшого наукового пошуку із розв'язання актуальних сучасних міжнародно-правових проблем.

В. Антипенко є автором багатьох наукових праць, які, будучи присвячені різній тематиці (у сфері міжнародного права), одночасно є взаємопов'язаними і взаємодоповнюють одна одну. Навколо наукових ідей та поглядів В. Антипенка на базі кафедри міжнародного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна) сформувалася і розвивається *наукова школа міжнародної кримінології* (далі – наукова школа), засновником якої є В. Ф. Антипенко. Вектори наукового пошуку В. Антипенка лягли в основу головних напрямів розвитку наукової школи.

Одним із векторів наукового пошуку наукової школи міжнародної кримінології є дослідження й подальший розвиток *концепції кримінальної відповідальності держави* (далі – КВД). Ідеї й аргументація, викладені В. Антипенком у межах дослідження та подальшого розвитку концепції КВД, у багатьох аспектах пов'язані і ґрунтуються на його попередніх дослідженнях у інших актуальних сферах міжнародного права, зокрема, сфері протидії міжнародним злочинам і тероризму³, сфері розвитку науки міжнародної кримінології тощо.

В. Антипенко шукав нові шляхи підвищення ефективності міжнародного права у боротьбі з міжнародними злочинами. Із цією метою вчений звернувся до поширеної у певний час, проте дещо забутої в подальшому (принаймні на пострадянському просторі⁴) концепції кримінальної відповідальності держави.

Концепція кримінальної відповідальності держави не є новою у науці міжнародного права. Вона розроблялася, вивчалася і розвивалася багатьма вченими – представниками різних націй і держав (Vazhna, 2017, pp. 11–58). В. Антипенко зробив вагомий внесок у сучасний розвиток даної концепції,

³ У своїх працях В. Антипенко аргументував, що тероризм слід віднести до категорії міжнародних злочинів; у своїх працях вчений дав авторське визначення терміна «тероризм» (Antypenko, 2007, p. 279, 283–285; Vazhna, 2017, p. 168–170).

⁴ У радянській науці міжнародного права та міжнародно-правовій доктрині пострадянського простору концепція КВД часто супроводжувалася запереченнями і різкою критикою.

доповнивши і «ожививши» її новими науковими ідеями (зважаючи на сучасні реалії розвитку міжнародних взаємодій).

Прихильники концепції кримінальної відповідальності держави вказують, що в багатьох випадках міжнародні злочини вчиняє сама держава (адже такі міжнародні злочини як агресія, геноцид, апартеїд та ін. неможливо реалізувати без залучення практично всього державного механізму, включаючи державні фінансові ресурси), а значить – держава (як суб'єкт міжнародного права) повинна нести відповідальність за такі злочини. На думку розробників концепції КВД, відповідальність держави за міжнародні злочини повинна відрізнятися і бути тяжчою, ніж відповідальність за ординарні міжнародні правопорушення (делікти). Якщо мова йде про відповідальність за злочин (англ. – crime) як вид правопорушення, то і сам режим відповідальності держави за міжнародні злочини вчені окреслили терміном «кримінальна». Прихильники концепції КВД висували різні ідеї, обґрунтовували різні твердження і теорії щодо того яким має бути режим судочинства, відповідальності та якими мають бути покарання для застосування до держави за вчинення міжнародних злочинів.

Основоположником концепції кримінальної відповідальності держави справедливо вважають видатного румунського юриста-міжнародника Веспасіана В. Пеллу. У 1925 р. вийшла праця вченого «Коллективна злочинність держав і кримінальне право майбутнього», у якій В. Пелла викладає цілісну концепцію кримінальної відповідальності держави. Він є дуже відомим і непересічним вченим. Багато років він був Президентом Міжнародної асоціації з кримінального права. Для уможливлення в майбутньому реалізації кримінальної відповідальності держави, за рекомендацією Міжнародної асоціації з кримінального права В. Пелла розробив проекти міжнародного кримінального кодексу та статуту міжнародного кримінального суду, які були предметом розгляду органів Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй (зокрема, Комісії міжнародного права) (Vazhna, 2017, p. 7–8, 76).

Серед розробників та прихильників концепції кримінальної відповідальності держави необхідно передусім також назвати французького юриста, члена Міжнародної асоціації з кримінального права, суддю Нюрнберзького воєнного Трибуналу від Франції, професора Генрі Доннедьє де Вабра. Із метою впровадження і реалізації кримінальної відповідальності держави вчений розробляв проекти статуту міжнародного кримінального суду для держав та інші документи. Зокрема, у процесі обговорення та прийняття

Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього піднімалося питання про створення міжнародного кримінального суду для держав та розглядався проєкт статуту суду, у розробці якого брали участь В. Пелла та Г. Доннедьє де Вабр, а у Резолюції ГА ООН, якою було прийнято текст Конвенції про геноцид 1948 р., Комісії міжнародного права ООН було рекомендовано розглянути питання про можливість створення такого суду (Vazhna, 2017, р. 7–8, 78–80, 228).

Розробник та прихильник концепції кримінальної відповідальності держави вчений Фархад Малекян захистив у 1985 р. у Стокгольмському Університеті докторську дисертацію з питання кримінальної відповідальності держави (Vazhna, 2017, р. 7–8, 83). Серед інших розробників і прихильників концепції КВД варто назвати спеціальних доповідачів Комісії міжнародного права ООН з теми відповідальності держави Роберто Аго, Рікардо Дж. Альфаро, Еміля Сендстрема (Vazhna, 2017, р. 11, 81, 82), а також видатних вчених: А. Бустаманте, Ф. В. Гарсія Амадора, Дж. Гінзбургса, Ж. Дюма, П. Каржо, Г. Кельзена, Х. Лаутерпахта, Л. Ле-Фюра, А. Сальданья та ін. (Vazhna, 2017, pp. 7–8)

В. Ф. Антипенко почав досліджувати концепцію кримінальної відповідальності держави ще до 2007 р. Ці дослідження відобразилися, зокрема, у таких монографіях вченого: «Теорії світового розвитку і антитерористичне право. Логіка співставності» (2007) (Antypenko, 2007), «Антитерористична система держави» (2009) (Antypenko, 2009), «Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму» (2012) (Antypenko, 2012). Пізніше, у межах наукової школи міжнародної кримінології, концепція КВД досліджувалася у кандидатській дисертації під назвою «Концепція кримінальної відповідальності держави», яка була написана під науковим керівництвом В. Антипенка та захищена у 2013 р. (Vazhna, 2013), а також у двох монографічних дослідженнях, автором одного з яких був В. Антипенко (Antypenko, 2016; Antypenko, 2016a; Vazhna, 2017).

Монографія В. Ф. Антипенка «Теорія кримінальної відповідальності держави» вийшла друком в українському (Antypenko, 2016) та німецькому (Antypenko, 2016a) видавництвах у 2016 р. і стала одним з найновіших досліджень у сфері відповідальності держави за міжнародні злочини, а також вагомим внеском у розвиток концепції кримінальної відповідальності держави.

В. Антипенко зазначав, що значна «роль» держави (як основного гравця на міжнародній арені) у продукуванні сучасних елементів міжнародної криміногенності, перетворює її на центральну «особистість» для кримінології міжнародної сфери. Отже, на думку вченого, у сучасних умовах інтенсивних глобалізаційних процесів (з їх криміногенністю) по-новому постає актуальність питання про міжнародну кримінальну відповідальність держави, яка вчинила злочин за міжнародним правом (Antypenko, 2012, p. 37; Vazhna, 2013, p. 27).

На прикладі відповідальності за вчинення тероризму В. Антипенко обґрунтовував доцільність і можливість режиму відповідальності держави, який за своїм характером повинен відрізнятися від режиму відповідальності за ординарні порушення міжнародного права (Antypenko, 2007, pp. 330–340, 356, 361–367; Antypenko, 2012, pp. 215–224). В. Антипенко розробив підходи до правової кваліфікації тероризму, в межах яких обґрунтував можливість та доцільність застосування категорій вини і умислу до держави-правопорушниці (Vazhna, 2017, p. 84–86). На думку В. Антипенка, тероризм є одним з найяскравіших прикладів того, що не лише індивіди, а й держави повинні нести відповідальність з ознаками кримінальної за міжнародні злочини (Antypenko, 2007, p. 274; Antypenko, 2009, pp. 29–30).

Професор В. Антипенко доводив, що теорія кримінальної відповідальності держави В. Пелли знайшла актуальність стосовно сучасного тероризму. В. Антипенко вважав, що ідея кримінальної відповідальності держави за тероризм концептуально життєздатна, а головною її метою слід вважати обґрунтування спеціального режиму відповідальності держав за тероризм (Antypenko, 2007, p. 359, 362; Vazhna, 2017, pp. 177–178).

Ще у 2007 р. у своїй праці В. Антипенко описав модель спеціального міжнародного кримінального суду з компетенцією виносити рішення щодо відповідальності держав за злочин тероризму (Antypenko, 2007, pp. 274–316, 366–367; Vazhna, 2017, pp. 84–86). Такий суд, на думку дослідника, повинен відповідати певним вимогам: бути наднаціональним; його функції повинні базуватися на можливості застосування насильницького примусу; рішення суду повинні бути інтернаціональними; діяльність вказаного суду хоча і не виключає згоди сторони спору з юрисдикцією суду, але, повинна бути незалежна від такої згоди. Вказаний суд, на думку В. Антипенка, повинен призначати заходи, які є кримінальними, репресивними, спрямованими не тільки і не стільки на відшкодування збитку (у минуле), скільки

на попередження схожих діянь у майбутньому за допомогою створення умов фізичної неможливості діяти таким чином або за допомогою цілеспрямованої зміни суб'єкта злочину (Antypenko, 2007, pp. 366–367). Міжнародний кримінальний суд із тероризму, на думку В. Антипенка, повинен створюватися на постійній основі. Також вказаний суд з тероризму повинен мати перспективи диференціації (Antypenko, 2007, p. 368, 369). Основу реалізації ідеї створення міжнародного кримінального суду з тероризму повинна становити кодифікація злочинів тероризму на базі його ретельної типологізації (Antypenko, 2007, p. 366; Vazhna, 2017, p. 178–179).

Більшість прихильників концепції КВД наголошували на тому, що у демократичних державах особовий склад центральних органів влади, як і політичний курс держави, формує населення держави, зокрема, шляхом участі у виборах. Тому В. Пелла, як і багато інших прихильників КВД вказували, що відповідальність повинна поширюватися на всю державу, а значить і на все населення. Ситуація, за якої негативні наслідки відповідальності держави відчуватиме все населення, на думку деяких учених, має привести до того, що населення заставить своїх лідерів припинити злочинну політику. В. Пелла вказував, що держава втілює групову волю нації, а якщо така воля є злочинною, то покарання накладається на державу, і відповідно, на націю (Vazhna, 2017, p. 71).

В. Антипенко виступив проти такої позиції. На думку вченого, інститут «загальної волі» народу є юридично неспроможним (Antypenko, 2012, pp. 186–196). У монографії під назвою «Теорія кримінальної відповідальності держави» В. Антипенко багато уваги приділив дослідженню категорій «воля», «умисел», «вина» держави. Важливим результатом дослідження, який поза сумнівом заслуговує уваги, стало розкриття і обґрунтування процесу трансформування волі індивідів у волю держави. В. Антипенко зазначав, що особливо актуальним є інститут КВД щодо держав, де інтереси приватного бізнесу мають слабкий зв'язок із суспільним розвитком, а дії державної влади, у т. ч. в її вищих ланках, і державна політика відкрито обумовлені приватними інтересами, найчастіше інтересами приватного бізнесу. Уся діяльність держави, на думку В. Антипенка, «перенацілюється з загальнонародних потреб на корпоративні, що, як правило, супроводжується (або обумовлюється) кримінальною трансформацією відповідних державних механізмів» (Antypenko, 2016a, p. 99, 104).

В. Антипенко вважав, що у системі сучасного світоустрою держава виражає інтереси передусім панівного класу і часто воля держави навіть

у демократичних країнах зводиться до волі правлячої верхівки. Основоположним серед групи внутрішніх факторів, що впливають на злочини, вчинені державою, на думку вченого, є інтереси великого капіталу, які багато в чому визначають поведінку держави у міжнародному просторі. Отже, як зазначав В. Антипенко, відповідальність індивідів у комплексі відповідальності держави слід пов'язувати не лише з кримінальною за міжнародним правом відповідальністю посадовців, що уособлюють державу (відповідно до правил атрибуції поведінки державі), але й із кримінальною відповідальністю осіб, чий інтереси втілює держава. Посадові особи, які представляють державу і реалізують її волю, що вилилася у міжнародні злочини, часто виражають по суті злочинну волю та інтереси панівного класу, еліти суспільства (Antypenko, 2012, pp. 186–196).

Важливим внеском В. Антипенка у розвиток концепції КВД є обґрунтування того, що «інститут кримінальної відповідальності держави створює умови для реалізації одного з головних завдань міжнародного права в цілому – перешкодити самій можливості кримінальної відповідальності народу», будь-якої невинуватості відповідальності народу і невинуватого поширення санкцій на широке населення (Antypenko, 2016a, p. 107). Одночасно, вчений наголошував, що ідею кримінальної відповідальності держави не слід примітивізувати, проводячи паралелі з кримінальним покаранням індивіда. Призначення кримінальної відповідальності держави передусім полягає у тому, щоб в умовах відповідальності держави, в умовах застосування міжнародно-правового примусу до держави, інколи навіть в умовах правомірного тимчасового обмеження суверенітету злочинної держави, визначити фізичних осіб, які вчинили і в інтересах яких вчинено діяння, інкриміноване міжнародною спільнотою певній державі і кваліфіковане міжнародним співтовариством як загрозове міжнародному миру й безпеці (Antypenko, 2016a, p. 95).

Також, на думку В. Антипенка, призначення КВД полягає у застосуванні кримінальної репресії щодо апарату держуправління, що означає ліквідацію (вилучення), зміну, реформування його ланок і механізмів, а також кримінально-правовий вплив на фізичних осіб, що до нього входять. Але юридична природа такого впливу, що відрізняє його, наприклад, від кримінальної репресії щодо посадових осіб, які представляють державу, полягає в тому, що індивід карається в такому випадку *не як фізична особа, а як невід'ємний елемент злочинного «організму» державного управління»*.

Кваліфікаційними критеріями в таких випадках виступають, передусім, критерії, які визначають ступінь злочинної деформації «організму», та індивідуальний внесок у таку деформацію. На думку вченого, «встановлення ознак злочинної за міжнародним правом поведінки для таких осіб є неможливим поза зв'язком з діяльністю «організму», частиною функції якого вони є» (Antypenko, 2016a, p. 107).

Як вказував В. Антипенко, «зміст кримінального покарання для індивідів, що генерують злочинні діяння держави, носіїв відповідної приватної волі, полягає передусім у вилученні інструментів держапарату, використання яких створює умови, з одного боку, для кримінальних в їх користь дій держави, а з іншого, дозволяє переадресувати авторство таких дій народу (суспільству)» (Antypenko, 2016a, p. 106). У результаті, як вказував вчений, головна ціль досягається, хоча й специфічним чином: *«кримінальне покарання держави і антикримінальна щодо неї превенція відбувається через позбавлення можливостей приватних осіб або корпоративних груп використовувати державний апарат в своїх корисливих цілях, надаючи поведінці держави злочинний характер»* (Antypenko, 2016a, p. 110).

На думку В.Ф. Антипенка, «інститут кримінальної відповідальності держави покликаний усунути саму цю здатність, схильність державних механізмів трансформуватися і реалізовувати «злу» волю індивідів. Йдеться передусім про усунення (як форми кримінального покарання) тих елементів і органів держави, а можливо і державної машини в цілому, які зазнали кримінальної деформації та які здатні інтегруватися в приватну волю і, будучи перетвореними нею в «живу» суб'єктність, втілювати злочинні інтереси і наміри впливових владних сил» (Antypenko, 2016a, p. 100). Таким чином, кримінальна відповідальність держави, на думку вченого, передбачає конкретну і жорстку кримінально-процесуальну процедуру визначення об'єктів міжнародної кримінальної репресії і її подальшого застосування, орієнтуючись не тільки на злочинних посадових осіб, інститути та органи держави, але передусім на механізми їх трансформації в стан, що результує злочинну поведінку держави в міжнародних взаємодіях (Vazhna, 2017, pp. 84–86).

Виходячи з вищеописаної концепції трансформації волі індивіда у волю держави, професор В. Антипенко у своїй праці «Теорія кримінальної відповідальності держави» висловлювався проти концепції об'єктивної відповідальності держави (Antypenko, 2016a, pp. 88–89).

Обґрунтовуючи своє бачення сутності КВД, В. Антипенко посилався на дослідження фундаментальної соціологічної науки, яка, за свідченням вченого, стверджує, що «біля витоків соціальної дії завжди стоїть конкретний індивід з його інтересами, мотивами, цілями, що втілюються через цю конкретну індивідуальну волю». В. Антипенко наголошував на тому, що у більшості випадків вина є елементом міжнародного правопорушення (у т. ч. міжнародного злочину), і тому вину потрібно доводити. Проте, встановлення відповідальності держави, на думку вченого, має здійснюватися через встановлення і доведення вини фізичних осіб, які вчинили, або в інтересах яких вчинено міжнародний злочин, що присвоюється державі (Antypenko, 2016a, p. 91, 96).

В. Антипенко вказував, що забезпечення міжнародної безпеки і протидія міжнародним злочинам «все частіше реалізується стихійно». Парадокс, на думку вченого, полягає в тому, що сам цей процес має всі підстави бути кваліфікованим як злочин з боку держав-ініціаторів санкцій. Нерідко в результаті таких «ручних» санкцій закладається основа для конфліктів геополітичного масштабу, хоча самі санкції не завжди є достатньо ефективними з різних причин. В. Антипенко обґрунтовував, що інститут КВД покликаний вивести цю небезпечну тенденцію із зони стихійності, завадити поширенню права сили у міжнародних відносинах (Antypenko, 2016a, pp. 103–104).

У монографії «Теорія кримінальної відповідальності держави» В. Антипенко окреслив і проаналізував актуальну проблему неправомірного використання інформаційно-комунікативних технологій як фактору, що обумовлює відповідальність держави, у т. ч. кримінальну відповідальність держави.

Вказана монографія підсилює позиції наукової школи міжнародної кримінології щодо опори на міжнародно-кримінологічний підхід у міжнародній нормотворчості. Теоретичний матеріал від міжнародної кримінології забезпечив можливість кваліфікації кримінально-правової суб'єктності держави, і отже, обґрунтованість постановки питання про її міжнародну кримінальну відповідальність. Аргументаційна база монографії В. Ф. Антипенка «Теорія кримінальної відповідальності держави», побудована на положеннях фундаментальної соціології та інших наук, природним порядком утворила основу системної теорії, де системність вказує на її життєздатність (Antypenko, 2016a, summary).

Під керівництвом професора В. Антипенка на кафедрі міжнародного права Національного авіаційного університету було впроваджено у навчальний процес нові навчальні дисципліни, зокрема «Концепція кримінальної відповідальності держави», яка викладалася на першому курсі магістратури для студентів спеціальності «Міжнародне право».

За ініціативи В. Ф. Антипенка у 2016 р. на базі кафедри міжнародного права Національного авіаційного університету відбулася міжнародна науково-практична конференція на тему «Проблеми відповідальності держави» (*Problemy vidpovidal'nosti derzhavy: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 2016). Окрема секція конференції під назвою «Теорія кримінальної відповідальності держави» (модератором секції виступив В. Антипенко) була присвячена обговоренню різних аспектів доктринальної теорії КВД, а також можливості і доцільності реалізації КВД на практиці. Учений у межах цієї конференції виступив із доповіддю на тему «Теорія кримінальної відповідальності держави» (Antypenko, 2016b), яка стала важливим внеском у сучасний розвиток інституту міжнародно-правової відповідальності держав за міжнародні злочини.

У 2018 р. на базі кафедри міжнародного права Національного авіаційного університету відбулися «Наукові читання пам'яті професора Володимира Антипенка» – всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена пам'яті В. Антипенка (Naukovi, 2018). На секції «Науковий спадок професора Володимира Федоровича Антипенка обговорювався доробок ученого.

Висновки

Професор В. Ф. Антипенко зробив вагомий внесок у сучасний розвиток концепції кримінальної відповідальності держави, доповнив і вніс у неї нові наукові ідеї. Дослідження й подальший розвиток концепції КВД стали одним із векторів наукового пошуку у межах наукової школи міжнародної кримінології. Засновником вказаної наукової школи є В. Ф. Антипенко, а сама наукова школа була сформована і розвивалася на базі кафедри міжнародного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна).

Важливим внеском В. Ф. Антипенка у розвиток концепції КВД, серед іншого, стало обґрунтування того, що інститут кримінальної відповідальності держави створює умови для недопущення невинуватого поширення санкцій (у межах реалізації міжнародно-правового примусу та у межах реалізації міжнародно-правової відповідальності держав за міжнародні злочини) на широке населення. На думку В. Ф. Антипенка, зміст кримінального покарання для індивідів, що генерують злочинні діяння держави і є носіями

відповідної приватної волі, полягає передусім у вилученні інструментів держапарату, використання яких створює умови, з одного боку, для кримінальних в їх користь дій держави, а з іншого, дозволяє переадресувати авторство таких дій народу (суспільству). У результаті, як вказує вчений, головна ціль досягається, хоча й специфічним чином: кримінальне покарання держави і антикримінальна щодо неї превенція відбувається через позбавлення можливостей приватних осіб або корпоративних груп використовувати державний апарат у своїх корисливих цілях, надаючи поведінці держави злочинний характер.

References:

1. Antypenko, V. F. (2007). *Teorii mirovogo razvitiya i antiterroristicheskoe pravo. Logika sopryagaemosti* [Theories of world development and anti-terrorism law. Logics of conjugacy]. Kyiv.
2. Antypenko, V. F. (2009). *Antiterroristicheskaya sistema gosudarstva* [State anti-terrorist system]. Kyiv: «Informatsionno-analiticheskoye agentstvo».
3. Antypenko, V. F. (2012). *Mezhdunarodnaya kriminologiya: opyt issledovaniya terrorizma* [International Criminology: Experience in the Study of Terrorism]. Saarbucken, Deutschland: Lap Lambert Academic Publishing Gmb H&Co. KG.
4. Antypenko, V. F. (2013). 'Naukova shkola: vzayemovplyv kontseptsiy mizhnarodnoyi kryminolohiyi i kryminal'noyi vidpovidal'nosti derzhavy' [The scientific school: interdependence of concepts of international criminology and criminal responsibility of state]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky* [State and law. Legal and political sciences], no. 62, pp. 332–339.
5. Antypenko, V. F. (2016). *Teoriya ugolovnoi otetstvennosti gosudarstva* [Theory of State Criminal Responsibility]. Odessa: Feniks.
6. Antypenko, V. F. (2016a). *Teoriya ugolovnoi otetstvennosti gosudarstva* [Theory of State Criminal Responsibility]. Saarbucken, Deutschland: Lap Lambert Academic Publishing Gmb H&Co. KG.
7. Antypenko, V. F. (2016b). *Teoriya ugolovnoi otetstvennosti gosudarstva* [Theory of State Criminal Responsibility]. *Problemy vidpovidal'nosti derzhavy: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Ukraine, Kyiv, April 8 2016. Odesa: Feniks, pp. 11–32.

8. 'Naukovi chytannya pamyati profesora Volodymyra Antypenka' [Scientific reading of the memory of Professor Volodymyr Antypenko]. (2018). *Ukrayinske pravo*, [online]. Available at: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/naukovi-chytannya-pam-yati-profesora-volodymyra-antypenka/.

9. 'Problemy vidpovidal'nosti derzhavy: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi' [Problems of responsibility of the states: materials of the international scientific and practical conference]. (2016). Ukraine, Kyiv, April 8 2016. Odesa : Feniks.

10. Vazhna, K. A. (2013). *Kontsepsiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy* [Concept of State Criminal Responsibility]. D.Ed. Taras Shevchenko National University of Kyiv.

11. Vazhna, K. A. (2017). *Kontsepsiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy: mozhlyvist realizatsii v suchasnomu mizhnarodnomu pravi* [Concept of State Criminal Responsibility: The Possibility of Realization in Current International Law]. Kyiv: Lira-K Publishing.

12. Vazhna, K. A. (2019). 'Zmist kontsepsiyi kryminal'noyi vidpovidal'nosti derzhavy' [Content of the Concept of State Criminal Responsibility]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 4, pp. 129–140. DOI: 10.31866/2616-745x.4.2019.177644.

13. Vazhna, K. A. (2019a). 'Poniattia ta kharakterystyka derzhavy yak subiekta mizhnarodnoho publicjnoho prava' [The concept and characteristics of a state as a subject of public international law]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 3, pp. 132–142. DOI: 10.31866/2616-745x.3.2019.159113.

14. Vazhna, K. A., Voloshin, Yu. O. eds. (2018). *Volodymyr Fedorovych Antypenko : biobibliohrafichnyy pokazhchyk* [Volodymyr Fedorovych Antypenko : biobibliographic index]. Kyiv-Odesa: Phoenix.

DEVELOPMENT OF THE STATE CRIMINAL RESPONSIBILITY CONCEPT IN THE SCIENTIFIC WORKS OF PROFESSOR VOLODYMYR ANTYPENKO: SCIENTIFIC RESEARCH WITHIN THE SCIENTIFIC SCHOOL OF INTERNATIONAL CRIMINOLOGY

Vazhna Kateryna

Ph.D. (International Law),

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5591-8853

kateryna.vazhna@gmail.com

The contribution of Professor V.F. Antypenko in the current stage of the development of the concept of state criminal responsibility (further – SCR) is demonstrated. It is indicated that Professor V. F. Antipenko made a significant contribution to the current stage of the development of the concept of state criminal responsibility, supplementing and «revitalizing» this concept with new scientific ideas. Research and further development of the concept of SCR has become one of the vectors of scientific research within the scientific school of international criminology. It is indicated that V. F. Antipenko developed new international legal and institutional mechanisms to combat international crimes. Therefore, the research of the contribution of Professor V. F. Antipenko in the development of the concept of SCR is important and can have both theoretical and practical importance in the field of countering international crimes and maintaining international peace and security. The position of V. F. Antypenko regarding the process of transformation of the will of individuals into the will of a state is revealed (among other things), as well as regarding the fact that the institute of state criminal responsibility creates conditions to prevent the possibility itself of any unjustified expansion of sanctions (within the framework of the implementation of international legal coercion and international legal responsibility of states for international crimes) on the population. In V. F. Antypenko's opinion, the aim of the criminal punishment for individuals generating criminal activities of a state and holding the certain private will is first of all to eliminate the instruments of the state apparatus utilization of which on the one hand, creates conditions for criminal actions of a state for the benefit of these individuals and on the other hand, allows readdressing of such actions to the nation (to the society). As a result, according to the scientist, the main objective is achieved, though in a specific way: the criminal punishment of a state and anticriminal

prevention regarding it take place through the denying the individuals or corporate entities the possibility to use the state apparatus in their selfish objectives, giving the behaviour of a state the criminal character.

Key words: Professor Volodymyr Fedorovych Antypenko; the concept of state criminal responsibility; international crime; international criminal law; international responsibility; scientific school of international criminology.

РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ГОСУДАРСТВА В НАУЧНЫХ ТРУДАХ ПРОФЕССОРА ВЛАДИМИРА АНТИПЕНКА: НАУЧНЫЙ ПОИСК В РАМКАХ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ КРИМИНОЛОГИИ

Важна Катерина Анатольевна

кандидат юридических наук,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0001-5591-8853

kateryna.vazhna@gmail.com

Раскрывается вклад профессора В. Ф. Антипенка в современный этап развития концепции уголовной ответственности государства (далее – УОГ). Указывается, он сделал весомый вклад в современное развитие концепции уголовной ответственности государства, дополнив и «оживив» данную концепцию новыми научными идеями. Исследования и дальнейшее развитие концепции УОГ стали одним из векторов научного поиска в рамках научной школы международной криминологии. Указывается, что В. Ф. Антипенко разрабатывал новые международные нормативно-правовые и институциональные механизмы борьбы с международными преступлениями. Поэтому изучение вклада профессора В. Ф. Антипенка в развитие концепции УОГ является важным и может иметь как теоретическое, так и важное практическое значение в сфере противодействия международным преступлениям и поддержания международного мира и безопасности. Среди прочего, в статье раскрывается позиция В. Ф. Антипенка о процессе трансформации воли индивидов в волю государства, а также о том, что институт уголовной ответственности государства создает условия для недопущения неоправданного распространения санкций (в рамках реализации международно-правового принуждения и в рамках реализации международно-правовой ответственности государств за международные преступления) на широкое население. По мнению В. Ф. Антипенка, содержание уголовного наказания для индивидов, которые генерируют преступные деяния государства и являются носителями соответствующей частной воли, заключается прежде всего в изъятии инструментов госаппарата, использование которых создает условия, с одной стороны, для уголовных

в их пользу действий государства, а с другой, позволяет переадресовывать авторство таких действий народу (обществу). В результате, как указывает ученый, главная цель достигается, хотя и специфическим образом: уголовное наказание государства и антикриминальная в отношении него превенция происходит путем лишения возможностей частных лиц или корпоративных групп использовать государственный аппарат в своих корыстных целях, придавая поведению государства преступный характер.

Ключевые слова: профессор Владимир Федорович Антипенко; концепция уголовной ответственности государства; международное преступление; международное уголовное право; международная ответственность; научная школа международной криминологии.

УДК 341.01

ТЕОРІЯ ЛЕГІТИМНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТОМАСА ФРАНКА

Висоцький Олександр Юрійович

доктор політичних наук, професор,

Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара,

м. Дніпро, Україна

ORCID: 0000-0003-0712-8499

vysalek@gmail.com

Надіслано:

12.03.2021

Рецензовано:

23.03.2021

Прийнято:

05.04.2021

Актуальність дослідження визначається фундаментальною роллю легітимності в міжнародному праві та її недостатньою осмисленістю в наукових дослідженнях. Головна мета дослідження є визначити особливості теорії легітимності міжнародного права Томаса Франка. Методологію дослідження є герменевтичний підхід, що дав можливість розглянути концепцію легітимності в міжнародному праві Томаса Франка як результат його аргументативних стратегій та інтерпретативної діяльності щодо функціонування суб'єктів міжнародного права.

Головні висновки дослідження полягають в тому, що теорія легітимності Томаса Франка визначає легітимність властивістю міжнародних принципів, норм та інститутів унаслідок їх відповідності загальноприйнятими принципами правового процесу забезпечувати наявність прагнення до додержання вимог таких принципів у учасників міжнародної спільноти. Томас Франк доводить, що чинниками такої властивості є детермінованість, символічна валідація, когерентність та дотримання. Значущість дослідження полягає у виявленні основних положень теорії легітимності міжнародного права Томаса Франка, які справили визначальний вплив на подальші дослідження легітимності в міжнародно-правовому процесі. Одним із важливих таких положень є твердження про те, що держави в міжнародній системі вимушені діяти на основі дотримання міжнародних норм, які вважають легітимними. Відповідно, міра легітимності цих норм є певним запобіжником для будь-яких держав, щоб не допустити безмежне розповсюдження їх влади на світовій арені.

Ключові слова: теорія легітимності; міжнародне право; символічна валідація; міжнародні норми; міжнародний правовий процес; Томас Франк.

Вступ

Легітимність відіграє фундаментальну роль у міжнародному праві, визначаючи його авторитет. Подібно до міжнародного права, джерелом легітимності є воля держав. Проблема легітимності в міжнародному праві є давньою. У вузькому правовому вимірі вона полягає у виборі правильної норми та принципів її належного застосування. У широкому значенні, легітимність не обмежується лише правовим виміром, охоплюючи моральний та деліберативний аспекти. Проблема легітимності особливо відчутно проявляється у складних випадках правозастосування, зокрема використання сили на міжнародній арені. Зростаюча тенденція впливу міжнародного права на національні законодавства, тиск на держави, що не дотримуються його норм, істотно розширення предметної сфери міжнародного права, також актуалізують цю проблему. Крім того, іноді спостерігаємо відсутність згоди суб'єктів міжнародного права щодо правомірності застосування його норм. Разом із тим, серед науковців та юристів немає визначеності щодо концептуального розуміння легітимності, що породжує проблему правозастосування норм міжнародного права. Усе це визначає значущість дослідження концепції легітимності. Особливого значення у цьому контексті набуває теорія легітимності одного із авторитетних американських дослідників Т. Франка, роботи якого, присвячені легітимності міжнародного права, стала своєрідною відправною точкою у дослідженні легітимізаційної проблематики у сфері міжнародно-правових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Легітимності міжнародного права та, зокрема, теорії легітимності Т. Франка, присвячена незначна кількість публікацій. Це пов'язано з тим, що ця тема серед вчених-правознавців не є магістральною. Серед останніх публікацій, що зачіпають досліджувану проблему, слід виділити роботи Р. Вольфрума (Wolfrum, 2008), Б. Кабумби (Kabumba, 2018), Ю. Брунне та С. Тула (Brunnée, Toope, 2010).

Формулювання цілей статті

У зазначених працях теорія Т. Франка не знайшла спеціального детального аналізу. Це і обумовило серед іншого доцільність даного дослідження.

Мета статті – визначити особливості теорії легітимності міжнародного права Томаса Франка.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теорія легітимності Т. Франка є найбільш помітною в міжнародному праві. Важливість його теорії обумовлена тим, що вона була однією із перших теорій легітимності в міжнародному праві та є найбільш цитованою в наукових

дослідженнях, присвячених цієї темі (Vysotskyi, 2020a; Vysotskyi, 2020b; Vysotskyi, 2017).

Теорія легітимності Т. Франка була представлена у низці статей, узагальнених у 1990 р. у монографії «Влада легітимності серед націй» (Franck, 1989). Наступні його роботи, зокрема «Справедливість у міжнародному праві та інститутах» (Franck, 1995), істотно не змінили його концепції, тому ми зосередимося на оригінальній праці.

Інтерес Т. Франка до розуміння легітимності в рамках міжнародного правопорядку заснований на класичних питаннях зобов'язання і дотримання, а також на впливі міжнародного права на міжнародні відносини: як можливо, щоб держави слідували міжнародному праву, коли немає центрального суверена, що забезпечує його дотримання? Це питання було центральним з моменту виникнення концепції права Джона Остіна (право як веління суверена) (Austin, 1998; Austin, 2005). Вплив концепції Дж. Остіна та її наслідки для статусу міжнародного права як належної галузі права переслідували юристів-міжнародників протягом тривалого періоду. Т. Франк будує свій розгляд легітимності на цьому тлі. Він хоче продемонструвати, що існує «міжнародна система правління», відмінна від простої міжнародної політики, яка підтримується без центрального суверена. Його центральна гіпотеза полягає в тому, що держави «зазвичай» дотримуються міжнародних правил, оскільки вони вважають їх легітимними (Franck, 1990, р. 20,33–35).

Т. Франк починає розгляд легітимності з викладу різних поглядів на неї в рамках соціальної та політичної теорії. Він ділить різні погляди на три табори. Перший табір розглядає легітимність як процес. Відповідно до цієї точки зору, норма або право легітимні щоразу, коли вони виникають за допомогою відповідної формальної процедури – це легітимність як правомірність (legal validity) (Franck, 1990, р. 17). Т. Франк включає М. Вебера до цього табору. Другий табір передбачає як процедурні, так і змістовні (матеріальні) елементи легітимності. Відповідно до цього, для визначення легітимності важливо не лише як норма, принцип чи розпорядження обираються чи приймаються, але також як вони можуть розглядатися у світлі об'єктивних даних та суб'єктивних позицій (Franck, 1990, р. 17). Найбільш яскравим представником цього табору Т. Франк вважає Юргена Габермаса. Третій табір фокусується на нормативних результатах легітимності – легітимність як змістовна (матеріальна) справедливість. Тут Т. Франк вказує на філософів-неомарксистів як на представників, але ними не обмежується. Представники цього табору вважають, що система має стверджувати себе через захищеність

з позицій рівності, справедливості та свободи, які реалізуються через веління норм (Franck, 1990, p. 18).

Т. Франк визнає, що легітимність – це широке поняття, зокрема, що легітимність охоплює багато невід’ємних факторів, які пов’язані, але різнопланові та мають бути досліджені з посиланням на різні соціальні дані (Franck, 1990, p. 18). Він пропонує таке визначення легітимності: легітимність – це властивість принципів чи норм нормотворчого інституту самостійно породжувати у адресатів пред’явлених норм прагнення до додержання їх вимог, оскільки адресати вважають, що норма або інститут виникли і діють відповідно до загальноприйнятих принципів правового процесу (Franck, 1990, p. 24).

Згодом Т. Франк виділяє і описує чотири «об’єктивні» властивості, що притаманні нормам: детермінованість, символічна валідація, когерентність і дотримання. Він стверджує, що «у тій мірі, в якій норма, або нормотворчий процес, проявляють ці чотири властивості, вони будуть чинити сильний вплив на держави, змушуючи їх підкорятися» (Franck, 1990, p. 49). І навпаки, з цього випливає, що «в тій мірі, в якій ці властивості відсутні, інститут буде легше ігноруватися, а норма легше обминатися державою, схильною переслідувати свої короткострокові власні інтереси» (Franck, 1990, p. 49).

Перш ніж перейти до деталей цих властивостей, Т. Франк надає декілька уточнень. Зокрема, він визнає, що пропонувані властивості самі по собі недостатні для повного пояснення того, чому країни підкоряються міжнародним нормам. «Те, як створюються, інтерпретуються і застосовуються норми, є частиною динамічного, широкого і складного набору соціальних явищ» (Franck, 1990, p. 49), – зазначає Т. Франк. «Легітимність – це не просто питання поєднання легкодоступних інгредієнтів і змішування їх в потрібних пропорціях» (Franck, 1990, p. 25). Крім того, він стверджує, що існує висока варіативність рівнів легітимності між різними нормами і що ступінь, в якій міжнародне право забезпечує їх дотримання, залежить від того, наскільки ці властивості проявляються в конкретній нормі (Franck, 1990, pp. 41–49).

Т. Франк також стверджує, що ідея вимірювання легітимності норм та інститутів «може бути підтримана тільки в тому випадку, якщо існує спільнота, яка погоджується з цим стандартом та застосовує його» (Franck, 1990, p. 204). У той час, коли не кожна норма міжнародної системи є легітимною, існування спільноти допускає можливість віддавати легітимні накази і примушувати до виконання зобов’язань різних її членів (Franck, 1990, p. 204).

Розглянемо чотирьохелементну типологію Т. Франка. Для нього детермінованість означає ступінь, в якій значення міжнародних норм чітко

ідентифікується (Franck, 1990, p. 52). Існує два способи, за допомогою яких міжнародна норма може досягти визначеності і, як наслідок, більшої міри легітимності. По-перше, визначеність потребує текстуальної ясності, що означає, що норма, з лінгвістичної точки зору, чітко визначає поведінку, яка допустима або неприпустима. Як наслідок, не повинно бути ніяких двозначностей щодо того, що очікується від суб'єктів міжнародного права, а нормі має бути легко слідувати. Частково спростовуючи відомий вислів Л. Вітгенштейна про те, що «жоден спосіб дій не може бути визначений правилом, тому що кожен спосіб дій може бути складений відповідно до правила» (Wittgenstein, 2018, p. 130), Т. Франк стверджує, що існують ступені детермінованості (Franck, 1990, p. 56). Як приклад норм, що високо детерміновані та для яких з високим ступенем відповідності може бути визначена поведінка, та, відповідно, легітимність, Т. Франк згадує юрисдикції судів у відкритому морі, територіальних водах і портах, як встановлено в Конвенції ООН з морського права (Franck, 1990, p. 60). По-друге, визначеність, на думку Т. Франка, може бути досягнута через процес прояснення. Ідея полягає в тому, що норма, незважаючи на те, що вона текстуально неясна або розпливчата, може бути визначена в процесі тлумачення, здійснюваного компетентним органом або на індивідуальній основі (Franck, 1990, p. 61).

Чи працюватиме процес роз'яснення чи ні, залежатиме від того, чи сприймають члени міжнародної спільноти цей процес як легітимний. Отже, його успіх буде залежати від того, хто інтерпретує норми, від походження компетентного органу і від узгодженості принципів, що застосовуються при інтерпретації норми (Franck, 1990, p. 61). Т. Франк далі стверджує, що норми, взагалі кажучи, мають тенденцію рухатися до детермінованості. Як приклад він розглядає заборону на застосування сили в ст. 2 (4) Статуту ООН. Т. Франк стверджує, що в той час як до введення цієї статті законність війни ґрунтувалася на тому, чи вважалася вона «справедливою» або «несправедливою», ст. 2 (4) являє собою крок до визначення в регулюванні війни, оскільки відповідно до цієї статті застосування сили не є прийнятним (Franck, 1990, p. 62). Отже, завдяки текстуальній ясності або конкретизації в кожному конкретному випадку норма може набути визначеності і, таким чином, стати більш легітимною. Т. Франк попереджає, що детермінованість не є бінарним поняттям, а може бути задоволена тільки в тій чи іншій мірі. Отже, рівень легітимності, що приписується цієї нормі, буде відповідно варіюватися (Franck, 1990, p. 56).

Другим виміром чотирьохелементної типології Т. Франка є символічна валідація. Цей аспект легітимності відноситься до культурних і антропологічних вимірів права. Т. Франк стверджує, що здатність «проявляти тягу до добровільного підпорядкування» заснована на здатності спілкуватися не стільки через зміст, скільки з позиції автентичності: це може бути «добровільно визнана автентичність норми або творця норм, або, іноді, автентичність (валідність), дарована одержувачу символічного повідомлення (Franck, 1990, р. 91). Іншими словами, воля слідувати авторитету може бути заснована на вірі, яка, в свою чергу, може бути заснована на певній традиції або інших факторах. Символічна валідація відбувається згодом, коли сигнал використовується в якості знаку для отримання відповідності наказу (Franck, 1990, р. 92). Т. Франк ілюструє свою точку зору прикладом виконання національного гімну. Своім співом і візуальним втіленням державний гімн зміцнює відносини між державою і його громадянами, а також їх правами та обов'язками. Т. Франк уточнює своє поняття символічної валідації докладним обговоренням ритуалу і родоводу. Ритуал розглядається ним як особлива форма символічної валідації. Це тягне за собою церемонії, часто містичні, які дають невисловлені причини для виконання наказів людей і установ (Franck, 1990, р. 92).

Для Т. Франка ритуал служить, щоб повідомляти і стверджувати переконання і цінності системи. Він зміцнює норми та структуру влади громади, охоплюючи та залучаючи внутрішню групу та виключаючи зовнішню групу, яка не може (або не хоче) розділяти або розуміти символічний комунікаційний код. Отже, це спосіб підтвердження загальних зв'язків та легітимації не тільки конкретної дії чи норми, але й самої системи, всього набору її норм та розподілу ролей і повноважень (Franck, 1990, р. 93).

Т. Франк далі розглядає родовід як ще один спосіб символічної валідації. Це поняття спирається на ідею «глибокої вкоріненості» між нормою та інститутом, що створює норму. У більш точних термінах родовід підкреслює поважні історичні та соціальні витоки і спадкоємність стандартів норм, а також нормотворчих або правозастосовуючих інститутів. Він взаємно пов'язує права і обов'язки в понятті поважного, засвідченого статусу, що заслуговує особливої поваги (Franck, 1990, р. 94).

Для посилення символічної сили родоводу використовуються символи високої культурно-антропологічної значущості. Таким чином, символічна валідація спонукає підкорятися через ритуал, родовід або їх комбінацію. Т. Франк визнає, що символічна валідація має силу тільки за певних обставин і не може

бути створена довільно. Зокрема, він стверджує, що сигнали, які використовуються для символічної валідації, є потужними в тій мірі, в якій вони сприймаються як справжні тими, кому вони адресовані. Коли сигнали перестають символічно пересилатися на те, що сприймається як історична, соціальна, політична або метафізична реальність, вони перестають підтверджувати і замість цього втрачають свою магію. У сірій зоні, коли сигнали відносяться до неоднозначної реальності, вони іноді можуть бути ефективними не тільки для підтвердження, але і для посилення цієї реальності. Але там, де реальність зрозуміла, інститути, наділені символічною валідацією, цілком адекватно чинять опір тиску зловживання – і тим самим зменшують свою владу дарувати легітимність, вдаючись до помилкових сигналів (Franck, 1990, p. 134).

Третій елемент типології Т. Франка – когерентність (узгодженість). Розвиваючи думку про те, чому символічні сигнали можуть зазнати невдачі, він називає некогерентне використання в якості однієї з можливих причин. Як приклад, некогерентності він посилається на прийняття України як держави-члена ООН до розпаду Радянського Союзу, коли Україна ще не виконала вимоги для отримання права на членство. Згідно з Т. Франком, когерентність дозволяє легітимізувати норму, принцип або інститут імплементації, оскільки вона забезпечує розумний зв'язок між нормою або застосуванням норми з 1) його власною принциповою метою; 2) принципами, що раніше використовувалися для вирішення аналогічних проблем; і 3) рештками принципів, що використовуються для вирішення різних проблем (Franck, 1990, pp. 147–148).

Іншими словами, якщо норма не застосовується когерентно, тобто якщо вона не може бути підтверджена «перевіркою когерентного узагальнення», її легітимність буде підірвана. Т. Франк далі розрізняє когерентність і послідовність. Зокрема, він стверджує, що протиріччя не повинні бути некогерентними доти, поки існує «раціональна» основа для відмінності, тобто існує внутрішній, зазвичай логічний, зв'язок не тільки між нормою, її різними частинами та її метою, але також між конкретною нормою, її основоположним принципом та принципами, що лежать в основі інших правил суспільства (Franck, 1990, p. 153).

Нарешті, Т. Франк розглядає дотримання як четвертий елемент свого пояснення легітимності. Введення принципу дотримання пов'язане з ідеєю про те, що міжнародне право є належною системою, а це означає, що існують первинні норми, вторинні норми і навіть вище – норма визнання.

Це суперечить позиції Г. Гарта, який стверджує, що міжнародне право нагадує примітивне плем'я, що має тільки первинні норми (Hart, 2012, pp.77–96). Т. Франк стверджує, що міжнародне право є належною системою в силу наявності динаміки взаємності, яка, в свою чергу, спонукає до добровільного дотримання норм державами, що належать до тієї чи іншої спільноти. Точніше, держави слідує міжнародним нормам, тому що це ціна, яку потрібно заплатити за приналежність та прийняття в якості частини спільноти держав (Franck, 1990, pp.196–199). Це відповідає вищій нормі визнання, з якої випливають формальні джерела міжнародних зобов'язань та вторинні норми.

Переходячи до співвідношення між міжнародним правом як системою та дотриманням, Т. Франк підкреслює вертикальний зв'язок між первинною нормою зобов'язання та ієрархією вторинних норм, які визначають джерела норм та встановлення нормативних стандартів, що своєю чергою визначають, як норми повинні створюватися, тлумачитися і застосовуватися (Franck, 1990, p.184). Він стверджує, що норми будуть дотримуватися більше, якщо вони є продуктом належного правового процесу (Franck, 1990, pp.184–190). Зокрема, Т. Франк стверджує, що якщо норми, створені міжнародною правовою системою, можуть бути виправдані вторинними нормами цієї системи, то їх нормативна сила буде більше. Наприклад, ст.ст. 31–33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, які регулюють тлумачення міжнародно-правових норм, можуть підтвердити первинну норму, якщо вона була витлумачена відповідно до цих статей. У свою чергу, вторинні норми також можуть бути підтверджені іншими загальними принципами, такими як *pacta sunt servanda* («угоди мають дотримуватися»), що є частиною принципу визнання (Franck, 1990, p.202). Це вже натякає на той факт, що легітимність вищого принципу визнання не може бути виправдана іншими нормами, а тільки поведінкою націй, що виявляється в їх вірі в дійсність вищих принципів як непорушних передумов для міжнародної концепції належного правового процесу (Franck, 1990, p. 194).

Нарешті, Т. Франк підкреслює відмінність між легітимністю і справедливістю. Зокрема, він стверджує, що легітимність не повинна «змішуватися» зі справедливістю, його «симбіотичним кузеном». Для Т. Франка легітимність означає сприйняття, тоді як справедливість орієнтована на результати. На його думку, легітимність норми або принципу не обов'язково забезпечує його справедливість, і, навпаки, справедливість норми не обов'язково корелює зі ступенем її легітимності. Проте, використання слова

«симбіотичний» покликане передати ідею про те, що принципи справедливості потребують інфраструктурної підтримки з боку принципів легітимності (Franck, 1989).

Висновки

Визначаючи, що легітимність є властивістю міжнародних принципів, норм та інститутів у силу їх відповідності загальноприйнятим принципам правового процесу забезпечувати наявність прагнення до додержання їх вимог в учасників міжнародної спільноти, Т. Франк доводить, що чинниками такої властивості є детермінованість, символічна валідація, когерентність і дотримання. Головна ідея Т. Франка полягає в тому, що міжнародна система правління існує без центрального суб'єкта. У цій системі держави вимушені діяти на основі додержання міжнародних норм, які вважають легітимними. Відповідно, міра легітимності цих норм є певним запобіжником для будь-яких держав, щоб не допустити безмежне розповсюдження їх влади на світовій арені.

Дослідження легітимності у міжнародному праві передбачає також осмислення інших її теоретичних рецепцій, а також висвітлення впливу її концептуалізацій на правозастосування.

References:

1. Austin, J. (1998). *The province of jurisprudence determined*. Aldershot; Brookfield, USA: Dartmouth Publishing.
2. Austin, J. (2005). *Lectures on jurisprudence, or, The philosophy of positive law*. New Jersey: Lawbook Exchange.
3. Brunnée, J. (2010). *Legitimacy and legality in international law: an interactional account*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
4. Franck, Th. M. (1995). *Fairness in international law and institutions*. Oxford: Clarendon Press ; New York : Oxford University Press, 1995. XXXVI, 500 p.
5. Franck, Th. M. (1989). "Justice in the International System". *Michigan Journal of International Law*, Vol. 10, issue 1, pp. 127–161.
6. Franck, Th. M. (1990). *The power of legitimacy among nations*. New York; Oxford: Oxford University Press.
7. Hart, H. L. A. (2012). *The concept of law*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
8. Kabumba, B. (2018). *Soft law and legitimacy in international law*. Ntinda Uganda: Development Law Publishing Company Limited.

9. Vysotskyi, O. Yu. (2017). 'Lehitymatsiia' [Legitimation]. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. Vol. 2: Filosofiia prava. Kharkiv: Pravo. pp. 398–401.

10. Vysotskyi, O. Yu. (2020a). 'Lehitymnist u mizhnarodnomu pravi: sutnist ta struktura' [Legitimacy in international law: essence and structure]. *Sotsialno-humanitarni doslidzhennia ta innovatsiina osvitnia diialnist: Materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. 26–27 chervnia 2020, Dnipro. Dnipro: SPD «Okhotnik». pp. 249–251.

11. Vysotskyi, O. Yu. (2020b). 'Kontseptsii lehitymnosti v mizhnarodnomu pravi' [The concept of legitimacy in international law]. *Osvita i nauka u minlyvomusviti: problemy ta perspektyvy rozvytku: Materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. 27–28 bereznia 2020, Dnipro. Part II. Dnipro: SPD «Okhotnik». pp. 378–379.

12. Wittgenstein, L. (2018). *Philosophical Investigations* / translated from German by L. Dobroselskij. Moscow: Izdatel'stvo AST.

13. Wolfrum, R. (2008). 'Legitimacy in International Law from a Legal Perspective: Some Introductory Considerations'. *Legitimacy in International Law*. Berlin; New York: Springer. pp. 1–24.

THOMAS FRANCK'S THEORY OF THE INTERNATIONAL LAW LEGITIMACY

Vysotskyi Oleksandr

Doctor of Political Sciences, Professor,

Dnipro National University named after Oles Honchar,

Dnipro, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0712-8499

vysalek@gmail.com

The relevance of the study is determined by the fundamental role of legitimacy in international law and its lack of meaning in scientific research. The main purpose of the study is to determine the features of the theory of the international law legitimacy by Thomas Franck. The methodology of the study is a hermeneutical approach, which made it possible to consider the concept of legitimacy in international law by Thomas Franck as a result of his argumentative strategies and interpretative activities regarding the functioning of subjects of international law.

The main conclusions of the study are that Thomas Franck's theory of legitimacy defines legitimacy as a property of international principles, norms and institutions due to their compliance with the generally accepted principles of law process and the desire to comply with the requirements of such principles among the participants of the international community. Thomas Franck argues that such factors are determinism, symbolic validation, coherence, and compliance. The significance of the study is determined by the identification of the main provisions of the theory of legitimacy of international law by Thomas Franck, which significantly influenced further studies of legitimacy in the international law process. One important such provision is the assertion that nations in the international system are forced to act on the basis of compliance with international norms that are considered legitimate ones. Accordingly, the measure of the legitimacy of these norms is a kind of safeguard for any nations to prevent the unlimited spread of their power on the world stage.

Key words: legitimacy theory; international law; symbolic validation; international norms; international law process; Thomas Franck.

ТЕОРИЯ ЛЕГИТИМНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ТОМАСА ФРАНКА

Высоцкий Александр Юрьевич

доктор политических наук, профессор,

Днепровский национальный университет им. Олеся Гончара,

г. Днепро, Украина

ORCID: 0000-0003-0712-8499

vysalek@gmail.com

Актуальность исследования определяется фундаментальной ролью легитимности в международном праве и ее недостаточной осмысленностью в научных исследованиях. Главная цель исследования – определить особенности теории легитимности международного права Томаса Франка. Методологией исследования является герменевтический подход, давший возможность рассмотреть концепцию легитимности в международном праве Томаса Франко как результат его аргументативных стратегий и интерпретативной деятельности в отношении функционирования субъектов международного права.

Главные выводы исследования заключаются в том, что теория легитимности Томаса Франка определяет легитимность свойством международных принципов, норм и институтов в следствии их соответствия общепринятым принципам правового процесса обеспечивать наличие стремления к соблюдению требований таких принципов у участников международного сообщества. Томас Франк доказывает, что факторами такого свойства являются детерминированность, символическая валидация, когерентность и соблюдение. Значимость исследования заключается в выявлении основных положений теории легитимности международного права Томаса Франка, которые оказали определяющее влияние на дальнейшие исследования легитимности в международно-правовом процессе. Одним из важных таких положений является утверждение о том, что государства в международной системе вынуждены действовать на основе соблюдения международных норм, которые считаются легитимными. Соответственно, мера легитимности этих норм является неким предохранителем для любых государств, чтобы не допустить безграничное распространение их власти на мировой арене.

Ключевые слова: теория легитимности; международное право; символическая валидация; международные нормы; международный правовой процесс; Томас Франк.

**РЕГІОНАЛЬНІ
СТУДІЇ**

**REGIONAL
STUDIES**

УДК 94:930.2](437.3)“251/1252”

**«...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM»¹:
УТВЕРДЖЕННЯ ВЛАДИ МОРАВСЬКОГО МАРКГРАФА
ПРШЕМИСЛА В АВСТРІЙСЬКОМУ ГЕРЦОГСТВІ
У 1251–1252 РОКАХ**

Ліхтей Ігор Михайлович

*кандидат історичних наук, доцент,
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-5458-7252
lichtej@ukr.net*

Надіслано:

20.03.2021

Рецензовано:

29.03.2021

Прийнято:

19.04.2021

Мета наукової студії – простежити процес утвердження влади чеського королевича Пршемисла в Австрійському герцогстві у 1251–1252 рр. Методологічною основою роботи є принципи історизму, об’єктивності й наукової достовірності. Використано історико-системний та порівняльно-історичний методи. Важливе значення має також методика аналізу джерел. Ідеться про документи чеського дипломатарію, а також нарративні матеріали (аннали й хроніки), які було написано у Празі та в окремих регіонах Священної Римської імперії. Заслужують на увагу і дані Галицько-Волинського літопису. У процесі проведеного дослідження відзначається, що чеський король Вацлав I проявляв до володінь Бабенбергів, що об’єднували Австрійське та Штирійське герцогства, неабиякий інтерес. Першу спробу поширити свій вплив на ці землі він здійснив, одруживши у травні 1246 р. старшого сина Владислава з племінницею тодішнього герцога Фрідріха II Бабенберга – Гертрудою. Однак невдовзі Фрідріх II Бабенберг загинув, а Владислав помер. Через відсутність прямих спадкоємців Австрія та Штирія стали об’єктом вторгнень із боку Угорщини та Баварії, що завдавало значних збитків населенню герцогств. Свої претензії на ці території висував і німецький імператор Фрідріх II Штауфен. Однак восени 1251 р. у Празі відбулися перемовини Вацлава I із представниками австрійського нобілітету, які запропонували йому перебрати владу в герцогстві. Він відрядив у Подунав’я свого другого сина – моравського маркграфа Пршемисла. Закцентовано увагу на тому,

¹ “...de consensus nobilium et civium” (з лат.) – зі згоди знаті й містян.

що Пршемисла було обрано герцогом зі згоди австрійської знаті й містян. До Австрії його супроводжувала чеська шляхта, тобто він прибув сюди не як бідний найманець, а як син і спадкоємець авторитетного володаря. Відтак Пршемисл одружився із сестрою Фрідріха II Бабаенберга – Маргаретою. Цей шлюб було укладено з політичного розрахунку, та він забезпечив Пршемислові права на спадщину Бабенбергів. Щоправда, утвердження влади Пршемисла у Штирії на той момент залишалося відкритим.

Ключові слова: Чеське королівство; Австрійське герцогство; Вацлав I; Фрідріх II Бабенберг; моравський маркграф Пршемисл; Маргарета Бабенберг.

Вступ

У сер. XIII ст. спостерігається активізація зовнішньої політики Чеського королівства на чолі з династією Пршемисловичів. Його правитель Вацлав I (1230–1253) намагався боронити інтереси країни на міжнародній арені та поширювати свій вплив на сусідні регіони, зокрема на деякі прикордонні володіння Фрідріха II Бабенберга (1230–1246), який був герцогом Австрії і Штирії та мав прізвисько Войовничий. У червні 1246 р. у битві з угорцями на берегах р. Лейта біля Вінер-Нейштадта герцог Фрідріх II Бабенберг загинув. Він не залишив після себе прямих спадкоємців, тож його землі стали ласим шматком для кількох правителів. Після загибелі Фрідріха II Бабенберга з цієї давньої династії залишилися тільки дві представниці жіночої статі: Гертруда – донька Генріха Бабенберга, старшого брата герцога Фрідріха II Войовничого, і Маргарета – старша сестра останнього і вдова німецького короля Генріха (VII) Штауфена (1220–1235) (*Continuatio Praedicatorum Vindobonensium* a. 1025–1283, 1851, р. 727; Tzolner, 2001, р. 77, 109; Vocelka, 2007, р. 63). Відповідно до положень дарчої грамоти імператора Фрідріха I Барбаросси (1152–1190) від 1156 р. (*Privilegium Fridericianum “minus”*), Австрійське герцогство могло успадковуватися і по жіночій лінії.

У цій ситуації першим претендентом на спадщину Бабенбергів, яка об'єднувала Австрійське і Штирійське герцогства, виявився старший син чеського короля Вацлава I – моравський маркграф Владислав, котрий ще у травні 1246 р. одружився з Гертрудою. Проте Владислав так і не встиг поширити своє панування на колишні землі Бабенбергів, бо на поч. січня 1247 р. несподівано помер (*Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, 1874, р. 286; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, 1974, р. 101; *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium* a. 1025–1283, 1851, р. 727). Та у короля Вацлава I був ще один син – Пршемисл (майбутній ушавлений чеський правитель

Пршемисл Отакар II), який невдовзі зумів заволодіти спочатку Австрією, а відтак – і Штирією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання утвердження панування чеського королевича Пршемисла в Австрійському герцогстві у контексті боротьби за спадщину Бабенбергів прямо чи опосередковано вивчали такі історики як Антонін Новотний, Вратіслав Ванічек, Йозеф Жемлічка, Роберт Міка, Роберт Антонін та деякі інші.

Формулювання цілей статті

Важливим завданням світоглядного змісту сучасної української історіографії є комплексне дослідження перебігу боротьби за спадщину Бабенбергів, адже до вирішення цієї непростой ситуації був причетний і галицько-волинський володар Данило Романович.

Мета нашої наукової студії – простежити процес утвердження влади маркграфа Пршемисла в Австрійському герцогстві у 1251–1252 рр., яке було складовою частиною спадщини Бабенбергів, з урахуванням найновіших історіографічних даних та залученням тих основних джерел, що проливають світло на вище окреслене питання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Після смерті молодого Владислава володіння Бабенбергів стали ареною для протистояння кількох суперників. Уже наприкінці 1247 р. батько Генріха (VII) Штауфена імператор Фрідріх II (1212–1250) вирішив захопити частину земельних володінь маєтку Бабенбергів і навесні 1247 р. призначив графа Оттона фон Еберштайна (*Otto comes de Eberstein*) своїм управителем в Австрії, Штирії і Крайні, однак той у цій царині так і не досяг успіху (*Continuatio Garstensis* a. 1182–1257, 1851, p. 598; *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium* a. 1025–1283, 1851, p. 727). Такий крок імператора, звичайно ж, не знайшов позитивного відгуку у Празі. При розподілі бабенберзької спадщини не бажали залишатися осторонь також угорський король Бела IV (1235–1270) і баварський герцог Оттон II Ясновельможний (1227–1253) з династії Віттельсбахів. За подіями в альпійському регіоні уважно стежив і папа Інокентій IV (Жемлічка, 1998, p. 101). Він добре усвідомлював небезпеку зростання могутності Фрідріха II Штауфена, з яким перебував у ворожих стосунках і навіть розпорядився обрати антикоролем на противагу йому тюринзького ландграфа Генріха IV Распе (1246–1247) (Bil'basov, 1867, pp. 70–79). Тож папа намагався підшукати на бабенберзьку спадщину кандидата відданого своїм інтересам.

Для Інокентія IV найбільш бажаним претендентом був угорський король Бела IV. Щойно папа довідався про смерть Владислава, й усвідомлюючи, що чеський володар від своїх домагань на маєток Бабенбергів не відмовиться, він викликав «папського короля» Генріха Распе й попросив, щоб той, не зважаючи на права імперії і претензії Вацлава I, посприяв Белі IV у захопленні Австрійського герцогства. Проте смерть Генріха Распе (16 лютого 1247 р.) перешкодила здійсненню плану Інокентія IV (Novotný, 1928, pp. 780–781; Bil'basov, 1867, p. 103). Того ж року, за підтримки Інокентія IV, частина німецької знаті, опозиційно налаштованої до Фрідріха II Штауфена, обрала антикоролем Вільгельма Голландського (1247–1256). Щоправда, той не мав авторитету серед німецьких князів, його владу визнавали лише частково, переважно у регіоні нижнього Рейну. Тож передусім силою зброї Вільгельм намагався (Gloger, 2003, pp. 195–196; Vaníček, 2000, p. 370) утвердити свої позиції (

Реальним претендентом на спадщину Бабенбергів міг стати молодший Вацлавів син Пршемисл, мати якого, Кунігунда (бл. 1200–1248), походила з династії Штауфенів (Vaníček, 2008, p. 106). Вона була донькою німецького короля Філіппа Швабського (1198–1208), сина Фрідріха I Барбаросси, і померла, вбита горем, після того, як у 1248 р. Пршемисл, який на той час уже був маркграфом Моравським, розпочав війну проти свого батька – короля Вацлава I, домагаючись посилення своєї ролі в управлінні країною. У 1249 р. конфлікт між батьком і сином було врегульовано: Пршемисл підкорився Вацлавові I та зберіг за собою маркграфство Моравію (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 286; Průběhy krále Wacslawa I, 1874, pp. 304–308; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, p. 101, 102, 106; Rekař, 1941, pp. 7–25). У ході повстання Пршемисл став титулуватися «*iuvenis rex Boemie*», що означає «молодий король Богемії», хоча чеські дослідники вживають щодо нього епітет «молодий король». Так чи інакше, але цей титул дав підстави В. Ванічеку зробити припущення про те, що в Чеському королівстві владу було поділено між Вацлавом I та його сином (Vaníček, 2000, p. 381, pp. 386–387).

Серйозним суперником Пршемисла у боротьбі за спадщину Бабенбергів залишався Бела IV. Ще в 1246 р. він вирішив скористатися підтримкою папи й позмагатися за австрійські землі. Та позаяк Бела IV не мав достатньо сил для того, щоб воювати з Пршемисловичами та імператором, то звернувся за допомогою до галицько-волинського князя Данила Романовича (Pashuto, 1950, p. 255).

Кардинальні зміни в русько-угорських взаєминах настали ще у 1245 р. Поворот від війни до миру був зумовлений тим, що Данило, по-перше, розбив угорські війська, які привів його недруг Ростислав Михайлович, а по-друге, здійснив вдалу подорож в Орду, де отримав від хана Батия ярлик на Галицько-Волинське князівство (Kotliar, 1998, р. 278). Уже через рік (1246) угорський король відіслав до Данила посла з побажанням породичатися з галицько-волинським князем. У літописі, зокрема, читаємо: «... присла король Оугорьскыи . вицькаго . река . поими дщерь ми за сѣа своего Лва» (Polnoe sobranie russkikh lѣtopisej, 1908, стб. 809). Раптову приязнь Бели IV до Данила Романовича галицький літописець трактує як страх перед мудрим руським сусідом: “... боѣше бо са его . ѣко былъ бѣ в Татарѣхъ . побѣдою побѣди Ростислава . и Оугры его .” (Polnoe sobranie russkikh lѣtopisej, 1908, стб. 809). Підтвердження цьому знаходимо, зрештою, і в особистому листі самого угорського короля до Інокентія IV. До того ж, саме тоді Бела IV розпочав війну з Австрією, тож в особі Данила Галицького йому було краще бачити союзника, аніж ворога (Kotliar, 1998, р. 278).

Пам'ятаючи про підступність Угорщини, Данило Романович, як повідомляє Галицько-Волинський літопис, поставився до слів посла Бели IV з недовірою, й давати відповідь не поспішав. Угорський король чудово розумів ситуацію, а тому, коли в Угорщині перебував галицький митрополит Кирило, запросив його на аудієнцію й твердо переконував у щирості своїх намірів та висловлював надію на сприяння великого подвижника святої віри у справі укладення з Данилом миру. Отримавши від Бели IV клятвену присягу на святому хресті щодо чесності своїх бажань і прагнень, Кирило, хоч і не без зусиль, все-таки умовив Данила дати згоду на шлюб Лева з донькою угорського короля Констанцією. Відтак Данило Романович зустрівся з Белою IV у м. Зволен, де Лев узяв за дружину Констанцію, і як наслідок було укладено мир (Polnoe sobranie russkikh lѣtopisej, 1908, стб. 809).

У Галицько-Волинському літописі згадані події датуються 1250 роком. Однак серед дослідників побутує кілька версій з приводу того, коли саме відбулося одруження сина Данила Романовича з донькою Бели IV, який скріпив мир між двома володарями (Maliniak, 2008, pp. 125–135). Так, Павол Малиняк звертає увагу на те, що присутність угорського короля у Зволені засвідчено кількома грамотами, дві з яких він надав 11 і 27 вересня 1246 р., а чотири інші – 3 і 12 серпня та 11 вересня 1247 року. Його ж перебування у Зволені упродовж 1248–1253 рр. документальними джерелами не підтверджено (Maliniak, 2008, р. 132). Тож найбільш вірогідним є припущення українського історика

Л. Войтовича, який вважає, що перемовини у Зволені між представниками Данила Романовича та Бели IV розпочалися влітку 1246 р. Сам шлюб міг відбутися «ближче до середини 1247 р.», поза сумнівом «після 2 червня, коли Бела IV вирішив перемістити Ростислава Михайловича подалі від галицьких кордонів» (Voitovych, 2012, pp. 34–35). Із ним солідарний і сучасний словацький історик Петер Рогач. На його думку, укладений, імовірно, влітку 1247 р. після династичного шлюбу Лева з Констанцією угорсько-галицький союз мав стати надійним форпостом у захисті східних рубежів Угорщини від монголів, а також сприяти реалізації інтересів Бели на західному напрямку (Roháč, 2016, p. 20).

Отже, угорський король налагодив мирні стосунки з Данилом Романовичем, до якого й звернувся за підтримкою в боротьбі за спадщину Бабенбергів. Уже в 1248 р. під час зустрічі в Пожоні (нині Братислава – *І. Л.*) Данило Романович, Бела IV та імператорські послі обговорювали питання про майбутнє австрійських земель (Florovskij, 1935, p. 213). Про це побачення містяться відомості в Галицько-Волинському літописі: «... Присла король Оугорьскы к Данилоу . проса его на помощь . бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци . иде емоу на помощь . и приде къ Пожгоу . пришли бо бахоу послы Нѣмѣцкыи . к немоу . бѣ бо цѣрѣ 8бьдержеа Ведень землю . Ракоушьскоу . и Штирьскоу герцуюкѣ бо оубьен бытѣ» (Polnoe sobranie russkikh lѣtopisej, 1908, стб. 813–814).

Наприкінці XIX – поч. XX ст. в українській історіографії розгорілася дискусія з приводу датування зустрічі Данила Романовича з Белою IV. Професор Львівського університету І. Шараневич, помиляючись у даті Ярославської битви (1249 замість 1245 р.), мусив і звістку про похід Данила Романовича віднести до 1251 р. (Scharanewitsch, 1872, pp. 56–57). Натомість молодий історик Б. Барвінський опублікував окрему розвідку, в якій, на основі повідомлень Санкруценського річника, намагався довести, що події, пов'язані з перебуванням Данила Галицького в Братиславі, сталися у 1250 р. (Barvinskyi, 1903, pp. 1–27). Рецензент студії Б. Барвінського – Н. М. (Молчановський) – ідентифікував літописний з'їзд з угодою Бели IV та Пршемисла Отакара II у Прешбурзі 1254 роком (М. Н., 1902, pp. 38–39). Із такими судженнями згаданих авторів не погоджувалися М. Дашкевич та М. Грушевський. Останній, залишивши свої замітки щодо хибності аргументації Б. Барвінського на одній з його статей, переконливо довів, що зустріч Данила Романовича в Братиславі з Белою IV відбулася влітку 1248 р., як це й подає Галицько-Волинський літопис. До того ж, зауважує М. Грушевський, такому датуванню відповідають і факти австрійської історії (Hrushevskyi, 1903, pp. 1–5).

Суть у тому, що в 1248 р. Гертруда вийшла заміж за Германа VI Церінгена, маркграфа Баденського. Римський папа заспокоївся і визнав за останнім (14 вересня 1248 р.) право на австрійські землі. Через деякий час (13 лютого 1249 р.) Інокентій IV зобов'язав німецького антикороля Вільгельма Голландського виділити ці землі Германові VI Церінгену у ленне володіння. Відтак 30 серпня 1249 р. в Кремсі (нім. *Krems, Krems an der Donau*) Герман VI Церінген прийняв титул герцога, після чого зайняв Відень (*Continuatio Garstensis a. 1182–1257, 1851, p. 598; Continuatio Sancrucensis II. a. 1234–1266, 1851, p. 642; Novotný, 1928, p. 783; Roháč, 2016, p. 22.*). У результаті, конфлікт за спадщину Бабенбергів було тимчасово залагоджено. Саме тому військовий похід Данила Романовича на допомогу Белі IV не набув продовження і завершився лише зустріччю в Братиславі. Отже, перебіг подій в Австрії підтверджує датування М. Грушевським збройної виправи князя Данила 1248 роком або «не пізніше першої половини 1249 р., бо в другій половині цього року бачимо Відень уже в руках чоловіка Гертруди» (Hrushevskyi, 1993, p. 74).

Однак у неспокійній Австрії Герман VI Церінген так і не зміг утвердити свою владу. Його становище виявилось хитким, перш за все, через зростаючу могутність австрійської знаті. Не жив у злагоді Герман VI Церінген і з заздрісними сусідами. Улітку 1250 р. на Австрію напало угорське військо, й лише завдяки чеській допомозі її територію не було спустошено. На поч. жовтня 1250 р. Герман VI Церінген помер, що відкрило нові можливості для Чеського короля Вацлава I та його сина Пршемисла. Щоправда, Герман VI Церінген мав у шлюбі з Гертрудою сина Фрідріха та доньку Агнес, яких вдова-герцогиня залишила, мабуть, у Мейсені під захистом Веттінів. Однак претензії дітей на спадок навряд чи могли бути реалізованими. Зауважимо, що 1268 р. Фрідріха, який називав себе австрійським і штирійським герцогом, було страчено в Неаполі, а Агнес одружилася з Ульріхом III Каринтійським (*Continuatio Garstensis a. 1182–1257, 1851, p. 599; Continuatio Sancrucensis II. a. 1234–1266, 1851, p. 642; Žemlička, 2002, p. 189; Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283. (Tab.V.), 1851, p. 727.*). Тож питання правонаступництва Бабенбергів знову стало актуальним.

На цей раз відпала конкуренція з боку Штауфенів, бо 13 грудня 1250 р. смерть забрала імператора Фрідріха II. Після 1251 р. за загадкових обставин зник і його внук, син Генріха (VII) Штауфена та Маргарети Бабенберг, також Фрідріх, якому за заповітом імператора мало відійти Австрійське герцогство. Німецький король Конрад IV (1250–1254), син Фрідріха II Штауфена, не мав авторитету серед німецької знаті, тож невдовзі після смерті

Ліхтей Ігор Михайлович

**“...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM”: утвердження влади моравського
маркграфа Пршемисла в Австрійському герцогстві у 1251–1252 роках**

батька вирушив до Італії підкорювати сицилійські володіння (Gloger, 2003, pp. 204, 210–212; Vis, 205, pp. 335–339, 372). Отже, в Конрада IV не було ані бажання, ані часу перейматися подальшою долею спадщини Бабенбергів.

Папа Інокентій IV знову проявив ініціативу у справі захисту інтересів Гертруди Бабенберг і запропонував їй стати дружиною графа Флориса де Воогда (бл. 1228–1258), брата антикороля Вільгельма Голландського. Однак вирішальне значення мала позиція австрійської знаті, в руках якої знаходилося все: і влада, і замки. Місцеперебуванням Гертруди, яка втрачала свій вплив, були замки Гімберг (*Himberg*) та Кагленберг (*Kahlenberg*), розташовані у напрямку на південь неподалік Відня. На противагу Гертруді, невпинно зростав авторитет Маргарети, яка була справжньою «герцогською донькою». Як удова Генріха (VII) Штауфена вона послуговувалася титулом німецької королеви. Вона перебувала в замку в Гайнбурзі, укріпленому місті над Дунаєм, поблизу угорського кордону (нім. *Hainburg an der Donau*) (*Epistolae saeculi XIII e regestis pontificum Romanorum*, 1894, num. 63, pp. 50–51; Novotný, 1928, p. 823; Žemlička, 1998, p. 102; Vaníček, 2002, p. 38).

Сум'яттям, що панувало в Австрійському герцогстві, вирішив скористатися рейнський пфальцграф і баварський герцог Оттон II Ясновельможний. Наприкінці жовтня – поч. листопада 1250 р. він активізував свої зусилля і відрядив старшого сина Людвіга з незначним військом для захоплення західної частини Австрійського герцогства. Той заволодів Верхньою Австрією з містами Лінц та Еннс, однак смерть імператора Фрідріха II Штауфена не віщувала нічого доброго для баварських інтересів. Крім австрійської знаті, спротив намірам Оттона II чинили й баварські єпископи (*Continuatio Garstensis a. 1182–1257*, 1851, p. 599; *Hermannii Althensis Annales a. 1137–1273*, 1861, p. 393). Йдеться, мабуть, про новообраного, але не висвяченого, єпископа Пассау Бертольда фон Піетнгау (1250–1254) та регенсбурзького князеєпископа Альберта I (1247–1260). Під натиском герцога Оттона II Ясновельможного вони подалися до Чехії (Zauner, 1979, pp. 6–7; Antonín, 2010, p. 59).

До того ж, проти баварської військової експансії в Подунав'я виступили Пршемисловичі. Наприкінці січня 1251 р. король Вацлав I під приводом захисту Регенсбурзького єпископства особисто розпочав військову операцію в Баварії (Novotný, 1928, p. 821; Vaníček, 2002, p. 39). Празький хроніст повідомляє, що чеський володар «виступив у похід з великим військом чехів і мораван, які вчинили в Баварії багато лиха, грабунків і підпалів, завдали також інших незчисленних збитків, внаслідок чого в багатьох селах бідолахи безперервно

проливали сльози» (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 287; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, p. 107). Але невдовзі Вацлав I, очевидно, через фізичні недуги був змушений повернутися додому. Війну в Баварії продовжив його син Пршемисл, який привів сюди нові сили. Він теж, як занотував той же хроніст, «сплундрував і спопелив її велику частину і спричинив чимало різних страждань. Нарешті, уклавши з герцогом Баварії перемир'я, про яке той благав, станом на 1 травня повернувся додому. Чехи ж, особливо, жителі Пльзня, на зворотньому шляху забрали з собою з Баварії безліч худоби» (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 287; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, pp. 107–108). Герцог Оттон II Віттельсбах не був готовий до вторгнення Пршемисловичів і не проявляв інтерес до подальших військових акцій.

Похід у Баварію став безпрецедентним втручанням Вацлава I в німецькі справи. Та на той час Чеське королівство мало неабиякий авторитет як у Священній Римській імперії, так і в Центральній Європі. Про це свідчить також проведення в Празі обряду хіротонії новобраного єпископа Пассау Бертольда фон Пієтнгау і висвячення в дияконський сан зальцбурзького архієпископа Філіппа Шпангаймського (1246–1256), сина каринтійського герцога Бернгарда II та Юдіти, сестри чеського короля Вацлава I. На поч. березня 1251 р. празький єпископ Миколай (*Mikuláš*) у своїй резиденції в Горшовському Тині (*Horšovský Týn*) висвятив Бертольда фон Пієтнгау у сан диякона. Невдовзі в монастирському костелі св. Франциска (йдеться про жіночий монастир св. Франциска Ассизького, який заснувала Вацлавова сестра Анежка) у дияконський сан було висвячено зальцбурзького архієпископа Філіппа Шпангаймського, а Бертольда фон Пієтнгау – у сан священника. І нарешті, 13 квітня 1251 р., у Вербну неділю, в кафедральному храмі св. Віта за участі п'яти єпископів (серед них і очільник регенсбурзької дієцезії Альберт I) та архієпископа-диякона Філіппа було проведено обряд хіротонії Бертольда фон Пієтнгау (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 288; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, p. 108; Novotný, 1928, pp. 825).

На думку В. Ванічека, церемонія єпископських свячень Бертольда фон Пієтнгау мала політичний підтекст. Щодо Філіппа Шпангаймського, то він був племінником Вацлава I й ставлеником Праги, але обряд хіротонії єпископа Пассау мав би відбуватися в якійсь церковній митрополії або навіть при дворі німецького короля чи імператора. Утім влада тодішніх королів Конрада IV та Вільгельма Голландського була слабкою, а тому цю місію, принаймні для східної частини імперії, здійснила столиця Чеського королівства.

Водночас у Празі було продемонстровано згоду єпископату південних німецьких земель на гегемонію Пршемисловичів у Подунав'ї (Vaníček, 2002, р. 40). При цьому, однак, не слід забувати, що Бертольд фон Пієтнгау подався в Чехію під тиском Оттона II Ясновельможного, позаяк не поділяв його намірів, що мало важливе значення для Вацлава I, який був зацікавлений, аби саме в його королівстві відбувся обряд хіротонії Бертольда фон Пієтнгау. Так чи інакше, але на цей раз Пршемисловичі зайняли тверду позицію щодо заволодіння спадщиною Бабенбергів.

Чеському правителю потрібно було також врахувати можливі претензії на Австрійські володіння з боку родини Веттінів. Йшлося про мейсенського маркграфа Генріха Ясного (1222–1288), який у другому шлюбі (1244) був одружений із донькою Вацлава I Анежкою. Першою ж дружиною маркграфа була Констанція Бабенберг (пом. 1243), донька австрійського герцога Леопольда VI. У шлюбі з нею Генріх Ясний мав двох синів – Альбрехта й Дітриха. Через свою покійну матір у них теж були підстави для отримання спадщини Бабенбергів. Із цього приводу між Прагою та Мейсеном велися перемовини, хоча в маркграфстві не плекали жодних надій на успіх. На поч. серпня 1251 р. Вацлав I прийняв у замку Кришивоклат (*Křivoklát*) свого зятя Генріха Ясного. Під час зустрічі, ймовірно, було досягнуто компроміс. Маркграф не висував від імені своїх синів Альбрехта та Дітриха жодних претензій не спадок Бабенбергів. Натомість Вацлав I пообіцяв йому «дещо», однак джерела не повідомляють, що саме, тож історики губляться в здогадах (це, зрештою, могли бути замки на чеському прикордонні чи права на празький трон у разі Пршемислової смерті) (Novotný, 1928, р. 825; Vaníček, 2002, р. 23, 40; Міка, 2008, рр. 35–36).

Військова експансія баварських Віттельсбахів та загроза з боку Угорщини спонукали до активізації зусиль в Австрійському герцогстві. Серед чільних представників австрійської знаті та містян визріла ідея запросити на герцогський трон Вацлавового сина Пршемисла й одружити його з Маргаретою Бабенберг як легітимною спадкоємицею. На загальному зібранні «зі згоди знаті й містян» (*de consensus nobilium et civium*) було вирішено відрядити до Чехії посольство й просити короля Вацлава I відпустити в Австрію свого сина, аби той перебрав владу в герцогстві й боронив цю землю (Continuatio Sancrucensis II. а. 1234–1266, 1851, р. 643). Як впливає з «Гарстенських анналів», серед знаті найбільш послідовно за кандидатуру Пршемисла ратував Адальберон фон Куєнрінг (*Alberonis de Chunringe*) з дюрентайнської гілки роду (Continuatio Garstensis а. 1182–1257, 1851, р. 599).

Через чверть століття після цих подій Отакар Штирійський (*Ottokar aus der Gaal*) у своїй римованій хроніці написав про те, що зібрання представників Австрійської землі відрядило посольство у Мейсен за синами Констанції Бабенберзької. Його очолювали Генріх фон Габсбах, Генріх фон Ліхтенштейн, пробст Дітмар фон Клостернойбург і «один абат». Але по дорозі вони зупинилися в Празі, де король Вацлав переконав їх передати владу його синові (*Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters*, 1890, pp. 19–23). На думку сучасних дослідників, головними перемовниками були Генріх фон Габсбах та Генріх фон Ліхтенштейн. Саме вони домовлялися з Вацлавом I про подальші дії та про умови, на основі яких мало відбутися утвердження влади Пршемисла в Австрійському герцогстві (Antonín, 2010, p. 57; Roháč, 2016, p. 26).

Заслугове на увагу також повідомленням одного з авторів так званих Других продовжувачів хроніки Козьми. Він, зокрема, занотував: «Того ж року в XI день перед грудневими календами [22 листопада 1251] Австрія підкорилася чеському королю Вацлавові. Для управління цією власністю було відряджено королівського сина Пршемисла, який увійшов у Відень і до інших міст, замків і палаців» (*Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*, 1874, p. 289; *Druhé pokračování Kosmova kroniky*, 1974, p. 111). Сучасний чеський дослідник Роберт Антонін припускає, що саме 22 листопада 1251 р. велися перемовини між Вацлавом I та представниками австрійської знаті й містян. Щоправда, вчений при цьому наголошує, що вказану дату слід розглядати лише як загальну і не зовсім точну, позаяк Пршемисл уперше титулується як «*dux Austrie et Marchio Moravie*» у грамоті від 16 листопада того ж року, коли підтверджує привілей монастиря у Баумгартенберзі (*Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, 1962, num.413, pp. 555–556; Antonín, 2010, pp. 57–58).

Наступну грамоту, яка фіксує зміну титулу Пршемисла, ймовірно, теж було видано в листопаді (хоча в ній вказано лише 1251 р.) біля міста Нетолиці (чес. *Netolice*), що на півдні Чехії. У ній згадано представників чеської знаті, які супроводжували нового герцога до Австрії. Свідками, зокрема, є Вітек з Градця (*Vitco de Nouo Castro*) із сином Завішем (*Zawisa filius Uitconis*), Вітек із Сепекова (*Uitco de Zepecow*), Суліслав, син Звести (*Sulizlaus filius Swezt*), Ярослав з Лемберка (*Jarozlaus frater Galli*), Конрад з Яновиць (*Cunradus de Janowiz*) та його син Пуркарт (*filius suus Burchradus*), Вілем з Подєбрад (*Wilhelmus de Podebrad*), Вок з Рожміталя (*Wocco de Rosental*), Свойше з Бору зі своїм братом (*Zwoysa cum fratre de Bor*), Предота з Блатної та його брати (*Predotha cum*

fratribus de Blatna), Чеч з Будейовиць (*Zeyzt de budoywiz*), Сміл з Ліхтенбурга із сином (*Smilo de Luchtenbuc cum filio suo*) та деякі інші, менш впливові, особи. Згадано також нотарів королівської канцелярії Вілема та Готшалка (*Wilhelmi et Gothschalci*) (*Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, 1962, num. 225, pp. 390–391).

У грамоті, однак, не згадано нікого із середовища моравської шляхти. Очевидно, таких осіб у супроводі Пршемисла не було. Численне ж представництво саме чеської знаті, вважає історик Роберт Антонін, підтверджує активну діяльність Вацлава I у підготовці цієї акції, а також свідчить про те, що маркграф вирушив у Австрію на основі домовленостей у Празі, у яких брав безпосередню участь (Antonín, 2010, p. 58).

На поч. грудня 1251 р. на зібранні в Корнойбурзі знать і містяни Австрії визнали Пршемисла своїм герцогом, або, як повідомляють аннали собору Св. Рудперта Зальцбурзького, «володарем і захисником» (*in dominum et defensorem*) (*Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1–1286* (Tab.V), 1851, p. 792). Відтак 6 грудня 1251 р. в Корнойбурзі новий австрійський герцог видав привілеї для монастирів в Нідеральтаху та Ламбаху. У цих документах уже не згадується чеська знать, а Пршемисл титулується як герцог австрійський і штирійський та маркграф моравський (*dux Austriae et Stiriae et marchio Moraviae*), а також уперше називається Отакаром (*Otakarus*) (*Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, 1962, num. 414–420, pp. 556–559). На думку В. Ванічека, те, що Пршемисл став послуговуватися також іменем Отакар, є логічним. Воно було досить типовим і традиційним для герцогів Штирії. Але і своє первісне найменування, що засвідчує його національну ідентичність, чеський королевич не відкидав. Просто ім'я Отакар краще підходило для творення міжнародного іміджу визначного європейського володаря (Vaníček, 2002, p. 44).

Одна зі згаданих грамот містить перелік свідків, які репрезентували вищу австрійську знать. В оточенні нового герцога, зокрема, зустрічаємо таких осіб, як графи Конрад і Оттон фон Гардег (*Otto comes de Hardeke et frater suus Chunradus*), маршалок Альбер фон Куенрінг (*Albero Marschalkus de Chunringie*), Гадмар фон Верд (*Hadmarus de Werde*), Генріх фон Шаунберг (*Henricus de Schovmberch*), Оттон фон Майссау (*Otto de Missawe*), Генріх Шенк фон Кронценштайн (*Henricus dapifer de Greicenstein*), Конрад фон Цаггінг (*Chunradus de Zekingie*), Конрад фон Гімберг (*Chunradus de Hintperch*), Волкер фон Поррау (*Wolkerus de Parawe*), Оттон фон Перхтольдсдорф (*Otto de Perhtoldstorf*) та Рудольф фон Поттендорф (*Rudolfus de Potendorf*). Поруч із цими

представниками австрійської знаті у грамоті знаходимо і єдиного моравського шляхтича, зноємського каштеляна Бочека (*Botsko supanus de Znaym*). Першим серед свідків згадано єпископа Пассау Бертольда фон Пієтнграу (*patauiensis episcopus Perhtoldus*) (Urkunden-Buch des Landes ob der Enns, 1862, num. 419, p. 558). Як відомо, цей активний прихильник чехів у 1250 р. під натиском баварського герцога подався в Прагу, отримав там єпископські свячення, а тепер супроводжував Пршемисла до Австрії.

До грамот було підвішено печатки нового типу, що демонстрували новий статус Пршемисла. Раніше він використовував традиційну печатку із зображенням вершника та написом «Пршемисл син короля Богемії маркграф Моравії» (+ S.PREMIZL. FILLII. REG. BOEMORUM. MARCHIONIS. MORAVIE). Тепер Пршемисл став послуговуватися печаткою з такими написами: на аверсі – «Пршемисл з Божої ласки молодий король Богемії» (+ PREMISL. DEI . GRACIA . IUVENIS . REX . BOEMOR .), а на реверсі – «Отакар з Божої ласки герцог Австрії та Штирії» (+ OTACHARVS. DEI. GRACIA. DVX. AVSTRIE. ET STIRIE) (Номолка, 1982, р. 166).

Завдяки Адальберону фон Куєнрінгу Пршемисл без перешкод взяв під свій контроль австрійські замки і міста. Жителі Відня теж відчинили міські брами (Continuatio Garstensis a. 1182–1257, 1851, p. 599; Novotný, 1928, p. 828). Заслуговує на увагу той факт, що через кілька днів після прибуття до Австрії Пршемисл, як підтверджують грамоти від 6 грудня 1251 р., став уживати нове, традиційне для штирійських герцогів, ім'я «Отакар». Це означало, що в полі його зору опинилася також Штирія. Проте реальність була зовсім іншою і досить швидко він перестав титулуватися герцогом Штирії. Про це, зокрема, свідчить грамота від 12 грудня 1251 р., видана Пршемислом уже у Відні для своїх моравських підданих. У ній він знову титулується лише як «герцог Австрії й маркграф Моравії» (*dux Austriae et marchio Moraviae*) (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num. 225a, pp. 392–393). До цього документу прикріплено традиційну печатку із зображенням вершника. У наступних грамотах, виданих 21, 27 та 29 грудня 1251 р., Пршемисл також послуговується лише титулом австрійського герцога і моравського маркграфа (Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, 1962, num. 421–423, pp. 560–561). Щоправда, до грамоти від 21 грудня підвішено печатку, якою Пршемисл скріплював документи як австрійський і штирійський герцог. На думку Антоніна Роберта, це могло бути зроблено додатково (Antonín, 2010, p. 60).

Отже, після свого прибуття у землі Бабенбергів маркграф Пршемисл прагнув стати володарем усієї спадщини Фрідріха II Войовничого, тобто

і Австрійського, і Штирійського герцогств. Однак використання ним різної титулатури свідчить, передусім, про невпевненість його претензій на Штирію. Очевидно, для утвердження тут своєї влади Пршемислові потрібно було заручитися підтримкою штирійської знаті і це питання він мав намір врегулювати в найближчий час.

Відтак 11 лютого 1252 р. 20-літній Пршемисл Отакар II закріпив своє становище у Австрії шлюбом із сорокашестирічною Маргаретою, вдовою Генріха (VII) Штауфена й сестрою Фрідріха II Бабенберга. Одруження Пршемисла Отакара II з Маргаретою Бабенберг відбулося у замку в Гайнбурзі за присутності фрейзінгенського (Конрада), пассауського (Бертолда), регенсбурзького (Альберта) і оломоуцького (Бруна) єпископів. Крім численної австрійської та моравської знаті, на урочистостях були також присутні деякі прочеськи налаштовані представники штирійського нобілітету (Ульріх фон Ліхтенштейн та деякі інші) (Letopisy České od roku 1196 do roku 1278, 1874, p. 289; Druhé pokračování Kosmovy kroniky, 1974, p. 111; Continuatio Lambacensis a. 1197–1348, 1851, p. 559; Continuatio Garstensis a. 1182–1257, 1851, pp. 599–600; Continuatio Sancrucensis II. a. 1234–1266, 1851, p. 643; Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1–1286, 1851, p. 792; Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283, 11851, p. 727; Vaníček, 2002, p. 45; Antonín R. Přemysl Otakar II. A zisk zemí babenberského dědictví, 2010, p. 60.).

Шлюб Пршемисла Отакара II з Маргаретою Бабенберг виглядав дивним. В історії династії Пршемисловичів та, мабуть, і впродовж усієї тисячолітньої чеської минувшини це був чи не єдиний випадок такого одруження, коли наречена була майже одноліткою матері свого жениха. Втім і Пршемисл, і Маргарета Бабенберг добре усвідомлювали, за яких обставин вони стали подружжям. Для Маргарети важливе значення мало те, що в протистоянні за спадщину Бабенбергів вона зуміла відтіснити набагато молодшу, більш привабливу й більш схильну до авантур свою племінницю Гертруду. Натомість Пршемисл Отакар II забезпечив собі право на Австрію і Штирію. Тобто шлюб мав винятково політичний характер. Позаяк у боротьбі за спадщину Бабенбергів папська курія підтримувала не Маргарету, а Гертруду, то всіма засобами намагалася перешкодити цьому шлюбу (Třeštík, 2001, pp. 269–270). Однак усі зусилля папи Інокентія IV виявилися марними.

На думку деяких дослідників, одруження з Маргаретою стало підставою для отримання Пршемислом не лише земель Бабенбергів, але й значної частини їхнього майна та, водночас, забезпечило йому право сюзеренітету на лена пассауського, фрейзінгенського і регенсбурзького єпископств.

Бабенберзькі маєтки потрібні були Пршемислові для того, щоб віддячитися тим австрійським міністеріалам, які докладали зусиль у справі підтримки його кандидатури тамтешньою знаттю. Він, зокрема, гідно оцінив заслуги Оттона фон Гардега, Рудольфа фон Поттендорфа та Дітриха фон Гогенберга, який належав до родини вельмож фон Альтенбург. До того ж, Пршемисл розраховував на підтримку Дітриха фон Гогенберга при налагодженні контактів зі штирійською знаттю (Weltin, 1979, pp.169–170; Antonín, 2010, p. 60).

Висновки

Після загибелі у 1246 р. Фрідріха II Бабенберга, який не залишив прямих спадкоємців, розгорілася боротьба за його володіння, що об'єднували Австрійське та Штирійське герцогства. Урешті-решт Австрійське герцогство стало надбанням сина чеського короля Вацлава I – моравського маркграфа Пршемисла. Утвердження його панування в Австрії відбулося зі згоди місцевої знаті, чільних представників містян та церковної еліти. Не останню роль при цьому відіграла амбітна політика чеського королівського двору та одруження Пршемисла із представницею роду Маргаретою Бабенберг, яка була набагато старшою за нього. Утім саме завдяки цьому шлюбу Пршемисл закріпив своє право на спадщину Бабенбергів. Щоправда, питання Штирії залишалося відкритим, хоча новий австрійський герцог мав велику спокусу якнайшвидше стати її легітимним володарем. Тож перспективним напрямом дослідження є вивчення процесу утвердження влади Пршемисла у Штирійському герцогстві.

References:

1. 'Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1–1286 (Tab.V)' [Annals of St. Rudperti Salisburgensis]. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Georgius Henricus Pertz (Ed). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani. Tomus IX, pp. 758–810.
2. Antonín, R. (2010). Přemysl Otakar II. a zisk zemí babenberského dědictví [Přemysl Otakar II. and the profit of the countries of the Babenberg heritage]. *Pocta králi: k 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.* Libor Jan, Jiří Kacetyl a kolektiv. Brno; Znojmo: Maticе moravská pro projekt Pocta králi železnému a zlatému: Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, pp. 55–71.
3. Barvinskyi, B. (1903). Preshburckyi zizd v spravi spadshchyny po Babenberhakh. (Prychynok do istorii velykoho avstriiskoho bezkorolivia) [Presbourg Congress on the Babenberg Heritage. (Reason for the history of the great Austrian

Ліхтей Ігор Михайлович

**“...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM”: утвердження влади моравського
маркграфа Пршемисла в Австрійському герцогстві у 1251–1252 роках**

kingdom)]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka*, rik XII, t. LII, book. II, pp. 1–27.

4. Bil'basov, V. (1867). *Popovskij korol'. Genrih IV Raspe. Landgraf Turingii iz doma Ludovika Borodatago (22 maja 1246 – 17 fevralja 1247)* [King of Pop. Henry IV Raspe. Landgrave Touringia from the house of Ludovik Borodatago (May 22, 1246 – February 17, 1247)]. Kiev: V universitetskoj tipografii.

5. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* [Codex diplomaticus letter kingdom of Bohemia]. (1962). Tomus IV, fasc. 1. Praga: ČSAV.

6. 'Continuatio Garstensis a. 1182–1257' [Continuation of Garstensis. 1182 – 1257]. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Georgius Henricus Pertz (Ed). Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani. Tomus IX, pp. 593–600.

7. 'Continuatio Lambacensis a. 1197–1348'. (Tab. III) [Continuation of Lambacensis. 1197–1348. (Tab. 3)]. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, tomus IX, edidit Georgius Henricus Pertz, Hannoverae. pp. 556–561.

8. 'Continuatio Praedicatorum Vindobonensium a. 1025–1283'. (Tab.V.) [Continuation of Preachers Vienna. 1025 – 1283. (Tab.V.)]. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, tomus IX, edidit Georgius Henricus Pertz, Hannoverae. pp. 724–732.

9. 'Continuatio Sanrucensis II. a. 1234–1266' [A continuation Sanrucensis 2. a. 1234–1266]. (1851). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, tomus IX, edidit Georgius Henricus Pertz, Hannoverae. pp.637–646.

10. 'Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters' [German chronicles and other history books of the Middle Ages]. (1890). Nach den Abschriften Franz Lichtensteins; herausgeben von Joseph Seemüller. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt*. tomus V, pars I. Ottokars Österreichische Reimchronik. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.

11. 'Druhé pokračování Kosmovy kroniky' [The second continuation of the Cosmos Chronicle]. (1974). *Pokračovatelé Kosmovi*, z lat. rukopisů přel. Karel Hrdina, V.V. Tomek a Marie Bláhová. Praha: Svoboda. pp. 75–191.

12. *Epistolae saeculi XIII e regestis pontificum Romanorum* [The Epistle of the world, 13 out of the registers of the Roman pontiffs]. (1894). Beroini: apud Weidmannos, tomus III.

13. Florovskij, A. V. (1935). *Chehi i vostochnye slavjane* [Czechs and Eastern Slavs]. Praga: Slovansky ustav, Vol. I.

14. Gloger, B. (2003). *Imperator, Bog i d'yavol. Fridrih II Gogenshtaufen v istorii i legende* [Emperor, God and Devil. Frederick II Hohenstaufen in history and legend]. Saint-Petersburg.

15. 'Hermannii Altahensis Annales a. 1137–1273' [Herman Annals of Altahensis. 1137–1273]. (1861). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, tomus XVII, edidit Georgius Henricus Pertz, Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani. pp. 381–407.

16. Homolka, J. (1982). *K ikonografii pečeti posledních Přemyslovců* [On the iconography of the seals of the last Přemyslids]. *Umění doby posledních Přemyslovců*. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje. pp. 159–179.

17. Hrushevskiy, M. (1903). Do spravy khronolohichnoi zviazy v Halytsko-volynskii litopysy. Kilka zamitok do statti B. Barvinskoho [To the case of chronological connection in the Galician-Volyn chronicle. A few notes to the article by B. Barvinsky]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka*, rik XII, Vol. LII, book. II, pp.1–5.

18. Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus'], Vol.3. Kyiv: Naukova dumka.

19. Kotliar, M. F. (1998). *Halytsko-Volynska Rus* [Galicia-Volyn Russia]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Alternatyvy".

20. 'Letopisy České od roku 1196 do roku 1278' [Czech Chronicles from 1196 to 1278]. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. Tom II. Fasc. 1. Praha: Nákladem musea Království Českého. pp. 282–303.

21. Mika, N. (2008). *Walka o spadek po Babenbergach 1246-1278* [Fight for the legacy of Babenbergach 1246-1278]. Racibórz: WAW Grzegorz Wawoczny.

22. M. N. (1902). Bohdan Barvynskiy. Zъїзд halytskoho kniazia Danyla z uhorskym korolem Beloiu IV v Preshburzi 1250 r. Istorychno-krytychna analiza. Lviv, 1901 [Bogdan Barvinsky. Congress of the Galician Prince Daniel with the Hungarian King Bela IV in Presburg in 1250. Historical and critical analysis. Lviv, 1901]. *Kievskaiia Staryna*. T. LXXVI/I, pp. 38–39.

23. Maliniak, P. (2008). K sobášnej politike Bela IV. Dynastická svadba vo Zvolene a jej reflexie v historiografii [On the wedding policy of Bela IV. Dynastic wedding in Zvolen and its reflection in historiography]. *Historický časopis*. Roč. 56, č. 1, pp. 125–135.

24. Novotný, V. (1928). *České dějiny. Dílu I. Část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)* [Czech history. Part I. Part III. Royal Bohemia under Přemysl I. and Václav I. (1197–1253)], Praha: Nákladem Jana Laichtera.

25. Pashuto, V. T. (1950). *Ocherki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi* [Essays on the history of Galicia-Volyn Rus]. Moscow: AN SSSR Publishing.

26. Pekař, J. (1941). O povstání královny Přemysla proti králi Václavovi I [About the uprising of Queen Přemysl against King Wenceslas]. Praha: Katolický Literární Klub: Vyšehrad.

27. 'Polnoe sobranie russkih l'etopisej. Tom vtoroj. Ipat'evskaja l'etopis'' [Complete collection of Russian chronicles. Volume 2. Ipatiev Chronicle]. (1908). Saint-Peterburg: Tipografija M. A. Aleksandrova.

28. 'Příběhy krále Wáclawa I' [Stories of King Wáclaw I]. (1874). *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého*. Tom II. Fasc. 1. Praha: Nákladem musea Království Českého. pp. 303–308.

29. Roháč P. (2016). Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna 1252–1254 [The struggle for the Babenberg heritage and the First Czech-Hungarian War 1252–1254]. *Vojenská história*, Ročník 20, číslo. 1, pp. 18–42.

30. Scharanewitsch, I. (1872). *Die Hipatios-Chronik als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte* [The Hipatios Chronicle as a source contribution to Austrian history]. Lemberg: Druck v. Dobrzański & K. Groman.

31. Třeštík, D., Čechura J., Pechar, V. (2001). *Králové a knížata zemí Koruny České* [Kings and princes of the lands of the Czech Crown]. Praha: Rybka Rublishers.

32. Tzolner, E. (2001). *Istoriia Avstrii* [History of Austria]. Lviv: Litopys.

33. *Urkunden-Buch des Landes ob der Enns. Dritter band* [Document book of the state above the Enns. Third band]. (1862). Wien: K.K. Hof-und Staatsdruckerei.

34. Vaníček, V. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek II., 1197–1250* [Great history of the Czech Crown. Volume II., 1197–1250]. Praha-Litomyšl: Paseka.

35. Vaníček, V. (2002). *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250–1310*. [Great stories of the land of the Czech Crown. Vol. III, 1250–1310]. Praha-Litomyšl: Paseka.

36. Vaníček, V. (2008). Přemysl Otakar II [Přemysl Otakar II]. *Čeští králove*, ed. Marie Ryantová, Petr Vorel. Praha-Litomyšl: Paseka. pp. 103–115.

37. Vis, E. V. (2005), *Fridrih II Gogenshtaufen* [Frederick II Hohenstaufen], Moscow.

38. Vocelka, K. (2007). *Istoriya Avstrii. Kul'tura, obshchestvo, politika*, Moscow: Izd-vo "Ves' Mir".

39. Voitovych, L. (2012). *Kniaz Lev Danylovych* [Prince Lev Danilovich]. Lviv: NAN Ukrainy. Instytut Ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. pp. 34–35.

40. Weltin, M. (1979). Landesherr und Landherren zur Herrschaft Ottokars II. Premysl in Österreich [Landlords and rulers for the rule of Ottokar II Premysl in Austria]. *Ottokar-Forschungen*. Red. von Max Weltin und Andreas Kusterning. Wien: Verein für Landeskunde von Niederösterreich. pp. 159–225.

41. Zauner, A. (1979). Ottokar II. Přemysl und Öberösterreich [Ottokar II. Přemysl and Upper Austria]. *Ottokar-Forschungen*. Red. von Max Weltin und Andreas Kusterning. Wien: Verein für Landeskunde von Niederösterreich. pp. 1–72.

42. Žemlička, J. (1998). *Století posledních Přemyslovců* [Centuries of the last Přemyslids]. Druhé přepracované vydání, v Melantrichu první, Praha: Melantrich.

43. Žemlička, J. (2002). *Počátky Čech královských: 1198-1253: proměna státu a společnosti* [The beginnings of royal Bohemia: 1198-1253: the transformation of the state and society]. Praha: Lidové noviny.

**“...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM”:
POWER CONSOLIDATION OF THE MORAVIAN MARGRAVE PRZEMYSL
IN THE DUCHY OF AUSTRIA IN 1251–1252**

Likhtei Igor

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Uzhhorod, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5458-7252

lichtej@ukr.net

Purpose of the scientific study is to trace the process of establishing the dominion of the Czech Prince Przemysl in the Duchy of Austria in 1251–1252. The methodological basis of the work is the principles of historicism, objectivity and scientific reliability. Historical-systemic and comparative-historical methods have been used. The method of source analysis is also important. These are the documents of the Czech diplomatar, as well as narrative materials (annals and chronicles), which were written in Prague and in some regions of the Holy Roman Empire. Noteworthy are the data of the Galician-Volyn chronicle. In the course of the research it is noted that the Czech King Vaclav I showed exceptional interest to the possessions of the Babenbergs which combined Austrian and Styrian duchies, He made his first attempt to extend his influence to these lands in May 1246 when he married his eldest son Vladislav to Gertrude – the niece of the then Duke Frederick II Babenberg. However, Frederick II Babenberg soon perished and Vladislav died. Due to the lack of direct heirs Austria and Styria became the object of invasions by Hungary and Bavaria, which caused significant losses to the population of the duchies. German Emperor Frederick II Stauffen put forward his claims to these territories too. However, in the autumn of 1251 in Prague Vaclav I held negotiations with the representatives of Austrian nobility, who offered him to seize power in the duchy. He sent his second son, the Moravian Margrave Przemysl on a mission to the Danube territories. Emphasis was made at the fact that Przemysl was elected as the duke by consent of the Austrian nobility and citizens. He was accompanied to Austria by Czech nobility, that is, he went there as the son and heir of the authoritative ruler but not as a poor mercenary. Then Przemysl married Margaret – the sister of Frederick II Babenberg. That marriage was concluded out of political calculation, and it provided the rights of Przemysl to the inheritance of the Babenbergs. However, the assertion of the power of Przemysl in Styria at that moment remained open.

Key words: Czech Kingdom; Duchy of Austria; Vaclav I; Frederick II Babenberg; Moravian Margrave Przemysl; Margaret Babenberg.

**«...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM»:
УТВЕРЖДЕНИЕ ВЛАСТИ МОРАВСКОГО МАРКГРАФА ПРШЕМЫСЛА
В АВСТРИЙСКОМ ГЕРЦОГСТВЕ В 1251–1252 ГОДАХ**

Лихтей Игорь Михайлович

*кандидат исторических наук, доцент,
Ужгородский национальный университет,
г. Ужгород, Украина
ORCID: 0000-0002-5458-7252
lichtej@ukr.net*

Цель научной студии – проследить процесс утверждения власти чешского королевича Пршемысла в Австрийском герцогстве в 1251–1252 годах. Методологической основой работы являются принципы историзма, объективности и научной достоверности. Используются историко-системный и сравнительно-исторический методы. Важное значение имеет также методика анализа источников. Речь идет о документах чешского дипломатария, а также нарративных материалах (анналах и хрониках), которые были написаны в Праге и в отдельных регионах Священной Римской империи. Заслуживают внимания и данные Галицко-Волынской летописи. В процессе проведенного исследования отмечается, что чешский король Вацлав I проявлял к владениям Бабенбергов, объединявшим Австрийское и Штирийское герцогства, большой интерес. Первую попытку распространить свое влияние на эти земли он совершил, женив в мае 1246 старшего сына Владислава на племяннице тогдашнего герцога Фридриха II Бабенберга – Гертруде. Однако вскоре Фридрих II Бабенберг погиб, а Владислав умер. Из-за отсутствия прямых наследников Австрия и Штирия стали объектами вторжений со стороны Венгрии и Баварии, что наносило значительный ущерб населению герцогств. Свои претензии на эти территории выдвигал и германский император Фридрих II Штауфен. Однако осенью 1251 г. в Праге состоялись переговоры Вацлава I с представителями австрийского нобилитета, которые предложили ему взять власть в герцогстве. Он отправил в Подунавье своего второго сына – моравского маркграфа Пршемысла. Акцентируется внимание на том, что Пршемысл был избран герцогом с согласия австрийской знати и горожан. В Австрию его сопровождала чешская шляхта, то есть он прибыл сюда не как бедный наемник, а как сын и наследник авторитетного властелина. Вскоре Пршемысл женился на сестре Фридриха II Бабенберга – Маргарете. Этот брак

Ліхтей Ігор Михайлович

**“...DE CONSENSUS NOBILIIUM ET CIVIUM”: утвердження влади моравського
маркграфа Пршемисла в Австрійському герцогстві у 1251–1252 роках**

был заключен с политического расчета, и он обеспечил Пршемыслу права на наследство Бабенбергов. Однако, вопрос утверждения власти Пршемысла в Штирии на тот момент оставался открытым.

Ключевые слова: Чешское королевство; Австрийское герцогство; Вацлав I; Фридрих II Бабенберг; моравский маркграф Пршемысл; Маргарета Бабенберг.

УДК 341.218.4

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАЇНІ

Міщенко Алла Борисівна

кандидат політичних наук, доцент,

*Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна*

ORCID: 0000-0001-6693-6221

mishenko.ab@gmail.com

Надіслано:

20.03.2021

Рецензовано:

29.03.2021

Прийнято:

19.04.2021

У статті аналізуються політико-правові аспекти функціонування інституту президенства України в системі вищих органів державної влади. Визначено, що якість діяльності Глави держави залежить від конституційно встановлених повноважень, нормативно закріплених прав та обов'язків, а також індивідуальності особи, що займає посаду Президента. Методологічною основою дослідження стало використання історичного методу, що дозволило виявити чинники, які вплинули на зміни форми правління України в період незалежності, порівняльного методу для визначення зміни рівня довіри до Президентів України на початку їхньої каденції, через рік та в рік переобрання, а системний метод допоміг визначити перспективи розвитку інституту президентства в Україні, враховуючи обрану модель парламентарної республіки.

Доведено, що соціально-політичне сприйняття українців, надмірна індивідуалізація та патерналізм по відношенню до посади Президента України прямо впливають на розподіл влади в країні, концентруючи її в одних руках. У результаті аналізу вдалося визначити механізми, які можуть Україні допомогти уникнути процесів, пов'язаних з узурпацією влади, акумулюванням повноважень в одному центрі прийняття рішень на сучасному етапі демократизації: чіткий конституційний розподіл повноважень, зниження політичної залежності правоохоронної системи від Головнокомандувача, викорінення «імунітету до корупції» українців, збереження незалежності ЗМІ й вироблення загальнонаціональної стратегії розвитку держави.

Майбутнє Інституту президенства в Україні за парламентарної республіки буде мати символічний характер, обмежені повноваження та низьку політичну цікавість громадян, що позитивно вплине на здатність українців

до свідомого й раціонального вибору представників, розвитку ідеологічної багатопартійності, формуванню стабільного та послідовного колегіального Кабінету Міністрів та відповідального Прем'єр-міністра, що реалізовуватиме програму Парламенту та нестиме відповідальність перед ним.

Ключові слова: довіра; глава держави; інститут президенства; парламентсько-президентська республіка; парламентарна республіка; патерналізм; форма правління.

Вступ

Форма політичного правління сучасної України – парламентсько-президентська – передбачає перехідний характер. За період незалежності вона змінювалася кілька разів під тиском жорстких політичних протистоянь з метою наблизитися до однієї із чистих форм: президентської або парламентарної. Посада Президента України часто сприймається суспільством як домінуюча роль, через яку він має необмежену владу та несе всю повноту персональної політичної відповідальності за всі виключні процеси та події в державі. Змішана форма політичного правління вимагає чіткого розмежування повноважень, сильних і збалансованих політичних інститутів і гілок влади, які б унеможливлювали зловживання та узурпацію. Однак на етапі трансформації політичного режиму України, коли формуються базові інституції, вибудовується шляхом оформлення нормативно-правовими запобіжниками система стримувань і противаг, а також кристалізується через повільну соціалізацію та виборчі поразки політична культура нашої еліти та суспільства, виникає необхідність здійснити дослідження майбутнього інституту президенства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням інституту президенства в Україні, історичні передумови його виникнення, юридичні та політичні особливості функціонування в системі органів державної влади, а також соціально-психологічні аспекти суспільного сприйняття Президентів здійснювали такі вчені як С. Алексєєва, С. Агафонова, Г. Атаманчук, М. Баглая, О. Бойко, Ф. Бурчака, В. Головатенко, М. Горлач, С. Денисюк, О. Красногор, В. Кремень, В. Корнієнко, Н. Левіцька, В. Мельниченко, В. Сухонос, Т. О. Чепульченко, Ю. Шемшушенко та ін.

Формулювання цілей статті

Конституційне право та юридична наука описали сталі моделі, за яких здатні ефективно функціонувати держави з різними формами правління. Однак політичний контекст використання або нашарування нормативно-правового регулювання змішаних форм державного правління в реальній

політичній діяльності зазнає неформальних трансформацій та змінює простір застосування владних повноважень в залежності від суб'єкта дії або ключових владних гравців. Враховуючи наявність низки наукових досліджень щодо сценаріїв розвитку форми політичного правління сучасної України, виникає необхідність виявити особливості соціально-політичного майбутнього інституту президенства в Україні шляхом порівняння рівня довіри до усіх президентів України за роки незалежності.

Метою дослідження є аналіз особливостей соціально-політичної трансформації інституту президенства в Україні.

Для реалізації поставленої мети дослідження варто виконати такі завдання: виявити ключові чинники, що впливали на зміну форми правління України за період незалежності, застосовуючи історичний аналіз; розкрити зміну рівня довіри до Президентів України через використання порівняльного методу; розкрити перспективи розвитку або занепаду інституту президенства в Україні через системний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інститут Президентства відіграє важливу роль у системі органів державної влади. У залежності від форми правління Глава держави може мати надзвичайно широкі повноваження й уособлювати в суспільній свідомості всю повноту влади в державі, беручи на себе таким чином і всю відповідальність за її прогрес або занепад, що обумовлено функціонуванням президентської або президентсько-парламентської республіки. З іншого боку Президент може відігравати символічну функцію або мати обмежені повноваження – за парламентарної або парламентсько-президентської форми – перекладаючи повноту відповідальності на Голову уряду та Парламент загалом.

Дослідження чистих та змішаних форм правління держави, які визначають місце, роль і можливості інституту президенства, передбачило необхідність врахувати не лише юридично сталі характеристики, а й визначити політичні особливості становлення в Україні змішаної форми правління – парламентсько-президентської, – розкрити історичні етапи її становлення, та виявити чинники впливу на трансформацію форми республіки в майбутньому України.

Отже, вибори Президента України 2019 р. стали каталізатором дискусії в науковій спільноті щодо доцільності збереження змішаної форми правління – парламентсько-президентської – яка була проголосована у 2005 р. під тиском Помаранчевої Революції та перемоги демократичного проєвропейського табору. Із метою наближення до європейської практики

та уникнення в майбутньому одноосібного керування державою або викорінення можливості узурпації влади Главою держави, був обраний шлях помірної трансформації до чистої парламентської республіки.

Варто згадати, що свою незалежність Україна почала з Президентської республіки, однак такої посади не існувало, але політична доцільність її вимагала. Ця ідея була підтримана і головними опозиціонерами – рухівцями – які вважали, що сильний Президент зможе протистояти комуністичній більшості Верховної Ради України і, таким чином, за наявності легально-легітимного права закріпленого через прямі й чесні всенародні вибори, отримає шанс на швидкі й системні зміни, що були на часі.

У період розробки та прийняття Конституції (1991–1996) Україна фактично функціонувала з Президентом, який уособлював широкі повноваження, що були пов'язанні з можливістю призначати і звільняти Прем'єр-міністра й інших урядовців, контролював та приймав рішення щодо фінансової політики держави (через призначення Голови Національного Банку України), здійснення міжнародних зносин та зовнішньої політики, а також розвиток військової та правоохоронної сфер (через призначення Генерального прокурора та силовиків).

Відомі події 2004–2005 рр. вибороли не лише право на чесні вибори й Західний вектор, а й легалізували рішенням Верховної Ради України нову форму правління – парламентсько-президентську, яка існувала в період між 2006–2010 рр. Крім обмежених кадрових питань, за Президентом закріплювалися три ключові функції: бути гарантом конституції (авторитетом та мірилом справедливості), бути Головнокомандувачем (відповідальність за силовий блок) і реалізація зовнішньої політики держави.

В. Ющенко прагнув за рахунок інституту Президентства, що були суттєво обмежені мінімальним повноваженням, відігравати ключову роль у політичній системі України. Будучи політично та харизматично слабким, він використовував кулуарні та лобістські формати для послаблення ролі та позицій Прем'єр-міністра (Ю. Тимошенко), применшення стабільності Парламенту через не/голосування власної політичної сили у ВРУ та накладенням вето на невідгідні нормативні акти, вів переговори з ідеологічними опонентами і т. ін.

У 2010 р. на чергових президентських виборах перемогу здобув В. Янукович, який скористався своїм впливом на Конституційний Суд України, та його рішенням (*Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi...*, 2010), повернув Україну до президентсько-парламентської республіки,

що передбачало розширення його повноважень. Найбільш важливим аспектом, яким скористався Президент 2010–2013 рр. – це вплив на формування Кабінету Міністрів України, що, відповідно, давало доступ до контролю над призначенням / звільненням посадовців, встановленням контролю над фінансовими потоками або напрямками використання бюджетних коштів, тиском на ключові інститути влади для встановлення преференційного становища своєї політичної та економічної групи.

Встановлення повного контролю та концентрація влади в руках кількох осіб в оточенні Президента В. Януковича, відсторонення від будь-якого впливу на політичний процес колегіального органу Парламенту, коли рішення «спускалися» з Адміністрації Президента й приймалися часто з порушенням регламенту (щодо законотворчої процедури, голосування у ВРУ, кнопкодавство тощо), системні зловживання правоохоронної та судової системи, що унеможливлювало справедливий розподіл ресурсів та конкуренції в бізнес-середовищі, тиск на ЗМІ, а потім й розворот в Східний вектор геополітики держави, призвели до суспільних протестів і Революції Гідності.

21 лютого 2014 р. Верховна Рада України проголосувала за повернення до реформи 2005 р. (Pro vidnovlennia dii okremykh polozhen Konstytutsii Ukrainy, 2014) й відновлення парламентсько-президентської форми правління, що було частиною вимог Майдану, задля уникнення в майбутньому концентрації політичної, соціально-економічної та військової влад Президентом.



Рис. 1. Зміна форми правління України, 1991–2021 рр. (складено автором)

Джерело: побудовано на основі зібраних даних.

За результатами аналізу історичних етапів становлення відповідної форми правління в Україні та ключових чинників впливу на її трансформацію,

Міщенко Алла Борисівна
Політична трансформація інституту президентства в Україні

варто звернути увагу ще на один важливий аспект, пов'язаний зі суспільним сприйняттям посади Президента в Україні.

На думку В. Мельниченка і Н. Плахотнюка, інститут президентства в Україні має ґрунтуватися на таких положеннях:

1. Незаперечна пріоритетність розвитку України як демократичної та правової держави передбачає народовладний характер обрання та функціонування загальнонаціонального представницького органу та його наслідковий вплив на реалізацію державного управління.

2. Глава держави повинен бути одноособовим державним органом, наділеним належними правообов'язками, який постає невіддільним складником цілісної та функціональної системи і має діяти на основі, у межах компетенцій та у спосіб, визначений Конституцією та законами України.

3. Коригування Основного Закону України в тій частині, що стосується глави держави, має бути дуже поміркованим, обережним, а найголовніше – упорядкованим процесом (Melnychenko, Plakhotniuk, 2009, p.21), тобто, має бути реально збалансованим з формою державного правління.

Також політична складова Інституту Президентства має несистемний характер і часто визначається рівнем політичної культури й знаннями юридичних особливостей побудови влади в державі громадянами країни, сталістю демократичних інституцій, які забезпечують чіткий розподіл функцій та повноважень між гілками влади, а також особистістю самого Глави держави, його харизматичністю, легітимністю й домінуванням серед центрів вироблення та прийняття рішень, індивідуальним авторитетом.

Таблиця 1

Рівень довіри до Президентів України, 1991–2021 рр.

Президент	Рівень довіри за результатами виборів, %	Через рік після обрання, %	У рік переобрання, %
Л. Кравчук (1991–1994)	61,6	Немає даних	16
Л. Кучма (1994–1999)	52,15	38	56,25
Л. Кучма (1999–2004)	56,25	27	15
В. Ющенко (2005–2010)	51,99	19,4	5,5
В. Янукович (2010–2014)	48,95	9,7	10
П. Порошенко (2014–2019)	54,7	32	13,8
В. Зеленський (2019 – ...)	73,22	51,5	

Джерело: побудовано на основі даних

(Vybyory Prezydenta Ukrainy, Tsentralna vyborcha komisiia, 2021).

Системні дослідження суспільної думки щодо сподівань, накладених очікувань на Президента України, засвідчують домінування Інституту Президентства та індивідуалізація ролі особистості президента в уяві українців. Більша кількість громадян голосують на президентських виборах, ніж на парламентських чи муніципальних. Вони сприймають його як головний центр прийняття рішень, розв'язання усіх проблем, здатністю здійснювати необмежений вплив на усі гілки влади та користуватися беззаперечним авторитетом у неполітичних інституціях. Відповідно, Президент може все, а якщо країна не прогресує на рівні очікувань українців – уся політична та риторично «адміністративно-кримінальна» відповідальність лежить особисто на ньому. Тоді ж розвіюється і кредит довіри, часто уже через рік після обрання рейтинг Президента просідає на 30–40 % (табл. 1).

Звідси ми спостерігаємо явище патерналізму як ототожнення суб'єкта влади з батьком великої патріархальної сім'ї, який «по-батьківськи» піклується про своїх підлеглих, а ті, у свою чергу, зобов'язані відповідати «синівською» відданістю і слухняністю (Shemshuchenka, Babkina, 2004, p. 476), що знижує рівень політичної культури та здатність критично сприймати діяльність Президента, раціонально вірити у правильність прийнятих рішень, несвідомо легітимізуючи його право на одноосібність, а відповідно, й шлях до узурпації.

Стримуючими механізмами тут можуть бути:

1. Чіткий розподіл повноважень, закріплений Конституцією та нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність Президента, Парламенту, Уряду та судів, та жорсткі санкції, критика й несприйняття за їх порушення.

2. Зниження політичної залежності правоохоронної системи від Головнокомандувача (Президента), де армія є мірилом конституційності та могутності, а прокуратура – законності.

3. Викорінення «іммунітету до корупції» на будь-якому рівні, який існує в суспільстві, що деморалізує громадськість та мотивує владну еліту до продовження несправедливої та вузькокон'юнктурної діяльності, через вимоги формування максимально публічної політики.

4. Збереження незалежності та різновекторності засобів масової комунікації, що є «дзеркалом» для влади та каналами формування громадської думки.

5. Вироблення загальнонаціональної та визнаної усіма сторонами політичного процесу стратегія розвитку держави, послідовність реалізації якої є пріоритетом як влади, так і опозиції, як законодавчої, так і виконавчої гілок

влади, незалежно від персоналій та суб'єктів, що утримують владу або прагнуть її завоювати.

Також важливо зазначити про необхідність завершення реформи форми правління та становлення в Україні чистої парламентарної республіки, яка дозволить позбутися патерналістських настроїв громадян, сприятиме усвідомленню українцями необхідності відповідально вибирати представників політичних партій і розподіляти з ними перемоги та поразки. Важливим позитивним результатом стане розвиток більш структурованої та збалансованої партійної системи, де домінуватимуть ідеологічні та принципові політичні партії, які змушені будуть дотримуватися передвиборчих обіцянок і програмних декларацій.

Парламентарна республіка, будучи впроваджена в Україні, визначить єдиний колегіальний центр вироблення та прийняття рішень – уряд, – та першу особу держави – Прем'єр-міністра, який уособлюватиме всю повноту влади, гарантуватиме виконання та реалізацію коаліційної угоди, прийнятої більшістю Парламенту при призначенні Кабінету міністрів.

Що ж до майбутнього інституту Президентства в Україні, то він стане менш впливовим та ефективним, але більш символічним. Президента обиратимуть у Парламенті й обмежать мізерними повноваженнями представницького зразка. Відповідно, суспільство змушене буде ставати юридично та політично більш освіченим для формулювання своїх вимог до влади, реакція на які й забезпечить якість політичного процесу, систему вертикальної та горизонтальної взаємодії учасників.

Висновки

Україна проходить складний процес політичних трансформацій, які рухають її до демократизації владної інституційної вертикалі. У процесі змін наша держава здійснювала спроби становлення різних форм державного правління, що прямо впливають на місце, роль та суспільне сприйняття інституту президентства та особи, яка очолює державу. Надмірна індивідуалізація Глави держави та патерналізм часто шкодить загальнодержавному розвитку, адже призводять до узурпації влади, розбалансуванню системи стримувань і противаг між різними центрами управління, що унеможливорює вироблення та прийняття конструктивних рішень.

Такі негативні аспекти та нездатність за сучасних умов здійснити системні зміни політичної культури вибору громадян обумовлюють виокремлення низки запобіжників, що унеможливають повернення до

одноосібного керівництва, чіткий конституційний розподіл повноважень, зниження політичної залежності правоохоронної системи від Головнокомандувача, викорінення «іммунітету до корупції» українців, збереження й непосягання на незалежність ЗМІ та прийняття загальнонаціональної стратегії розвитку держави.

Україна системно рухається від фактично президентської республіки 1991 року до конституційно закріпленої парламентарної в майбутньому, перебуваючи станом на 2021 рік у реаліях взаємодії органів державної влади за парламентсько-президентської форми держави. У випадку реалізації такої реформи, майбутнє Інституту Президентства України буде носити символічний характер та несуттєвий вплив, що позитивно відобразиться на інших процес політичного та державного будівництва.

Подальші аспекти дослідження державотворчої трансформації України будуть зосереджені на пошуку пріоритетів та стратегічних інтересів країни в залежності від соціально-політичної легітимації процесу суспільством та місця в міжнародній системі.

References:

1. 'Vybery Prezydenta Ukrainy' [Elections of the President of Ukraine]. *Tsentralna vyborcha komisiia* [Central Election Commission], [online] Available at: https://cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezydenta-ukraini.html.

2. Melnychenko, V., Plakhotniuk, N. (2009). 'Instytut prezydentstva v Ukraini stan ta perspektyvy rozvytku' [Institute of the Presidency in Ukraine state and prospects of development]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], no. 12, pp. 18–29.

3. Pro tekst Konstytutsii Ukrainy v redaktsii 28 chervnia 1996 roku, iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy zakonamy Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 8 hrudnia 2004 roku № 2222-IV, vid 1 liutoho 2011 roku № 2952-VI, vid 19 veresnia 2013 roku № 586-VII [On the Text of the Constitution of Ukraine as amended on June 28, 1996, as amended by the Laws of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of December 8, 2004 № 2222-IV, of February 1, 2011 no. 2952-VI, of September 19, 2013 no. 586 -VII(2014)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, [online], no. 11, p. 151 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text>.

4. Shemshuchenka, Y., Babkina, D. eds. (2004). *Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary]. Kyiv: Heneza.

5. Pro vidnovlennia dii okremykh polozhen Konstytutsii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 liutoho 2014 roku [On renewal of certain provisions of the Constitution of

Ukraine: Law of Ukraine, dated from February 21 2014]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, [online], no. 11, p. 143. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.

6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 252 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy» vid 8 hrudnia 2004 roku N 2222-IV (sprava pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy): Konstytutsiinyi Sud; Rishennia, Okrema dumka vid 30.09.2010 № 20-rp/2010 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 252 people's deputies of Ukraine on compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Law of Ukraine “On Amendments to the Constitution of Ukraine” of December 8, 2004 no. 222-IV : Constitutional Court; Decision, Separate opinion of 30.09.2010 no. 20-rp / 2010 from September 30 2010]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>.

7. Rudyk, P. (2014). ‘Konstytutsiino-pravovyi status Prezydenta Ukrainy v umovakh parlamentsko-prezydentskoi respubliky’ [Constitutional and legal status of the President of Ukraine in the conditions of a parliamentary-presidential republic]. *Viche.info*, [online] issue20, Available at: <http://www.viche.info/journal/4404>.

8. Sukhonos, V. V. (2011). *Instytut hlavy derzhavy v konstytutsiinomu pravi* [The institution of the head of state in constitutional law]. Sumy: DVNZ «UABS NBU». pp. 65–66.

9. Chepulchenko, T., Levitska, N. (2020). ‘Perspektyvy rozvytku instytutu prezydentstva v Ukraini’ [Prospects for the development of the institution of the presidency in Ukraine]. *Pravova pozytsiia* [Legal position], no. 2 (27), pp. 21–24.

THE TRANSFORMATION OF THE POLITICAL INSTITUTE OF PRESIDENCY IN UKRAINE

Mishchenko Alla

Ph.D. in Political Science, Associate Professor

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6693-6221

mishenko.ab@gmail.com

The article analyzes the political and legal aspects of the functioning of the Institute of Ukrainian presidency in the system of the higher bodies of state authority. It is determined that the quality of the head of state depends on the constitutionally established powers, normative vested rights and responsibilities as well as the individuality of a person occupying the president's position. The methodological basis of the study was the use of the historical method which allowed to identify the factors that influenced on the changes of Ukrainian polity in the period of independence, comparative method to determine the level of confidence changes of the presidents of Ukraine at the beginning of their cadence, a year later and in the year of re-election, and the system method helped determine the prospects for the development of the Institute of Presidency in Ukraine, taking into account the chosen model of the parliamentary republic.

It is proved that the socio-political perception of the Ukrainians, excessive individualization and paternalism in relation to the position of the President of Ukraine directly affect the distribution of authority in the country, concentrating it in the hands of a single person. As a result of the analysis, it was possible to determine the mechanisms that can help Ukraine to avoid the processes related to the processes associated with usurpation of power, accumulation of powers in one decision-making centre at the present stage of democratization: a definitive constitutional distribution of powers, reducing the political dependence of the law enforcement system from the commander-in-chief, eliminating "immunity to corruptions" of the Ukrainians, preservation the Independence of the media and creation a nationwide state development strategy.

The future of the Institute of Presidency in Ukraine for the Parliamentary Republic will be a symbolic one, limited powers and low political interest of citizens, which will positively affect the ability of the Ukrainians to a conscious and rational choices of representatives, the development of ideological multiparty system,

the formation of a stable and consistent collegial cabinet of ministers and the responsible prime minister who will implement the parliamentary program and will bear responsibility in front of it.

Key words: trust; head of state; institution of presidency; parliamentary-presidential republic; parliamentary republic; paternalism; form of government.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ИНСТИТУТА ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАИНЕ

Мищенко Алла Борисовна

кандидат политических наук,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0001-6693-6221

mishenko.ab@gmail.com

В статье анализируются политико-правовые аспекты функционирования института президентства Украины в системе высших органов государственной власти. Определено, что качество деятельности Главы государства зависит от конституционно установленных полномочий, нормативно закрепленных прав и обязанностей, а также особенности лица, занимающего должность Президента. Методологической основой исследования стало использование исторического метода, что позволило выявить факторы, которые повлияли на изменения формы правления Украины в период независимости, сравнительного метода для определения изменения уровня доверия к Президентам Украины в начале их каденции, через год и в год переизбрания, а системный метод помог определить перспективы развития института президентства в Украине, учитывая выбранную модель парламентской республики.

Доказано, что социально-политическое восприятие украинцев, чрезмерная индивидуализация и патернализм по отношению к должности Президента Украины напрямую влияют на распределение власти в стране, концентрируя ее в одних руках. В результате анализа удалось определить механизмы, которые могут помочь Украине избежать процессов, связанных с узурпацией власти, аккумулярованием полномочий в одном центре принятия решений на современном этапе демократизации: четкое конституционное распределение полномочий, снижение политической зависимости правоохранительной системы от Главнокомандующего, искоренение «иммунитета к коррупции» украинцев, сохранение независимости СМИ и выработка общенациональной стратегии развития государства.

Будущее института президентства в Украине при парламентарной республике будет иметь символический характер, ограниченные полномочия и низкий политический интерес граждан, положительно повлияет на

способность украинцев к сознательному и рациональному выбору своих представителей, развитию идеологической многопартийности, формированию стабильного и последовательного коллегиального Кабинета Министров и ответственного Премьер-министра, реализующего программу парламента, будучи ответственным перед ним.

Ключевые слова: доверие; глава государства; институт президентства; парламентско-президентская республика; парламентская республика; патернализм; форма правления.

УДК 39 (477.87) (437.6) (438)

**КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ ЛЕМКІВ
НА АМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ
У МІЖВОЄННИЙ ЧАС
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ РУСИНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ)**

Наконечний Володимир Михайлович

кандидат історичних наук, доцент,

*Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна,*

ORCID: 0000-0002-0386-2162

nakonechniy.ua@gmail.com

Надіслано:

13.02.2021

Рецензовано:

23.02.2021

Прийнято:

15.03.2021

Мета статті полягає у з'ясуванні різноплановості громадського служіння лемків-емігрантів в еміграційних осередках в Америці. Завданнями розвідки є з'ясувати інформаційний потенціал газет «Наш лемко» та «Лемко» для реконструкції культурно-просвітницького життя американських лемків у міжвоєнний час, а також відтворити багатоманітність його форм і проявів. Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових і спеціально-історичних) наукової праці. Особливо значущими були методика джерелознавчого аналізу (на етапі збору та критики емпіричного матеріалу), а також компаративний і типологічний методи (на реконструктивному та наративному етапах). Наукова новизна статті полягає у спробі цілісної реконструкції культурно-просвітницької праці представників русинської еміграції на американському континенті у міжвоєнний час за матеріалами газет «Наш лемко» і «Лемко». У підсумку проведеного дослідження було доведено, що культурно-просвітницька праця русинської спільноти на чужині виявилася напрочуд різноплановою й активною. Це особливо є вражаючим з огляду на те, що лемки здебільшого були людьми доволі скромного достатку, адже працювали переважно фізично та за наймом. Незважаючи на це, в осередках компактного проживання на американському континенті (Нью-Йорку, Чикаго, Філадельфії, Монреалі, Вінніпезі, Торонто та ін.) лемки створили гідне поваги розмаїття культурних практик – закладали музеї, організовували фольклорні фестивалі, творили просвітні інституції та недільні школи, видавали власну періодику

Наконечний Володимир Михайлович
Культурна праця лемків на американському континенті у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської періодики)

та навчальну літературу тощо. Ця жертвна праця, котра була ведена у дусі принципового соборництва, стала значущою й інтегральною частиною культурних змагань всього закордонного українства у ХХ ст. Вона також вплинула на долі самого русинства, адже вберегла його від розчинення в полікультурному світі у другій половині ХХ ст., коли Лемківщина була спустошена тоталітарними режимами, а її населення виявилось насильно розпорошеним багатьма країнами світу.

Ключові слова: лемки; еміграція; Північна Америка; Південна Америка; культурна діяльність.

Вступ

В історії України період кін. ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. позначений інтенсивними еміграційними рухами. Утікаючи від неприхильних соціально-економічних обставин, жорсткого (а подекуди й безоглядного) національного утиску і кривавих воєнних катаклізмів українці масово залишали батьківські терени та виїздили на чужину в надії на кращу долю. Особливо інтенсивними еміграційні настрої були серед мешканців найбільш західного українського регіону Лемківщини, де до щойно згаданих проблем додавалося значне аграрне перенаселення краю та непрості природно-кліматичні умови гірського господарювання. Тож нерідко саме лемки першими серед українців торували емігрантські шляхи та засновували численні діаспорні осередки у Старому та Новому світах. При цьому, вимушено змінивши місце проживання, українці-горяни не втрачали духовного зв'язку зі своєю малою Батьківщиною. Більше того, одразу після адаптації до нових обставин життя, вони розгортали подиву гідну культурну працю, покликану плекати власну національну самобутність у незвичній ментальній ситуації. Саме ця різнопланова праця заклала традиції культурного чину діаспорного українства, що значною мірою врятувало наш народ від національної смерті серед бурхливих подій ХХ ст. На жаль, лемківська сторінка культурної праці українських переселенців ще й досі чекає на своє заповнення, без чого неможливою є цілісна реконструкція громадського подвигу нашої діаспори. Звертаючи увагу колег на актуальність цієї проблеми, нижче спробуємо відтворити культурно-просвітницьку діяльність лемків у найбільш давніх і численних еміграційних осередках на американському континенті. При цьому ми сягнемо до найбільш поінформованого джерела – самих русинських періодичних видань, котрі видавалися на Лемківщині. Серед останніх, у фокусі нашої уваги перебуватимуть газети «Наш лемко» (1934–1939) та «Лемко» (1934–1939),

котрі здобули особливу популярність у русинському середовищі, що засвідчували доволі значні наклади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Лемківська еміграція протягом останнього тридцятиліття все частіше потрапляє у фокус зацікавлень дослідників культури русинського субетносу. Наприклад, нині маємо поодинокі спостереження стосовно висвітлення її проблем на шпальтах лемківської періодики (Nakonechnyi, 2017; Nakonechnyi, 2020). Утім, у сьогоденних розвідках питання культурно-освітньої праці лемківської еміграції на американському континенті надалі висвітлюються здебільшого принагідно. Ця обставина й зумовила актуальність теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті

Актуальним завданням сучасного лемкознавства є реконструювати культурно-просвітницьку працю представників русинської еміграції на американському континенті у міжвоєнний час.

Метою статті є дослідити різноплановість громадського служіння лемків-емігрантів в еміграційних осередках в Америці. Завданнями нашої розвідки є з'ясувати інформаційний потенціал газет «Наш лемко» та «Лемко» для реконструкції культурно-просвітницького життя американських лемків у міжвоєнний час, а також відтворити багатоманітність його форм і проявів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблематика лемківської еміграції була одним з найбільш популярних сюжетів для русинських газет. Особливо багато про неї писали українофільський часопис «Наш лемко» та його ідейний антипод москвофільський «Лемко». Так, українська газета від початків свого існування визначила лемківських переселенців як невід'ємну складову своєї читачької аудиторії і постійно намагалася збільшити коло дописувачів із закордону. Про це промовисто свідчить уже перше число газети, де в кожному з редакційних дописів так чи інакше нав'язувався діалог з потенційними читачами з інших країн. Для прикладу, в дописі «Про що буде писати «Наш лемко» містилося запевнення, що нова газета міститиме інформацію «про життя лемківської еміграції в Америці та інших країнах» (Pro shcho bude pysaty «Nash Lemko», 1934, р. 2). Ще в одній редакційній статті «До наших читачів» бачимо обіцянку, що новий український часопис становитиме «милу розраду для кожної лемківської родини на еміграції» (Do nashykh Chytachiv, 1934, р. 2). Не зупинившись на цих запевненнях, редактори вирішили спеціально звернутися до земляків на чужині у спеціальному дописі

Наконечний Володимир Михайлович
Культурна праця лемків на американському континенті у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської періодики)

під емоційною назвою «До братів на чужині». У цьому тексті видавці часопису позиціонували себе зв'язковими між лемками на Батьківщині і на чужині: «Між емігрантами і Рідним Краєм є духовий зв'язок. Аби той зв'язок був, як найбільш живий, повстає «Наш лемко», котрий між іншим має той зв'язок зміцнювати. Лемківська еміграція – це жива частина рідної Землі» (Do bratriv na chuzhyni, 1934, р. 5). До честі видавців, попри численні суто логістичні труднощі з доступом до потрібної інформації, український часопис не відступав від своєї обіцянки. Більше того, вкажемо на постійне зростання кількості емігрантських сюжетів у дискурсі лемківських редакторів. З часом ці сюжети сформували популярні тематичні рубрики газети – «Наші брати за океаном», «Письмо з Америки» та «Померли за морем».

Доволі подібну до щойно змальованої тенденцію демонстрували й редактори русофільського часопису «Лемко». Вони також від самого початку видання газети зрозуміли необхідність розширення кола читачів за рахунок закордонних земляків. Редактори «Лемка» найчастіше згадували про емігрантів, коли хотіли показати життєвість лемків, їхню небуденну адаптивну здатність і значну жертвовність для земляків на батьківських теренах. Ці проблеми здебільшого висвітлювалися у спеціальній тематичній колонці «З Америки», котра з постійною регулярністю з'являлася на сторінках часопису.

Для справедливості відзначимо, що видавці і «Лемка», і «Нашого лемка», нав'язуючи взаємини із закордонними земляками, крім згаданих ідеальних мотивів єднання світового лемківського субетносу, не в останню чергу переслідували також суто фінансові цілі. І це було зрозумілим, адже лемківська спільнота у міжвоєнній Польщі була в своїй головній масі якщо не злиденною, то нужденною, тож не була в стані фінансово підтримати власні видання. Як наслідок, усі лемківські часописи, втім і досліджувані нами, постійно боролися з гострим фінансовим дефіцитом, що загрожував самій їхній екзистенції. У цій ситуації закордонні передплатники вбачалися чи не єдиним шансом на фінансовий порятунок. Саме тому на шпальтах «Лемка» і «Нашого лемка» зустрічаємо постійні прохання до земляків з інших країн про оформлення передплати, замовлення реклами та фінансові субсидії.

Висвітлюючи життя американських лемків, русинські часописи, вповні очікувано, зосереджували свою увагу на тих осередках, в яких кількісно переважали їхні ідейні симпатки. Це пояснює ту обставину, що редактори «Лемка» фокусувалися на висвітленні життя земляків переважно у найбільш давніх діаспорних поселеннях у США та Канаді, куди з першими еміграційними

хвилями перебралися прибічники домінуючої в XIX ст. русофільської ідейної парадигми, котрі сповідували віру в «єдину Русь від Карпат до Сибіру». Але стрімкі модернізаційні процеси зламу XIX–XX ст. значною мірою увиразнили національний вибір мешканців східних Карпат, рухливіша частина яких дедалі свідоміше приймала українську національну ідентичність. Свідчення цього – статті «Нашого лемка», дописувачі якого щороку занотовували все нові осередки на американському континенті, де селилися і плекали українську культуру переселенці з Лемківщини.

Відзначимо, що русинські часописи, описуючи життя своїх земляків у густонаселених осередках США та Канади, з відвертою гордістю акцентували на факті піонерського переселенського чину лемків. Так, у дописі «Цінне письмо з Америки» прямо наголошувалося – «наші Лемки – це найстарші Українці-емігранти в Америці» (*Tsinne pismo z Ameryky*, 1937, р. 5). Характеризуючи багаточисельність лемківської спільноти на американському континенті, дописувач «Нашого лемка» наголосив, що «українські переселенці в Канаді є своєю кількістю, після англійців і французів, третьою нацією в цій країні» (*Yak zhyvut nashi braty ukraintsi v Kanadi*, 1937, р. 5). Для ілюстрації наводилися свідчення, що у Вінніпезі кожна десята людина говорить українською, а далі уточнювалося, що насправді «кожна шоста людина, бо і євреї там використовують українську мову» (*Yak zhyvut nashi braty ukraintsi v Kanadi*, 1937, р. 5). Як про це вже йшлося, в лемківських газетах постали численні тематичні рубрики, в яких увага фокусувалася на житті русинської спільноти в країнах Північної Америки. Відзначимо, що до згаданих тематичних колонок дописували самі русинські кореспонденти з діаспорних осередків. Внаслідок такої вдалої редакційної політики читач на Лемківщині мав можливість отримати не спотворену кількома переказами інформацію. Тож русини на батьківських теренах мали повну картину про організаційну потужність і змістове багатство громадського та культурно-освітнього життя своїх висланців у найбільш крупних лемківських діаспорах Нью-Йорку, Чикаго, Філадельфії, Монреалі, Вінніпезі, Торонто та ін.

Говорячи про інституційний аспект культурно-освітнього життя лемків на еміграції відзначимо, що воно фокусувалося довкола найбільш авторитетних установ, котрі постали як своєрідні філіали західноукраїнських просвітницьких інституцій. Наприклад, русофільськи заангажовані лемки найчастіше створювали американські відділення популярних на рідній землі «Руського клубу» і Товариства ім. Качковського. Власне їхні активісти домінували

Наконечний Володимир Михайлович
Культурна праця лемків на американському континенті у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської періодики)

у культурному житті лемків-русофілів, постійно проводячи різнопланові культурні акції у русинських центрах Північної Америки. Як правило, такі заходи відбувалися з нагоди новорічно-рідвяних свят. Приклад таких заходів наводить В.Гладикау статті «З Америки», де докладно описано влаштовані карпаторосами культурні події зими 1934–1935 рр. (концерти, популярні лекції, театральні вистави тощо) (Hladyk, 1935, pp. 1–2).

Натомість, русини, котрі обрали українську ідентичність, здебільшого організовували свою культурну працю на форумі товариства «Просвіта», чий філіали були найбільш численними в США та Канаді. Значну заангажованість американських лемків просвітянськими проектами підтверджує і той факт, що тільки «Просвіта» в діаспорі мала власні будинки, котрі поставали дякуючи фінансовим пожертвам еміграційної спільноти. Про факт завершення будови цих будинків широко повідомлялося місцевою українською пресою, а їхнє посвячення за участі громадських і церковних діячів, а також представників місцевої адміністрації завжди набувало ознак маніфестацій українства за кордоном. Відзначимо, що такі події докладно документувалися українською пресою, завдяки чому ми доволі повно можемо відтворити цей аспект культурного життя лемківської спільноти на чужині. При цьому важливо, що русинські видання зазвичай наводили візуальні джерела з таких урочистостей, котрі для нас постають цінними документами культурних зусиль лемків на чужині у міжвоєнну добу. Про авторитетність «Просвіти» у середовищі українських емігрантів свідчить і голосне відзначення 70-ліття цієї заслуженої в історії нашого народу інституції. Згадаємо, що на поч. 1937 р. центральний відділ українських національних організацій на американському континенті влаштував величне відзначення просвітянського ювілею. Як свідчать дописи «Нашого лемка», в ньому брали участь чи не всі українські установи Нью-Йорку та довколишніх міст (Ukraintsi za okeanom, 1937, p. 7).

Зі шпальт русинських часописів ми може отримати доволі повну інформацію щодо потужного культурного руху, котрий організовували русинські активісти в осередках компактного проживання на американському континенті, насамперед, у США та Канаді. Наприклад, дописи «Нашого лемка» свідчать про неабияку популярність радіопередач «Голосу України» в Нью-Йорку. Що важливо, у цих передачах лемківські культурні сюжети вдало впліталися в загальноукраїнське культурне тло (A potsomubotsi, 1934, p. 1). Також, як дізнаємося з лемківських газет, у культурних осередках на американському континенті особливо багато влаштовувалося різного роду

концертних заходів. І в цьому випадку, лемківська фольклорна самобутність завжди подавалася організаторами як промовисте свідчення українського культурного розмаїття (Svidomi braty v Amerytsi, 1934, p. 4). Лемківські часописи звертали увагу на гуманітарну складову таких культурних акцій, під час яких зазвичай відбувався збір коштів для злиденних земляків на Лемківщині. Поза сумнівом, це чимало сприяло зростанню соборницьких настроїв серед емігрантської спільноти. Промовисто про фінансову спроможність лемківських емігрантів в Америці говорить і факт побудування двох літаків – «Україна» і «Львів». Ці літаки тривалий час брали участь в численних авіашоу і позиціонувалися як первістки летунства незалежної України (Posviachenia druho ho ukrainskoho litaka u Zl. Derzhavakh Ameryky, 1934, p. 6). Ще одним свідченням фінансового благополуччя американських русинів було і те, що вони мали можливість широко закладати українські недільні школи та навіть забезпечувати їх абетками (Ukrainskyi bukvar v Amerytsi, 1935, p. 1).

Лемківські активісти на еміграції не тільки допасовували до нових обставин життя культурні практики, привезені з Батьківщини, але й з часом творили власні цікаві традиції, що прижилися в українському середовищі на десятиліття. Для прикладу згадаємо практику проведення «Українських днів» в тих американських містах, де були найбільш численні русинські громади. Такі культурні події, покликані познайомити інші народи з власним духовним багатством, супроводжувалися пісненими конкурсами, спортивними змаганнями і танцювальними виступами. Крім презентаційної мети, ці заходи також мали на меті об'єднати атомізованих русинів ідеєю власної культурної унікальності. Для ілюстрації стисло згадаємо опис «Українського дня» в Чикаго, поданий кореспондентом «Нашого лемка». Це свято мало на меті зібрати фінанси для утворення Української вищої школи в Стемфорді. Як свідчить допис, свято виявилось винятково велелюдним: лемки прибули на нього на власних автах, щоб «продемонструвати величаво українське ім'я» (Ukrainskyi den v Shikaho, 1935, p. 2).

Найбільш солідним культурно-освітнім проектом української, а втім і лемківської спільноти в Америці стало закладання Українського музею в Стемфорді. Він постав завдяки жертвності кількох поколінь емігрантів, представники яких були свідомі потреби власної культурної презентації в мультиетнічному середовищі Північної Америки (Ukrainskyi muzei v Amerytsi, 1936, p. 8). Згадаємо, що цей музей містив значну за кількістю експонатів

Наконечний Володимир Михайлович
Культурна праця лемків на американському континенті у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської періодики)

лемківську експозицію, котра транслювала цінності традиційного русинського матеріального світу вестернізованим русинам.

Цілком виправдано чи не найбільшу увагу дописувачі русинських газет приділяли фактам самоорганізації лемків на чужині. Наприклад, доволі докладними були звістки про діяльність Першого з'їзду лемків, що проходив у Нью-Йорку наприкінці літа 1935 р. Найбільш вагомим ефектом з'їзду було закладання знаної зі своєї діяльності «Організації оборони Лемківщини» (Zizd lemків u Niu Yorku, 1935, р. 5). За кілька років діячі цієї інституції розпочали видання у Нью-Йорку первістка русинської преси на чужині – журналу «Лемківський дзвін» (Z zhyttia nashykh Brativ na emihratsii, 1937, р. 6). Зауважимо, що завдяки «Нашому лемку» ми доволі докладно поінформовані про культурно-просвітницькі ініціативи «Організації оборони Лемківщини». Не менша увага материкових часописів була прикута до роботи іншого лемківського форуму – Першого Лемківського конгресу в Америці, що пройшов влітку 1936 р. (Pershyi Lemkivskyi konhres v Amerytsi, 1936, р. 2). Лемківські часописи з неприхованою гордістю писали, що чимала громадська активність лемків в осередках їх компактного проживання з часом призвела до зростання авторитету русинських активістів серед американських політичних еліт. Останні дедалі частіше приймали участь у культурних заходах лемків, таким чином здобуваючи собі симпатії нових працьовитих громадян.

Поряд із щойно згаданими північноамериканськими осередками, в яких оселився головний масив русинів-емігрантів, доволі багато на шпальтах «Лемка» і «Нашого лемка» йшлося про культурну працю земляків в найбільших країнах Південної Америки – Перу, Бразилії та Парагваї. Цій проблематиці на сторінках русинських газет було відведено такі тематичні рубрики як «До Братів лемків з Урогваю» і «Українці в Аргентині». Власне ці тематичні дописи інформують нас про помітні культурно-освітні успіхи русинів у південноамериканських країнах. Наприклад, Українська стрілецька громада в Аргентині у 1934 р. розпочала акцію об'єднання української громади для реалізації амбітних культурних проєктів. Що цікаво, серед аргентинських активістів кількісно переважали саме лемки. Першою ініціативою Української стрілецької громади в Аргентині став збір коштів для побудови просвітянського осередку (Ukraintsi v Arhentyні, 1934, р. 4). Такий просвітянський будинок постав у 1935 р. Лемківський кореспондент з Аргентини так змальовує свято посвячення нового культурного центру: «А на святі було, як пишуть нам, багато наших братів лемків, що виїхали шукати там заробітку та щойно на чужині отворилися їм очі; вони пізнали,

що українців скрізь поважають – бо це життєздібний нарід та стали самі свідомими членами Відродженої Нації» (Prosvita v Arhentyні, 1935, р. 2). Визначною культурною акцією, котру влаштували південноамериканські українці, став Євхаристійний конгрес у Буенос-Айресі, котрий був проведений у листопаді 1934 р.

На аргентинських лемків орієнтувалися їхні побратими з Уругваю. Плануючи свою культурницьку працю, вони також почали з об'єднання русинської спільноти ідеєю плекання національної культури та власної самобутності. Як дізнаємося з дописів «Нашого лемка», уругвайські русини отримали дозвіл місцевої влади на побудову просвітянського осередку в Монтевідео. Ця ідея стала структуруючою в діяльності уругвайських русинів, котрі розпочали збір коштів для її реалізації (Yak zhyvetsia nashym bratam v Uruhvaіu, 1934, р. 7).

Поряд із такими вражаючими здобутками, русинські газети також виоклювали чималі проблеми життя лемків на американській чужині. Наголошувалося, що чи не найбільш складною для емігранта є втрата фізичного зв'язку зі своєю землею. Тож і «Лемко», і «Наш лемко» визначили своїм завданням культурну опіку над тими земляками, котрі з різних причин опинилися на чужині. Для цієї частини читацької аудиторії друкувалися різножанрові наративні тексти (художні та публіцистичні дописи), а також різний ілюстративний матеріал (фото і замальовки впізнаваних природних та культурних пам'яток Лемківщини).

Втім, найвагомішою проблемою, що її корені сягали самої еміграції, була атомізація лемків поза рідним краєм, спричинена значною заклопотаністю буденними справами. Ця атомізація, поза сумнівом, значно гальмувала культурно-національне єднання. Тому «Лемко» і «Наш лемко» пропагували об'єднаними цінностями в середовищі лемків-емігрантів та намагалися створити для побратимів на чужині ідеальну мотивацію їхньої відірваності від рідного краю. Таким ідеальним мотивом для закордонних лемків було проголошено посильну допомогу рідному краю, що мала би піднести цілу Лемківщину не так матеріально, як саме культурно. Тому «Лемко» і «Наш лемко» в численних текстах підкреслювали чималу вагу жертвовності закордонного русинства. З певним пафосом у газетах писали: «Віра, що наші Брати за Океаном не забувають про добро Рідних Стопін – перемагає всі труднощі» (Zbirna zhertva nashykh brativiz-za okeanu, 1936, р. 7).

Висновки

Отже, наведений матеріал переконує, що культурно-просвітницька праця русинської спільноти на чужині виявилася напрочуд різноплановою й активною. Це особливо є вражаючим, адже лемки здебільшого були людьми доволі скромного достатку, адже працювали переважно фізично та за наймом. Незважаючи на це, в осередках компактного проживання на американському континенті лемки створили гідне поваги розмаїття культурних практик – закладали музеї, організовували фольклорні фестивалі, творили просвітні інституції та недільні школи, видавали власну періодику та навчальну літературу тощо. Ця жертвна праця, котра була ведена у дусі принципового соборництва, стала значущою й інтегральною частиною культурних змагань всього закордонного українства у ХХ ст. Вона також заважила на долі самого русинства, адже вберегла його від розчинення у полікультурному світі у др. пол. ХХ ст., коли Лемківщина була спустошена тоталітарними режимами, а її населення виявилось насильно розпорошеним багатьма країнами світу.

Перспективним напрямом дослідження є опрацювання проблематики культурно-просвітницької праці лемків-емігрантів у повоєнні роки.

References:

1. 'A po tsomu botsi' [And on this side]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 22, p. 1.
2. Hladyk, V. P. (1935). S Ameryky [From America]. *Lemko*, no. 12(47), pp. 1–2.
3. 'Do brativ na chuzhyni' [To our brothers in a foreign land]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 1, p. 5.
4. 'Do nashykh Chytachiv' [To our readers]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 1, p. 2.
5. 'Z zhyttia nashykh Brativ na emihratsii'. [From the life of our Brothers in exile]. (1937). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 2(74), p. 6.
6. 'Zbirna zhertva nashykh brativiz-za okeanu' [Collective sacrifice of our brothers overseas]. (1936). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 4(52), p. 7.
7. 'Zizd lemktiv u Niu Yorku' [Convention of Lemkos in New York]. (1935). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 19(43), p. 5.
8. Nakonechnyi, V. (2020). 'Selianskyi chasopys «Lemko»: ideolohiia, rubrykatsiia, problematyka' [«Lemko»: ideology, headings, issues]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian peasant], no. 23, pp. 73–78.

9. Nakonechnyi, V. (2017). 'Chasopys «Nashlemko» – fenomen rusynskoi periodyky mizhvoiennoho chasu' [Newspaper «Nash Lemko» is a phenomenon of Rusyn periodicals of the interwar times]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], no. 29, pp. 520-528.

10. 'Persnyi Lemkivskiy konhres v Amerytsi' [The first Lemko Congress in America]. (1936). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 13(61), p. 2.

11. 'Posviachenia druhooho ukrainskoho litaka u Zl. Derzhavakh Ameryky' [Dedication of the second Ukrainian plane in Un. States of America]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 22, p. 6.

12. 'Pro shcho bude pysaty "Nash Lemko"' [What is "Nash Lemko" going to write about]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 17, p. 2.

13. 'Prosvita v Arhentyini' [Educaion in Argentina]. (1935). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 2(26), p. 2.

14. 'Svidomi braty v Amerytsi' [Conscious brothers in America]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 22, p. 4.

15. 'Ukrainskyi bukvar v Amerytsi' [Ukrainian primer in America]. (1935). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 2(26), p. 1.

16. 'Ukrainskyi den v Shikaho' [Ukrainian day in Chicago]. (1935). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 20(44), p. 2.

17. 'Ukrainskyi muzei v Amerytsi' [Ukrainian Museum in America]. (1936). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 22(70), p. 8.

18. 'Ukrainci v Arhentyini' [Ukrainians in Argentina]. (1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 23, p. 4.

19. 'Ukrainci za okeanom' [Ukrainians overseas]. (1937). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 4(76), p. 7.

20. 'Tsinne pysmo z Ameryky' [Valuable letter from America]. (1937). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 7(79), p. 5.

21. 'Yak zhyvetsia nashym bratam v Uruhvaiu' [How our brothers live in Uruguay].(1934). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 24, p. 7.

22. 'Yak zhyvut nashi braty ukrainci v Kanadi' [How our Ukrainian brothers live in Canada]. (1937). *Nash Lemko* [Our Lemko], no. 12(84), p. 5.

CULTURAL WORK OF LEMKOS ON THE AMERICAN CONTINENT IN THE INTERWAR TIME (ON THE MATERIALS OF RUSYN NEWSPAPERS)

Nakonechnyi Volodymyr

Ph D (History),

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0386-2162

nakonechniy.ua@gmail.com

The purpose of the article is to find out the diversity of public service of Lemko emigrants in emigration centres in America. The task is to find out the information potential of the newspapers «Nash Lemko» and «Lemko» to reconstruct the cultural and educational life of American Lemkos in the interwar period and to reproduce the diversity of its forms and manifestations. The research methodology is based on the combination of scientific research principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific and special-historical), being usual for works on the historical science. Of particularly significance are the methods of source study analysis (at the stage of collection and critique of empirical material), as well as comparative and typological methods (at reconstructive and narrative stages). The scientific novelty of the article attempts to comprehensively reconstruct the cultural and educational work of Ruthenian emigrants on the American continent in the interwar period based on the newspapers «Nash Lemko» and «Lemko». As a result of the study, the article has proven that the Ruthenian community's cultural and educational work abroad was surprisingly diverse and active. This revelation is awe-inspiring considering that the Lemkos were mostly lower-middle-class people, as they worked mainly physically or as contractors. Despite this, in the centres of compact residence on the American continent (New York, Chicago, Philadelphia, Montreal, Winnipeg, Toronto), the Lemkos created an excellent variety of cultural practices – established museums, organized folk festivals, schools and educational institutions and published their periodicals and educational literature. This sacrificial work, conducted in the spirit of unity, became a significant and integral part of all foreign Ukrainians' cultural competitions in the twentieth century. It also saved Rusynism itself, as it protected it from dissolving in a multicultural world in the second half of the twentieth century when Lemkivshchyna was devastated by totalitarian regimes and its population had to scatter in many countries.

Key words: Lemkos; emigration; North America; South America; cultural activity.

**КУЛЬТУРНАЯ РАБОТА ЛЕМКОВ НА АМЕРИКАНСКОМ КОНТИНЕНТЕ
В МЕЖВОЕННОЕ ВРЕМЯ
(ПО МАТЕРИАЛАМ РУСИНСКОЙ ПЕРИОДИКИ)**

Наконечный Владимир Михайлович

кандидат исторических наук,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0002-0386-2162

nakonechniy.ua@gmail.com

Цель статьи состоит в выяснении разноплановости общественного служения лемков-эмигрантов в эмиграционных центрах в Америке. Задачами исследования является выяснить информационный потенциал газет «Наш лемко» и «Лемко» для реконструкции культурно-просветительской жизни американских лемков в межвоенное время, а также воспроизвести многообразие его форм и проявлений. Исследовательская методология базируется на привычном для работ по истории науки сочетании принципов (историзма и объективности) и методов (философских, общенаучных и специально-исторических) научного поиска. Особенно значимыми были методика источниковедческого анализа (на этапе сбора и критики эмпирического материала), а также компаративный и типологический методы (на реконструктивном и нарративном этапах). Научная новизна статьи заключается в попытке целостной реконструкции культурно-просветительской работы представителей русинской эмиграции на американском континенте в межвоенное время по материалам газет «Нашлемко» и «Лемко». В итоге проведенного исследования было доказано, что культурно-просветительская работа русинского сообщества на чужбине оказалась на удивление разноплановой и активной. Это особенно поражает, ведь лемки в основном были людьми довольно скромного достатка, так как работали преимущественно физически и по найму. Несмотря на это, в местах компактного проживания на американском континенте (Нью-Йорке, Чикаго, Филадельфии, Монреале, Виннипеге, Торонто и др.) лемки создали достойное уважения разнообразие культурных практик – создавали музеи, организовывали фольклорные фестивали, творили просветительские институции и воскресные школы, издавали свою периодику и учебную литературу и т. п. Эта жертвенная работа, которая реализовывалась в духе принципиальной соборности, стала значимой и интегральной частью

Наконечний Володимир Михайлович
Культурна праця лемків на американському континенті у міжвоєнний час
(за матеріалами русинської періодики)

культурного насліддя всего зарубезного украинства в ХХ в. Она также имела влияние на судьбу самого русинства, ведь уберегла его от растворения в поликультурном мире во второй половине ХХ в., когда Лемковщина была опустошена тоталитарными режимами, а ее население оказалось насильственно распыленным многими странами мира.

Ключевые слова: лемки; емиграция; Северная Америка; Южная Америка; культурная деятельность.

УДК 94(477)

**“WE WANT TO KEEP THIS OCCUPIED AREA
IN OUR HANDS FOR A LONG TIME”.
HUNGARIAN–GERMAN DEBATES ON PRYKARPATTIA,
1941–1942¹**

Fóris Ákos

*Researcher, Clio Institute,
Lecturer, Eötvös Loránd University,
Budapest, Hungary
ORCID: 0000-0001-7943-6656
forako1989@gmail.com*

Надіслано:

17.03.2021

Рецензовано:

29.03.2021

Прийнято:

19.04.2021

When Hungary entered into the war against the Soviet Union on 27 June 1941, an objective for Hungary was not the acquisition of some regions of the Soviet Union. Nevertheless, during 1941 and 1942, the Hungarian leadership took several steps to bring the Northeastern Carpathian Foothills (Prykarpattia) permanently under its control and assert its political objectives there. This paper has two main objectives: the reconstruction of the Hungarian plans and intention on the Prykarpattia and the examination of the German reaction to the Hungarian steps. To this end, the author has critically examined the sources on the subject, especially the documents of the Hungarian National Archives, (Hungarian) Military History Archives, Department Military Archives of Federal Archives and Political Archive of the Federal Foreign Office.

In his study, the author explores the Hungarian plans for Prykarpattia and their background. These plans were rooted in the promises were made unofficially by the Germans and the policy-making role of the Hungarian military leadership. It is important to note that, although the German-friendly Hungarian military high command sought to do so, these proposals did not come together into a single political plan. The Hungarian military leadership tried to implement three of its ambitious plans: 1) economic exploitation of the occupied border areas; 2) expulsion of “stateless” Jews from Hungary to areas east of Galicia; 3) changing the Northeastern border of Hungary.

¹ Supported by the Post-master’s Scholarship of the Visegrad Fund.

Overall, Hungarian efforts in the Eastern Galician territories may be considered unsuccessful. Contrary to unofficial promises, the Germans wanted to prevent all Hungarian claims to Prykarpattia. The number of conflicts was further increased that Hungarians often tried to transfer their intentions to south-eastern Galicia without consultation with the Germans.

Key words: Second World War; Ukrainian history; Hungarian history; Holocaust; German history; border.

Introduction

Hungarian foreign policy in the interwar period centred partly on the regaining of Hungarian territories lost under the 1920 Trianon Peace Treaty. Between 1938 and 1941, with the help of Germany and Italy, Hungary increased its territory by nearly 80,000 square kilometres at the expense of the disintegrating Czechoslovakia, Yugoslavia, and the Kingdom of Romania (Sipos, 1997, p. 507). Hungary's entry into the war against the Soviet Union on 27 June 1941 was also determined by preserving these territorial gains previously acquired within the German alliance. Thus, unlike Finland (Vehviläinen, 2002, pp. 104–108) and Romania (Solonari, 2019), the acquisition of some regions of the Soviet Union was not a primary objective for Hungary. Nevertheless, during 1941 and 1942, the Hungarian leadership took several steps to bring the North-eastern Carpathian Foothills (henceforth referred to as Prykarpattia) permanently under its control and assert its own political objectives there. This has provoked the opposition of the Germans both militarily and diplomatically.

Analysis of the previous publications and researches

In the subfields of the study, I could also base on previous literature results. Lóránd Dombrády gave the most comprehensive picture of the Hungarian military leadership during the Second World War (Dombrády, 2005). Krisztián Ungváry drew attention to the deportation plans of the Hungarian elite and the public formulated in the 1930s and 1940s (Ungváry, 2002; Ungváry, 2006). Only a few studies on the expulsion of stateless Jews in 1941 were published until the 1990s (Braham, 1973; Geyer, 1960; Majsai, 1986; Szirtes, 1996) but significant research results on this topic have been published in the last 15 years – especially by George Eisen, Tamás Stark, Kinga Frojimovics, Ádám and János Gellért (Eisen and Stark, 2013; Frojimovics, 2007; Gellért and Gellért, 2012; Gellért and Gellért, 2013; Gellért and Gellért, 2015). Ekkehard Völkl, Krisztián Ungváry, Zoltán Maruzsa and Oleksandr Pahiria addressed the issue of Galician border change earlier (Maruzsa, 2010; Pahiria, 2014, pp. 58–64; Ungváry, 2005, pp. 120–122; Ungváry, 2015, pp. 185–189;

Vökl, 1992). Despite the existing publications, the Hungarian occupation of Prykarpattia and the economic debates of the Hungarian-German military leadership were under-researched among Hungarian historians.

Specifying the purpose of research

This paper has two main objectives: the reconstruction of the Hungarian plans and intention on the Prykarpattia and the examination of the German reaction to the Hungarian steps.

Presentation of the main research material

Initially, the annexation of the territories in Prykarpattia to Hungary was informally suggested by Germany to encourage Hungarian involvement in the war. In September 1939, Germans offered the Hungarians some territory from Soviet troops in eastern Galicia, which was rejected by the Hungarian leadership (Szent-Iványi Domokos, MNL OL K 63 473. cs. 75/a, p. 289; Juhász, 1962, p. 487, 505; Ormos, 2000, p.645). Germany informally made similar pledges before Operation Barbarossa. According to the post-war records of István Ujszászy, head of Hungarian military intelligence, Staff Colonel Rudolf Toussaint promised on behalf of Hitler that Hungary could obtain the former “Principality of Halych.” The Germans came up first with the idea of border adjustment to protect the Carpathians (Haraszi, 2007, p. 325). According to the documents in the Nuremberg Trial, this issue showed up during the Hungarian–German military negotiations in January 1941, as well as in Ribbentrop’s letter sent to Bárdossy in May 1941 (Pahiria, 2014, p. 59).

However, this did not reflect the Germans’ actual position since their primary objective was to draw Hungary into the military campaign against the Soviet Union without specific German request or reward (Pritz, 2004, pp. 25–39). Hitler himself expressly rejected the idea of leaving the Eastern Galician territories to Hungary (Kun, 1962, p. 18).

Probably because of the German request mentioned above and its own political ambitions, the Hungarian military leadership set political goals for the occupied territories at the beginning of the war. On 20 June 1941, before the start of the war against the Soviet Union, the head of the Berlin military attaché, Colonel Sándor Homlok, supported the Hungarian involvement and the intervention of Hungarian troops in Prykarpattia as well. This was justified on the basis that “*by this, we can negotiate with them to meet our other needs. And if we fail to do so, we will be idle observers of how a common German–Romanian border will be created*” (Ádám, Juhász and Kerekes, 1959, p. 363). (Due to the possibility of Hungarian intervention outlined by Homlok, the Romanian ambassador to Berlin also

**“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942**

approached Ribbentrop in July 1941) (Dziuban, 2001, p. 369). Some three weeks later, on 12 July, he sent a more comprehensive proposal to his supervisors:

“By keeping the territory under military occupation by the H[ungarian]. R[oyal]. Defence Forces until the Dniester River, the following advantages arise:

a. The final border adjustment of the Hungarian border, where necessary for protection, can be implemented.

b. It constitutes a primary ventilation valve. Through this, all those infiltrated from that direction can be resettled from Hungary to the north of the Carpathians.

c. It is also suitable for the relocation of unreliable Slovaks and Romanians living in Hungary.

d. It is an object for barter” (Report of the Hungarian Military Attaché at Berlin, MNL OL K 63 1941-21/28. 1469/436.k.a.-1941.).

The grand plans of the military attaché can hardly be considered merely the private action of a diplomat in Berlin. He points out that Henrik Werth, General of the Infantry and Chief of Staff of the Defence Forces, summarised the possibilities of the war against the Soviet Union in a memorandum to Prime Minister László Bárdossy in August 1941:

“a. the restoration of our millennial borders,

b. the deportation of Slavic and Romanian nationalities living within the borders,

c. the deportation of the Jews,

d. acquiring a share of the Soviet resources” (Szinai and Szűcs, 1962, p. 306).

Three important common features can be highlighted in the three proposals mentioned here. On the one hand, the leadership of the Hungarian armed forces, especially Werth, has repeatedly intended not only to support but to shape the policies of the current Hungarian governments. In terms of foreign policy, this was manifested in promoting stronger relations with Germany and supporting the entry into the war (and then greater participation in the war). In the domestic scene, the leadership of the armed forces was calling for repressive actions against the non-Hungarian nationalities. These policy directions were present at the beginning of the war against the Soviet Union. On the other hand, these sources explicitly reflect on the radical political resettlement plans of the Nazis, and Generalplan Ost, in particular (Ungváry, 2002, pp. 95–103). Thirdly, although Werth’s last memorandum gave the Prime Minister sufficient reason to make the Chief of Staff of the Defence Forces replace by Governor Miklós Horthy in September on the grounds of unauthorized interference in the affairs of the government, as we can see, the government itself called for the deportation of the Jews.

Homlok's and especially Werth's ideas were conveyed for Hungarian troops on the eastern front by the Head of the General Staff Directorate Executive Staff, Lieutenant General Dezső László:

"We want to keep this [Eastern Galician] occupied area in our hands for a long time so that we can transport the captured raw materials, food, fuel, and especially rubber as quickly as possible and, on the other hand, to relocate the undesirable elements, Jews and Ukrainians of Hungary to this area" (The VIII Corps combat operations, HL, II. Kárpát-csoport I/1, p. 203).

The above observation summarised all the objectives that were to be achieved by the Hungarian administration in Prykarpattia. On the one hand, to transport booty, raw materials, and food from these territories. On the other hand, to carry out the deportation of Jews considered "undesirable" by the Hungarian state. The target for the deportation was Ukraine beyond the Dniester, and the territories of Ukraine occupied by Hungarian troops (Prykarpattia) would have been used to maintain the transport line leading there.

This was made possible by the presence of Hungarian troops in Eastern Galicia for about a month. Hungarian troops crossed the Soviet border on 30 June and occupied the south-eastern Galician territories in a few days. The Rapid Corps continued their advance under German leadership (Andaházi Szeghy, 2016, pp. 43–61). As of 9 July, the remaining two divisions of the Carpathian Group were occupying the Stanislau and Kolomea regions. On the one hand, the Hungarian military administration, which lasted until mid-August, directly bordered Hungary (Andaházi Szeghy, 2016, pp. 127–133). On the other hand, contrary to the subsequent Hungarian occupations, at that time, the Hungarians were able to build their own military administration independently from Germany.

In addition to the intentions of the Hungarian military administration, the reason for the formation of the independent Hungarian military administration was the omission of the Hungarian troops from the preparation of Operation Barbarossa. Although informal negotiations between Germany and Hungary took place before the attack of the Soviet Union, the Germans wanted to keep the operations in secrecy and force the Hungarians to offer their support "independently" from German requests. This led to an uncoordinated process in which the authority of the different occupying forces was not apparent. This was further complicated because the relationship between the various German institutions (Wehrmacht, SS, SD, economic administration, civil administration) was not clarified, and many institutions acted on confidential orders (Dallin, 1981, pp. 20–43). These chaotic conditions are well

**“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942**

illustrated by a report by the head of the quartermaster's department of the Carpathian Group, Staff Captain Endre Siegler, from December 1941:

“The area is full of Germans inclined to violence, with no subordination to anyone as they are running about and discommoding. They mainly had the open commands of OHL [sic – read: OKH (Oberkommando des Heeres, High Command of the German Army); OHL (Oberste Heeresleitung) is the name of the Supreme Army Command during the First World War]]. They did not even take orders from Heeresgruppe Süd [Army Group South]. Of course, everyone was looking at their own petty interests; each of them had to be individually agreed, but no generous or general agreement could be reached” (HL VKF 4107/el.1.-1942).

An example of the latter is the conflicts of the Headquarter of the Carpathian Group with the German security service in the summer of 1941. The Einsatzgruppen were not allowed to operate in the territory of the Hungarian occupation (Klein, 1997, p. 160), and the commander of the army corps, Lieutenant General Ferenc Szombathelyi, took personal action against the execution of Jews on at least one occasion (Eisen and Stark, 2013, pp. 226–227; Ungváry, 2015, pp. 179–180). In October 1941, following an order of the Army Group South (Arad, Gutman and Margalot, 1981, p. 388), the problem of authority was settled between the Hungarian occupiers and the German state security services. The order gave the Germans a free hand in the actions against the Jews and the “anti-empire elements” (Hungarian Occupation Group HQ order No. 2. 13 October 1941. HL, II. 1458).

In these circumstances, the role of Hungarian troops in economic and financial issues in the occupied territories and their contribution to deportation has drawn sharp criticism from the German military and political leadership.

Hungarian troops treated the machinery and raw materials in the operational areas as spoils of war and expected a share to contribute to the economic recovery of the areas. In contrast, from the outset, the Germans were thinking of exploiting the occupied territories independently and exclusively (Müller, 1991, pp. 180–181). Accordingly, they explicitly protested the systematic looting and appropriations executed by the Hungarian troops (Fernschreiben Nr 11. PA AA R 60751; Ungváry, 2005, pp. 183–185). On the one hand, these actions damaged the German economic interests and, on the other hand, alienated the occupiers from the local population.

The issue of the Galician oil fields was particularly sensitive. One of the most important economic measures of the Hungarian administration was the installation of oil wells. To this end, Hungary sent oil engineers to these areas (HL VKF 5751/el.1.-1941). At the end of July, the Minister of Defence, Károly Bartha, visited the commissioning work (The occupation duty of the Carpathian Group, HL, II. Kárpát-csoport IV/1, p. 9).

In any case, Germany wanted to prevent the Hungarians from acquiring these oil reserves. On the exact day when the first units of the Carpathian Group crossed the Soviet border, the headquarters of the Southern Army Group commanded the German 17th Army to occupy the Drohobych oil fields before the arrival of Hungarian troops (Anlage zu AOK 17 Ia Nr. 092/41, BA MA RH 22/5, p. 5). According to Paulus' testimony, this was requested by Hitler himself (Khristoforov, 2011, p. 724). However, this order was made public by the Soviet Union on 6 July, putting the German ambassador in Budapest in an awkward position (Ránki, Pamlényi, Tilkovszky and Juhász, 1968, pp. 602–603).

On 14 July, the Germans informed the Hungarians that they would also take over the oil wells on the territories occupied by Hungarians (Napi helyzetjelentés..., HL VKF NHJ, 14.07.1941). Although the Germans justified their position by emphasizing the higher level of expertise of the German technical units (Fernschreiben Nr 11, PA AA R 60751.), the Hungarians recognized the ulterior motives. For this reason, at the beginning of August, the Hungarian technical teams began dismantling the oil mining equipment, which provoked complaints from both the Wehrmacht and the General Government (Napi helyzetjelentés..., HL VKF NHJ, 05.08.1941, 09.08.1941). In addition, the Hungarian liaison officer in the German 17th Army was tasked with demanding one-tenth of the crude oil produced by Germans in South Galicia (HL VKF 5873/el.1.-1941). However, Germany undertook to supply fuel to the Hungarian troops involved in the 1941 operations only and, contrary to the original Hungarian plans, did not allow oil to be transported from the Galician oil fields to Hungary. Hungarians pushed the issue further in January 1942, when Keitel visited Hungary, but this attempt failed (HL VKF 4223/el.1.-1942).

Similarly, the Hungarian demands for the harvest were not fulfilled. In the area between the Hungarian border and Dniester, the Hungarians took responsibility for organizing the harvest (Harvest measure, HL, II. Kárpát-csoport 736. Kárp. csop. I.a.41.VII.26. sz.). When carrying out agricultural work, the Minister of Defence visiting Horodenka stated that “harvesting and transportation of crops are crucial issues for our national interest” (The occupation duty of the Carpathian Group, HL, II. Kárpát-csoport IV/1, p. 9). However, the Wehrmacht's economic institutions and the administration of the General Government did not allow the transportation of crops. The Hungarians tried to express their demands on a (military) diplomatic line, but even during the January 1942 negotiations, Germans made it clear that they were unwilling to hand over “the surplus of Galician products either in whole or in part” (MNL OL K 69 758. cs. I/2. 2.366.-szám/III.Csfség.-1942).

**“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942**

Although the National Socialist leadership plans included the deportation of Jews living in the Empire and German-controlled territories to occupied Soviet territories (Browning, 2004, pp.294–352), the Hungarian and Romanian governments carried out these deportations without German pressure or even consultation with the Germans (Ancel, 2005, pp. 257–260).

The intention to the deportation of “Galician” or “foreign” Jews appeared in Hungarian political life even before the Second World War: in particular, in the debate on the so-called Second Jewish Law, the justification of which also raised the question of “alien residents.” Miklós Kozma, Governor-Commissioner of Carpathia, a key player in the events of 1941, thought about relocating Jews to the east in 1940 (Ormos, 2000, p. 738; Stark, 2013, pp. 1491–1494), and at the end of 1940, several Jewish people were expelled across the Hungarian–Soviet border (Frojimovics, 2007, pp. 94–99; Ormos, 2000, pp. 738–739). In mid-July 1941, at the initiative of the General Staff of the Defence Forces, the Council of Ministers ordered the deportation of Jews classified as “stateless” or “unsettled nationality” beyond the Dniester River, taking advantage of the Hungarian military administration set up in Prykarpattia (Gellért and Gellért, 2012; Eisen and Stark, 2013).

This is not the first time the Hungarian leadership’s deportation plans have caused problems in the German–Hungarian relationship. After the occupation of the “Southlands” (Délvidék, Vojvodina), the Hungarian military administration began deporting the so-called Dobrovolyacs, who moved there after 1918. These people were to be deported by the Hungarian authorities primarily to German-occupied Serbia. At the request of Hungary, the Germans first responded evasively. After the Hungarian authorities began to deport non-indigenous Serbs to the German occupation zone without consultation, the Germans protested on both military and diplomatic lines. By the end of May 1941, the deportations had been stopped (Sajti, 1984, pp.26–44). Despite all these precedents, the Hungarian leadership wished to carry out the deportations in a similar way in the Soviet territories, even though at the beginning of the operation, the Headquarters of the Carpathian Group warned the General Staff Directorate that “complications could arise” without consultation with the Germans (Napi helyzetjelentés, HL VKF NHJ, 15.07.1941).

First, at the end of July, the 444th Security Division and the 183rd Field Command indicated that the masses of deported Jews caused problems (such as food provision) in securing the occupied territories (Hamburger Institut für Sozialforschung, 2002, p.129; Hoppe and Glass, 2011, p.221). Therefore, the Germans wanted the Hungarians to stop the deportation of the Jews and return them to Hungary. By mid-August 1941, they had successfully stopped the deportations,

partly due to the German warning on 10 August (Gellért and Gellért, 2013, p. 6). The other reason is connected to the change of the occupation zones. As the Carpathian Group was redeployed and territories were annexed to the General Government, the direct link between the Hungarian-occupied territories and Hungary ceased.

In addition, the Hungarian authorities did not want to transport the displaced Jews to Hungary and even asked the Germans to prevent their return. The Hungarian aliens policing authority specifically requested the German Foreign Office's support, but the Jewish desk (Judenreferat, Referat D III) of the Office also rejected this request (MNL OL K 83 9. cs. 149/pol.-1941). The German authorities complained that the Hungarians had illegally expelled persons to whom the Germans had provided documents for their return. Hungarians, however, have told the Germans that they are not taking adequate precautionary measures against the "infiltration" of displaced Jews. On 26 October 1941, the Hungarian and German authorities regulated the issue of deportation at the border between Hungary and the General Government in Stanisławów (Gellért and Gellért, 2013, p. 17). By then, however, many of the deported Hungarian Jews had been massacred as part of the destruction of the Jews of Ukraine. This happened in two main steps in Kamenets-Podolsk at the end of August 1941 (Gellért and Gellért, 2015) and in October in Stanisławów (Pohl, 1998).

At the turn of 1941 and 1942, Hungarian and German authorities remained in contact concerning the issue of the deported Jews in two ways. On the one hand, KEOKH (Central National Authority for Controlling Foreigners) deported stateless Jews even after the fall of 1941 (Frojimovics, 2007, pp. 134–146). On the other hand, Major General József Heszlényi led a private initiative and once again raised the issue of the deportation of 100,000 stateless Jews to the eastern territories. At that time, however, Germany has linked the deportation of these Jews to the deportation of the entire Jewish community in Hungary (Braham, 1963, p. 86–95; Braham, 1997, pp. 276–286; Ránki, Pamlényi, Tilkovszky and Juhász, 1968, p. 675).

By August 1941, Hungarian hopes for autonomous border management had been dashed; however, during the German–Hungarian negotiations of 7–10 September 1941, the Hungarian military leadership proposed the change of the north-eastern border (Hungary–General Government border at that time, Hungarian–Soviet border in 1939–1941, Hungarian–Polish border in 1939) (Szent-Iványi Domokos, *Csonkamagyarország külpolitikája...*, MNL OL K 63 473. cs. 75/a, p. 690). Between September 1941 and April 1942, several proposals were sent to the Germans. According to the proposal submitted by the Minister of Defence Forces to the Council of Ministers, Hungary requested the annexation of the

Fóris Ákos

**“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942**

predominantly uninhabited 10–15 kilometres wide border strip to Hungary for military reasons (to improve border protection) (HL HM 4296. cs. 20086/el.n.1.b-1942).

According to foreign ministry documents, the draft was submitted to the Germans by the governor and the military leadership without consultation with the government. Although at the September meeting, Döme Sztójay, the ambassador in Berlin, was tasked with the diplomatic representation of this issue, the Hungarian civic leadership tried to distance this claim from itself. Prime Minister László Bárdossy saw that such a move could discredit the consistency of Hungarian foreign policy, which only formulated territorial demands concerning the areas lost in 1920 (Szent-Iványi Domokos, *Csonkamagyarország külpolitikája...*, MNL OL K 63 473. cs. 75/a, 704–705).

The control of the Carpathians as means for protection against the Soviet Union has already appeared in the diplomatic papers in preparation for the Second Vienna Award (Juhász, 1982, pp. 144–145, 244–245, 265–268, 290, 311, 575, 671–673, 851–852). At the beginning of the war against the Soviet Union, the Hungarian Ministry of Foreign Affairs presumed that buffer states would be created in the occupied territories, as it was done during the First World War (Report of the Hungarian Military Attaché at Berlin, MNL OL K 63 200. cs. 1941-21/28. 1.454./427.k.a.-1941.; Juhász, 1982, 1236–1239). This required the strengthening of the Carpathian borders since a great Ukrainian state, which poses a threat to Transcarpathia, can be created northeast of Hungary (HL VKF 5121/el.n.1.-1942). Although the fears raised by the Hungarians may be considered unfounded in the light of the German plans for the eastern territories, similar considerations have been expressed by the Romanians due to the ambiguous communication of Germany (Ránki, 1983, p. 341). Besides, improving border surveillance served the purpose of preventing the return of deported Jews to Hungary (Gellért and Gellért, 2013).

Although the German documents show that Germans reacted indignantly and incomprehensibly to the Hungarian demand, they did not openly reject the claim. In particular, they complained that some Hungarian military troops had interfered in the affairs of the local administration, overstepping their authority. According to the mayor of Tatariv, Hungarian troops have begun the census of movable and real estate assets (*Gerücht über die Abtretung von Grenzgebieten...*, PA AA, R 105157. RSHA IV D 3 a 1299/42). According to the OUN [Organization of Ukrainian Nationalists] report, in Stanislau oblast, the Hungarian military authorities demanded, among other things, a pledge of allegiances from Ukrainian authorities (Artizov, 2012, p. 383). The Germans considered all these as preparations for a border change.

Due to the polycratic German structures, several offices reacted differently to Hungarian demands. The German Foreign Office has primarily sought to address the issue diplomatically rather than militarily. In this context, Szójay and Bárdossy had to respond diplomatically to the plans of the Hungarian General Staff, which the Germans believed were exaggerated. However, Hungary has always wanted to treat the issue of border adjustment as a military issue, thus freeing itself from the increasingly embarrassing situation (Szent-Iványi Domokos, *Csonkamagyarország külpolitikája...*, MNL OL K 63 473. cs. 75/a, pp. 704–707; Ránki, Pamlényi, Tilkovszky and Juhász, 1968, p. 619–621). During his visit to Bárdossy in December 1941, Hans Frank, head of the General Government, openly expressed his opposition to the border change, in contrast to the reticent behavior of the German Foreign Ministry. According to this, the question of border adjustment made a “generally bad impression in Berlin,” mainly because the General Government remained Hungary’s north-eastern neighbor, which is part of the German Empire (Szent-Iványi Domokos, *Csonkamagyarország külpolitikája...*, MNL OL K 63 473. cs. 75/a, p. 705; Ránki, Pamlényi, Tilkovszky and Juhász, 1968, p. 631, 633, pp. 635–637). RSHA [Reichssicherheitshauptamt, Reich Main Security Office] was involved in handling the case, which argued in detail against the annexation of the border strip based on the economic, historical, and racial characteristics of the population, in accordance with the national socialist ideology (Maruzsa, 2010; Ungváry, 2005, p. 120–122; Ungváry, 2015, pp. 185–189).

Representatives of Hungary and Germany finally met in June 1942 to negotiate the border change. While the Hungarian delegation led by retired Lieutenant General Medvey Aurél justified the border adjustment of some 3000 square kilometres for protection and border control against a future Ukrainian state, the much larger German negotiator put forward a series of economic and geographic arguments against the border change (HL VKF 5121/el.1.-1942). After realizing that the Germans would not give in and the Hungarian delegation did not enjoy the support of its own foreign ministry, the issue of border adjustment was postponed to the post-war settlement period based on a register of the German Foreign Office from 17 August 1942 (HL VKF 5311/el.1.-1942; 5441/el.1.-1942; Report of the Hungarian Embassy in Berlin, MNL OL K 63 203. cs. 21/1 158/pol-1942; Ránki, Pamlényi, Tilkovszky and Juhász, 1968, pp. 686–687).

Conclusions

Overall, Hungarian efforts in the Eastern Galician territories may be considered unsuccessful. During the subsequent phase of the war, the activities of the Hungarian occupying troops were entirely subordinated to the German headquarters,

and the civilian government remained in contact with the occupied territories only through foreign trade (Bálint, 2011, pp. 306–393; Fóris, 2019, pp. 128–139). It was not until November 1943 that Hungarian troops reappeared in this region, but the Hungarian military and political leadership did not set similar objectives concerning this area. However, the debates outlined above show that, in the first month of the war against the Soviet Union, neither the Hungarian military nor the political leadership had a clear vision of German policy in the eastern territories. On the other hand, the war against the Soviet Union radicalized the German and the Hungarian political and, more importantly, the military leadership. This process can be seen in the functioning of the Hungarian occupying troops and the radicalization of Jewish politics in Hungary.

References:

1. Ádám, M., Juhász, Gy. and Kerekes, L. eds. (1959). *Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez*. Budapest: Kossuth.
2. Ancel, J. (2005). The German-Romanian Relationship and the Final Solution. *Holocaust and Genocide Studies*, no. 2, pp.252–275.
3. Andaházi Szeghy, V. (2016). *A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban 1941. június – december*. Szeged: Belvedere Meridionale.
4. Anlage zu AOK 17 Ia Nr. 092/41 geh vom 30.6.41. BA MA RH 22/5, p. 5. *Bundesarchiv Militärarchiv: BA MA, Federal Archives, Department Military Archives, Freiburg*.
5. Arad, Y., Gutman, Y. and Margalio, A. eds. (1981). *Documents on the Holocaust. Selected Sources on the Destruction of the Jews of Germany and Austria, Poland, and the Soviet Union*. Jerusalem: Yad Vashem.
6. Artizov, A. N. ed-in-chief. (2012). *Ukrainskie natsionalisticheskie organizatsii v gody Vtoroy mirovoy voyny. Dokumenty I*. [Ukrainian nationalist organizations in the Second World War]. Moscow: ROSSPEN.
7. Bálint, J. [Mezei, B. ed.] (2011). *A Szovjetunió gazdasági kifosztása dokumentumokban elbeszélve (1941–1944)*. Budapest: Russica Pannonicana.
8. Braham, R. L. (1973). The Kamenets-Podolsk and Délvidék Massacres: Prelude to the Holocaust in Hungary. *Yad Vashem Studies*, Vol. 9, pp. 133–156.
9. Braham, R. L. (1997). *A népirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. Vol. 1, Budapest: Belvárosi.
10. Braham, R. L. ed. (1963). *The destruction of Hungarian Jewry. A Documentary Account*. Vol. 1, New York: World Federation of Hungarian Jews.

11. Browning, C. R. (2004). *The Origins of the Final Solution: the Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939–March 1942*. Lincoln–Jerusalem: University of Nebraska Press, Yad Vashem.

12. Dallin, A. (1981). *German Rule in Russia 1941–1945. A Study of Occupation Policies*. Boulder: Westview.

13. Dombrády, L. (2005). *Army and politics in Hungary, 1938–1944*. New York : Columbia Univ. Press.

14. Dziuban, O. ed. (2001). *Ukrainske derzhavotvorenna. Akt 30 chervnia 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Ukrainian state formation. Act of June 30, 1941. Collection of documents and materials]. Lviv–Kyiv: "Pyramid".

15. Eisen, G. and Stark, T. (2013). The 1941 Galician Deportation and the Kamenets-Podolsk Massacre: A Prologue to the Hungarian Holocaust. *Holocaust and Genocide Studies*, no.2, pp.207–241.

16. Fernschreiben Nr 11. vom 12. Juli 1941. für Informationsabteilung LR. v. Rantzau. PA AA R 60751. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amts: PA AA, Political Archive Federal Foreign Office, Berlin*.

17. Fóris, Á. (2019). Magyar gazdasági törekvések a megszállt szovjet területeken. V: Bárány, A. ed. (2019). *Történeti tanulmányok XXVII*. Debrecen: Debreceni Egyetem. pp.123–139.

18. Frojimovics, K. (2007). *I Have been a Stranger in a Strange Land. The Hungarian State and Jewish Refugees in Hungary, 1933–1945*. Jerusalem: Yad Vashem.

19. Gellért, Á. and Gellért J. (2012). Az 1941. évi kőrösmezői deportálások: A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere. *Betekintő*, no. 2, pp.1–21.

20. Gellért, Á. and Gellért, J. (2013). Menekülés a népiirtás elől: Az 1941-es deportáltak hazatérési kísérletei és a magyar állam ellenintézkedései. *Betekintő*, no. 3, pp.1–24.

21. Gellért, Á. and Gellért, J. (2015). Egy tömeggyilkosság anatómiája: Kamenyec-Podolszkij, 1941. augusztus. *Betekintő*, no.4, pp.1–25.

22. Gerücht über die Abtretung von Grenzgebieten des Distrikts Galizien an Ungarn. 17. März 1942. PA AA R 105157. RSHA IV D 3 a 1299/42. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amts: PA AA, Political Archive Federal Foreign Office, Berlin*.

23. Geyer, A. (1960). Az első magyarországi deportálás. *Új Élet naptár 1960-1961, 5720/5721*. Budapest: Magyar Izraeliták Országos Képviselője, pp.75–82.

24. Hamburger Institut für Sozialforschung ed. (2002). *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941–1944. Ausstellungskatalog*. Hamburg: Hamburger Institut für Sozialforschung.

25. Haraszti, Gy. ed. (2007). *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH*

**“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942**

fogságában írott feljegyzései. Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Corvina.

26. Harvest measure. HL, II. Kárpát-csoport 736. Kárp.csop.I.a.41.VII.26. sz. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

27. HL VKF 4107/el.1.-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

28. HL VKF 4223/el.1.-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

29. HL VKF 5121/el.1.-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

30. HL VKF 5311/el.1.-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

31. HL VKF 5441/el.1.-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

32. HL VKF 5751/el.1.-1941. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

33. HL VKF 5873/el.1.-1941. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

34. HL, HM 4296. cs. 20086/el.1.b-1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

35. Hoppe, B. and Glass, H. eds. (2011). *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945. Vol. 7 Sowjetunion mit annektierten Gebieten I. Besetzte sowjetische Gebiete unter deutscher Militärverwaltung, Baltikum und Transnistrien.* München: Oldenbourg.

36. Hungarian Occupation Group HQ order No. 2. 13 October 1941. HL, II. 1458. 1. box *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*

37. Juhász, Gy. ed. (1962). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. Vol. 4. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában, 1939–1940.* Budapest: Akadémiai.

38. Juhász, Gy. ed. (1982). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. Vol. 5. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941.* Budapest: Akadémiai.

39. Khristoforov, V. S. sen.ed. (2011). *Velikaya Otechestvennaya voyna. 1941 god: Issledovaniya, dokumenty, kommentarii.* [The Great Patriotic War. 1941: Research, documents, comments]. Moscow: Publishing House of the Main Archive Administration of the City of Moscow.

40. Klein, P. ed. (1997). *Die Einsatzgruppen in der besetzten Sowjetunion 1941/42. Die Tätigkeits- und Lageberichte der Chefs der Sicherheitspolizei und des SD.* Berlin: Hentrich.

41. Kun, J. (1962). Magyarország második világháborúba való belépésének katonapolitikai vonatkozásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, no.1, pp. 3–39.

42. Majnai, T. (1986). *A kőrösmezei zsidódeportálás 1941-ben*. V: Benda, K.; Beliczay, A., Erdős, Gy., Nagy, E. and Szabó, J. eds (1986). *A Ráday-Gyűjtemény Évkönyve*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, pp. 59–86.

43. Maruzsa, Z. (2010). A meg nem valósult területi gyarapodás. Német-magyar diplomáciai tárgyalások Magyarország terjeszkedéséről a Keleti-Kárpátokon túl 1941-42 folyamán. V: Háda, B. ed. (2010). *Eszmék, forradalmak, háborúk – Vadász Sándor 80 éves*. Budapest: ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, pp.403–414.

44. MNL OL K 69 758. cs. I/2. – 2.366.-szám/III.Csfség.-1942. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest*.

45. Müller, R.-D. (1991). *Hitlers Ostkrieg und die deutsche Siedlungspolitik. Die Zusammenarbeit von Wehrmacht, Wirtschaft und SS*. Frankfurt am Main: Fischer.

46. Napi helyzetjelentés [NH], English: Daily situation report]. HL VKF. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest*.

47. Ormos, M. (2000). *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós: Pokoljárás a médiában és a politikában, 1919–1941*. Budapest: PolgART.

48. Pahiria, O. (2014). *Mizh viinoiu ta myrom: Vidnosyny mizh OUN i UPA ta zbroiny my sylamy Uhorschchyny* [Between War and Peace: Relations between the OUN and the UPA and the Hungarian Armed Forces]. Toronto–Lviv: Litopys UPA.

49. Pohl, D. (1998). Hans Krueger and the Murder of the Jews in the Stanislawow Region (Galicia). *Yad Vashem Studies*, Vol. 26, pp.239–265.

50. Pritz, P. (2004). *The War Crimes: Trial of Hungarian Prime Minister László Bárdossy*. New York: Columbia University Press.

51. Ránki, Gy. ed. (1970). *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Vol 1*. Budapest: Magvető.

52. Ránki, Gy., Pamlényi, E., Tilkovszky, L. and Juhász, Gy. eds. (1968). *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Budapest: Kossuth.

53. Report of the Hungarian Embassy in Berlin. 4 September 1942. MNL OL K 63 203. cs. 1941-21/1 158/pol-1942. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest*.

54. Report of the Hungarian Military Attaché at Berlin. 12 July 1941. MNL OL K 63 200. cs. 1941-21/28. 1469/436.k.a.-1941. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest*.

Fóris Ákos

“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942

55. Report of the Hungarian Military Attaché at Berlin. 9 July 1941. MNL OL K 63 200. cs. 1941-21/28. 1.454./427.k.a.-1941. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest.*
56. Report on the conversation with Franz Rademacher. 7 November 1941. MNL OL K 83 9. cs. 149/pol.-1941. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest.*
57. Sajti, E. (1984). *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941.* Budapest: Akadémiai.
58. Sipos, P. ed-in-chief. (1997). *Magyarország a második világháborúban.* Lexikon A–ZS. Budapest: Petit Real.
59. Solonari, V. (2019). *A satellite empire: Romanian rule in southwestern Ukraine, 1941–1944.* Ithaca [New York]–London: Cornell University Press.
60. Stark, T. (2013). A hosszú út az „idegen” zsidók galíciai deportálásához. *Századok*, no. 6, pp.1461–1496.
61. Szent-Iványi Domokos, Csonkamagyarország külpolitikája 1919. júniustól 1944. március 19-g. MNL OL K 63 473. cs. 75/a t. *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár: MNL OL, Hungarian National Archives National Archives of Hungary, Budapest.*
62. Szinai, M. and Szűcs, L. eds. (1963). *Horthy Miklós titkos iratai.* Budapest: Kossuth.
63. Szirtes, Z. (1996). *Temetetlen halottaink, 1941. Kőrösmező, Kamenyec-Podolszk.* Budapest: Magánkiadás.
64. The occupation duty of the Carpathian Group, (10 July – 30 October 1941). HL, II. Kárpát-csoport IV/1. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*
65. The proposal by the Minister of Defense to the Council of Ministers. 10 April 1942. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*
66. The VIII Corps combat operations. HL II. Kárpát-csoport I/1. *Hadtörténelmi Levéltár: HL, Military History Archives, Budapest.*
67. Ungváry, K. (2002). Honvédség és külpolitika (1919–1945). V: Pritz, P., Sipos, B. and Zeidler, M. eds. (2002). *Magyarország helye a 20. százada Európában. Tanulmányok.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, pp.93–106.
68. Ungváry, K. (2006). Deportation, Population Exchange and Certain Aspects of the Holocaust . V: Molnár, J. ed. (2006). *The Holocaust in Hungary a European perspective.* Budapest: Balassi, pp.86–101.
69. Ungváry, K. (2015). *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet.* Budapest: Osiris.
70. Ungváry, K. ed. (2005). *A második világháború.* Budapest: Osiris.

71. Vehviläinen, O. (2002). *Finland in the Second World War. Between Germany and Russia*. London: Palgrave.

72. Völkl, E. (1992). Grenzrevision (1942) und Umsiedlung von Magyaren (1943/1944). Ungarn und das „Generalgouvernement“. V: Gabriel Adriányi, G., Glassl, H. and Völkl, E., eds (1992). *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete. Band 19, Jahrgang 1991*. München: Verlag Ungarisches Institut, pp.255–261.

«ЦЮ ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ ХОЧЕМО НАДОВГО УТРИМАТИ У СВОЇХ РУКАХ». УГОРСЬКО-НІМЕЦЬКІ ДЕБАТИ СТОСОВНО ТЕРИТОРІЙ ПРИКАРПАТТЯ, 1941–1942

Форіш Акош

*дослідник, Clio Institute,
викладач, Університет ім. Етвеша Лоранда,
м. Будапешт, Угорщина
ORCID: 0000-0001-7943-6656
forako1989@gmail.com*

Коли 27 червня 1941 р. Угорщина вступила у війну проти Радянського Союзу, вона не ставила за мету придбання певних регіонів Союзу. Незважаючи на це у 1941 та 1942 рр. угорське керівництво здійснило декілька кроків, щоб взяти під тривалий контроль територію Північно-Східних Карпат (Прикарпаття) та забезпечити там виконання своїх політичних цілей. Стаття має два основні завдання: по-перше, реконструювати угорські плани та наміри, пов'язані з Прикарпаттям, та, по-друге, вивчити реакцію Німеччини на подібні угорські кроки. Із цією метою автор, дотримуючись джерелознавчої критики, опрацював архівні матеріали досліджуваної тематики, зокрема ті, що зберігаються в фондах Національного архіву Угорщини та угорського Військово-історичного архіву, а також Федерального військового архіву та Політичного архіву Федерального Міністерства закордонних справ, що у Німеччині.

У статті автор висвітлює угорські плани, що стосувалися Прикарпаття, а також їх передумови. Ці плани ґрунтувалися на неофіційно даних німцями обіцянках та на політизуючій ролі вищого угорського військового керівництва. Важливо відзначити: незважаючи на пронімецьку налаштованість останньої, обіцянки не об'єдналися в єдиному політичному плані.

Угорське військово керівництво намагалося реалізувати три амбітні плани: 1) економічну експлуатацію окупованих прикордонних районів; 2) вигнання євреїв «без громадянства» з Угорщини в райони на схід від Галичини; 3) змінити північно-східний кордон Угорщини. Загалом, зусилля угорських військ у Східній Галичині зазнали фіаско. Всупереч своїм неофіційним обіцянкам, німці намагалися запобігти всім претензіям угорської сторони стосовно Прикарпаття. Кількість конфліктів між ними тільки зростала, оскільки угорці часто намагались реалізувати свої наміри на південному сході Галичини без попередніх консультацій з німцями.

Ключові слова: Друга світова війна; історія України; історія Угорщини; Голокост; історія Німеччини; кордон.

**«ЭТУ ОККУПИРОВАННУЮ ТЕРРИТОРИЮ ХОТИМ НАДОЛГО
УДЕРЖАТЬ В СВОИХ РУКАХ». ВЕНГЕРСКО-НЕМЕЦКИЕ ДЕБАТЫ
ОТНОСИТЕЛЬНО ТЕРРИТОРИЙ ПРИКАРПАТЬЯ, 1941–1942**

Фориш Акош

исследователь, Clio Institute,

преподаватель, Университет им. Этвеша Лоранда,

г. Будапешт, Венгрия

ORCID: 0000-0001-7943-6656

forako1989@gmail.com

Когда 27 июня 1941 г. Венгрия вступила в войну против Советского Союза, она не ставила целью приобретения определенных регионов СРСР. Несмотря на это в 1941 и 1942 гг. венгерское руководство осуществило несколько шагов, чтобы взять под длительный контроль территорию Северо-Восточных Карпат (Прикарпатье), и обеспечить там выполнения своих политических целей. Статья имеет два основных задания: во-первых, реконструировать венгерские планы и намерения, связанные с Прикарпатьем, и, во-вторых, изучить реакцию Германии на подобные венгерские шаги. С этой целью автор, следуя источниковедческой критике, изучил архивные материалы по указанной тематике, в частности те, что хранятся в фондах Национального архива Венгрии и венгерского Военно-исторического архива, а также Федерального военного и Политического архивов Федерального Министерства иностранных дел, что в Германии.

В статье автор освещает венгерские планы, касающиеся Прикарпатья, а также их предпосылки. Эти планы основывались на неофициально данных немцами обещаниях и на политизирующей роли высшего венгерского военного руководства. Важно отметить следующее: несмотря на прогерманский настрой венгерского военного руководства, обещания не объединились в едином политическом плане.

Венгерское военное руководство пыталось реализовать три амбициозные планы: 1) экономическую эксплуатацию оккупированных приграничных районов; 2) изгнание евреев «без гражданства» из Венгрии в районы к востоку от Галичины; 3) изменить северо-восточную границу Венгрии. В целом же, усилия венгерских войск в Восточной Галиции не были успешными. Вопреки своим неофициальным обещаниям, немцы пытались предотвратить все претензии венгерской стороны относительно Прикарпатья.

Fóris Ákos

“We Want to Keep this Occupied Area in Our Hands for a Long Time”.
Hungarian–German Debates on Prykarpattia, 1941–1942

Количество конфликтов между ними только росло, поскольку венгры часто пытались реализовать свои намерения на юго-востоке Галичины без предварительных консультаций с немцами.

Ключевые слова: Вторая мировая война; история Украины; история Венгрии; Холокост; история Германии; граница.

**СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ**

**PUBLIC
COMMUNICATIONS**

UDC 316.32:378-043.86(477)

**GLOBAL TRENDS AND CHALLENGES
IN HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT:
IMPLICATIONS FOR UKRAINE**

Antonivska Maryna

*Lecturer of the Foreign Philology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*
ORCID ID: 0000-0002-4451-3735
antonivska_maryna@ukr.net

Надіслано:

16.02.2021

Рецензовано:

10.03.2021

Прийнято:

25.03.2021

Sarnovska Natalia

*Lecturer of the Foreign Philology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*
ORCID: 0000-0001-7278-5183
nat_sarnovskaya@ukr.net

The rapid development of information technology, its total entry into human life inevitably creates new challenges and, at the same time, opens horizons for new opportunities for the education sector. Accordingly, today Ukraine faces the need to develop new approaches to the organization of the educational system in light of the requirements of the current state of human development: globalization, informatization, accelerating the pace of life.

The modern system of higher education, which fully meets the requirements of the time, is one of the main factors in increasing the quality of human capital, new ideas generator, a guarantee of dynamic development of the economy and society as a whole. In order for Ukrainian higher education to truly perform these important tasks effectively, it needs to be updated to take into account current global trends in the development of education in a broad socio-economic context.

This article aims to discuss and highlight current social, technological, financial, and academic trends in higher education institutions around the world to help students, educators and recruiters understand what changes to expect in the coming years.

We emphasize that globalization in education leads to an increase in academic mobility, the unification of curricula and teaching methods, as well as the widespread use of distance education.

Key words: higher education system of Ukraine; trends; educational technologies; reform; innovative technologies.

Introduction

The development of the modern Ukrainian state is characterized by integration processes. Ukraine is gradually adapting to the European educational space. Such integration requires European approaches to educational standards of educational content modernization, ensuring the quality of education.

Education is a unique social phenomenon that has a significant impact on all aspects of life and activity of the country, society, human civilization in general. In the modern scientific, technological and information revolution, education functions as a complex socio-economic organism that plays a major role in the social progress of mankind. It is one of the most important areas of labor and cognitive life.

The current stage of education system of Ukraine development is characterized by its reform, the search for ways to bring the content in line with the personal needs of students, world standards. Rapid development of information technology, its total entry into human life inevitably creates new challenges and, at the same time, opens horizons for new opportunities for the education sector. Accordingly, today Ukraine faces the need to develop new approaches to the organization of the educational system in light of the requirements of the current state of human development: globalization, informatization, accelerating the pace of life.

Also, in today's fast-paced information society, one of its main features is uncertainty. It, as noted by A. Tofler, as well as novelty and diversity causes deep apathy, which excludes millions of people from public life (Toffler, 2012, p. 396). Uncertainty causes shortcomings in planning in the higher education system, which is designed to be the driving force of society. Therefore, the analysis of modern educational and information technologies is important for understanding the trends that will determine the direction of higher education.

Analysis of the previous publications and researches

A thorough analysis of the material base on our topic shows that in foreign research the problems of higher education development have been studied in the following aspects: interdisciplinary trends in higher education (W.J. Jacob (Jacob, 2016), global trends in higher education (P.G. Altbach, L. Reisberg, L. E. Rumbley (Altbach, Reisberg, Rumbley, 2009)), trends in higher education in some regions and

countries (W.J. Jacob, J.N. Hawkins (Jacob, Hawkins, 2016) (China), trends that accelerate the introduction of technology in higher education (L. Johnson, A. Freeman, C. Hall (Johnson, Adams Becker, Estrada, Freeman, 2015)).

At the national level, the improvement and modernization of the higher education system is the responsibility of numerous government agencies, organizations and departments, among which the main ones are the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Department of Higher Education of MES of Ukraine, Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and others. They have developed and adopted numerous laws, government programs, charters, doctrines, concepts, strategies, principles and approaches to reforming higher education in Ukraine. The main scientific developments on the problems of reforming the system of higher education in Ukraine are the works of J. Bolyubash, M. Zgurovskiyi, V. Andrushchenko, M. Yevtukh, M. Stepko and other leading domestic scientists.

However, there is a need to analyze current global educational trends in order to determine the main trends in higher education in Ukraine.

Specifying the purpose of research

Therefore, the purpose of the article is to analyze the general features of modern trends and challenges in the process of higher education system development in the context of global and European integration processes and in case of emergency situations (e.g. Coronavirus pandemic).

Presentation of the main research material

The study examines the trends and challenges in the development of higher education in modern conditions. We emphasize that globalization in education leads to an increase in academic mobility, unification of curricula and teaching methods, and the widespread use of remote education. In the current conditions, the main task of education in the 3rd decade of XXI century, is the high use of new information technologies in the dissemination of knowledge, including the use of different distance learning methods.

The education system of society must meet its strategic objectives. The National Doctrine of Education Development in Ukraine emphasizes that education should become a strategic resource for improving the well-being of people, ensuring national interests, strengthening the authority and competitiveness of the state in the international arena (Stratehiiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy..., 2020). However, the state of affairs in the field of education, the pace and depth of transformation do not fully meet the needs of the individual, society and the state. Globalization, change of technologies, transition to information technology society,

assertion of priorities of sustainable development, other features of modern civilization determine human development as the main goal, a key indicator and the main level of modern progress, the need for radical modernization of the industry; set before the state, society the task of ensuring the priority of the development of education and science, the priority of solving their urgent problems.

The modern system of higher education, which fully meets the requirements of the time, is one of the main factors in increasing the quality of human capital, new ideas generator, a guarantee of dynamic development of the economy and society as a whole. In order for Ukrainian higher education to truly perform these important tasks effectively, it needs to be updated to take into account current global trends in the development of education in a broad socio-economic context.

Higher education modernization in Ukraine requires overcoming a number of problems, among which the most pressing are:

- inconsistency of the training structure with the real needs of the economy;
- declining education quality;
- isolation from research field;
- slow integration into European and world intellectual space.

Experts also point to the significant expansion of the higher education system that has taken place in Ukraine since the Soviet Union period, implying both an increase in the number of higher education institutions and a rapid increase in the total number of students and university graduates. Problems such as the vocational education system collapse, skilled workers' shortage, the inability of many university graduates to find work in their specialty, educational and professional standards inflation, the excessive workload on teachers and insufficient funding of universities, growing levels of corruption in universities and others.

Such scientists as P. G. Altbach, L. Reisberg, L. E. Rumbley (Altbach, Reisberg, Rumbley, 2009) define the following main vectors of higher education development: new technologies, concern for quality, the struggle for the essence of higher education, the professionalization of higher education management and leadership. Regarding the first trend, researchers note that the impact of information and communication technologies can be seen in the exchange of knowledge through e-mail, blogs, wikis and podcasts, in the rapid spread of remote education and electronic publications of scientific journals and books, and to some extent in higher education management.

We think that the main step and idea in this process is to transform the approach to teaching and learning, which does not mean replacing traditional universities or traditional teaching methods. However, there is a huge difference in

how different countries can integrate new technologies. The state of development of

higher education in developing countries depends on the speed of closing the “digital divide”. We strongly believe that according to this statement quality will continue to be a high priority for higher education, and that the next step is the need to move towards mutual recognition and trust so that national quality assurance programs are internationally valid. Despite more than a decade of formalizing quality assurance programs, many elements of quality measurement and monitoring remain problematic.

The trend towards the professionalization of higher education management and leadership is due to the fact that higher education institutions are becoming larger and more important for society and individuals. Academic institutions and systems are beginning to collect data on themselves for use in policy development and refinement, as there is a growing need for complete and accurate regional and international data for analysis. Higher education is simply too large, complex and central to manage without data and professionalism.

W.J. Jacob, highlighting trends in higher education through the prism of an interdisciplinary approach, notes that this approach to research and teaching is important in order to best respond to the dynamic needs of today's higher education students (Jacob, 2016). He claims that there is now an increase in the number of interdisciplinary research among graduate students in many areas of study.

Among the main trends, we also single out the increase and diversification of courses and degrees and the emergence of hybrid means of educational material delivery, which is rapidly becoming a world standard in higher education. Mass open online courses bring new dynamics to learning, because they often include students from many different specialties, as well as students who do not have a degree. There is also an increase in cooperation between universities. Joint training and certification programs organized at different universities are now seen as more realistic or acceptable in today's technological context than in the past.

Changes in higher education trends can be traced in detail using NMC Horizon's higher education reports. Over almost nine years of research on key technological developments that will have a significant impact on the development of the education system worldwide, NMC (The New Media Centres) has identified trends, acute problems and major advances in technology or techniques that are likely to become widespread. in the relevant sector in the next five years.

The reports highlight the following key trends that accelerate the introduction of technology in higher education: solutions for blended learning, emphasis on quantitative assessment of learning, improving the culture of innovation, redevelopment of learning spaces, deeper learning, collective approach to learning,

evolution of online learning, rethinking the role of teachers, dissemination of open educational resources, rethinking the methods of educational institutions, cooperation between institutions, students in the role of creators, flexible approach to transformation, universal access to social networks, mixing formal and non-formal learning, decentralized support of information technology,

The solution of different complex problems depends primarily on the purposeful, scientifically sound activities of higher education teachers who have scientific knowledge of the theory and methods of vocational education.

At the same time, the modernization of higher education in Ukraine requires taking into account the general trends in the development of higher education systems in the context of globalization and European integration processes. Within the reforms in the field of higher education, which are taking place in the West, we can identify certain trends that are constantly developing in Ukrainian higher educational establishments.

Trends in higher education system development:

- public perception of universities as platforms for innovation and modern technologies. Experts insist that university management should encourage a creative approach to learning, as well as encourage the development of entrepreneurial elements in their structure;

- increasing the intensity of cooperation between universities, which is to pool their resources and coordinate actions to achieve common goals, including providing a more accessible, cheaper, and better quality of education. Even today, there are successful examples of such cooperation: a joint project of Kyiv National University of Culture and Arts and University of Informatics and Arts, Lodz, Poland, Kyiv National University of Culture and Arts and Apsley Business School in London;

- development of the science of analysis and processing of large data sets. Today, companies operating in the consumer sector are constantly collecting data on the tastes and preferences of their customers. Similarly, this approach can be applied in the market of educational services;

- a combination of new and traditional learning formats, which led to the formation and development of a "blended learning" model;

- the priority of universal values and humanistic orientation;

- intensification of public and state efforts to bring education to the level of international standards and achievements in this field;

- formation of national-patriotic morality;

- development of education based on the newest psychological and pedagogical technologies;

- departure from the principles of authoritarian, ideological pedagogy, levelling the natural individual characteristics of all students;

– radical restructuring of education management through its democratization, decentralization, creation of regional management systems of educational institutions;

– development of non-state forms of ownership of educational institutions.

These most general tendencies in the education of Ukraine give rise to the corresponding derivative tendencies in all its subsystems: organizational-administrative, scientific, educational, upbringing, special-pedagogical, professional-technical, etc. They, reflecting the general problems of education in Ukraine, at the same time are specific due to the peculiarities and conditions of their activities.

The most significant trends that characterize the functioning of high schools in modern conditions are: 1) the desire to expand the variability of the content of the educational program, a certain profiling if necessary to comply with state standards of education; 2) efforts of educational institutions management to create complexes, united by a common strategic educational goal and traditional ties, following the general goal of building the organization and methodology of the learning process; 3) competition of general educational institutions of different types and forms of ownership based on the improvement of educational services,

According to the above-mentioned trends, we want to emphasize that the main principle of the reform is the democratization of education. In the study we have formulated the following principles:

- education universality;
- education continuity;
- unity and differentiation;
- replacement of narrow-profile education with broad-based;
- the principle of comprehensive student development;
- education through practice and labour broad front of education and upbringing, flexibility, statehood, socialization, science, and economics of education.

Each of these principles is relevant to any education. First of all, we can distinguish the principle of continuity, associated with the absence of obstacles in the transition from one educational institution to another and the consistency of curricula and programs, the development of professional orientation; the principle of continuity - universal availability of forms and means of education, replacement of narrow-profile training with a broad profile - promotes rapid retraining of employees and mobility in personnel policy; the principle of education through work and for work – involves filling the entire educational process with labour issues, professional knowledge, and skills that correspond to the stage and standard education.

Selected trends provide development opportunities and accelerate the process of modernization of higher education and harmonization of its content with the needs of modern society. After all, the evolution of technology affects society and it requires from education adequate strategies to train the younger generation. Global trends, directly and indirectly, affect education policy in Ukraine.

Currently, the international concept of educational services in Ukraine has led to an increase in the number of educational institutions and institutions (providers), which in turn has led to a diversification of expectations and needs of those wishing to receive an education. The development of the education system in the country requires additional income and new channels to obtain it. All this (increase in educational service providers, diversification of educational needs, and lack of funding) raises concerns about ensuring the quality of education and discrediting it. This trend will continue, as many people today want to acquire professional skills quickly and inexpensively, which can be done by providers of non-formal and informal education. But only higher education institutions with a long history and culture of teaching and educating the younger generation can form a comprehensively developed person, a bearer of the nation's cultural and intellectual traditions.

Higher education should prepare young people for professional activity in conditions of uncertainty and variability. This task requires politicians, HEI leaders, and teachers to reconsider the structure of traditional training programs, as well as to transform the pedagogy of the past, traditional approaches to teaching to new ones that are more in line with the conditions of the modern information society.

Conclusions

It is important to pay attention to key trends that accelerate the introduction of educational technologies in higher education, including new solutions for blended learning, improving the culture of innovation, the need for redevelopment of learning spaces, methods of deeper learning, renewing a collective approach to learning, open educational resources, cooperation between institutions of higher education; the application of the international practice of the concept of educational services in Ukraine leads to increased competition in this area, in particular in terms of retraining, which should encourage free economic education to implement and diversify formal and non-formal education programs to maintain and consolidate free economic education services.

Taking these trends into account in the planning of higher education institutions will contribute to their stable development and progress of higher education in Ukraine, integration into the world educational space and overcoming the consequences of uneven distribution of human capital, which will allow the country to take full advantage of new educational and information technologies.

References:

1. Altbach, P. G., Reisberg, L., Rumbley, L. E. (2009), Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. *UNESCO*, [online]. Available at: http://www.cep.edu.rs/public/Altbach_Reisberg_Rumbley_Tracking_an_Academic_Revolution_UNESCO_2009.pdf.
2. Falcon, J., Bataille, P. (2018). 'Equalization or Reproduction? Long-Term Trends in the Intergenerational Transmission of Advantages in Higher Education in France'. *European Sociological Review*, Vol. 34 (4), pp. 335–347.
3. Hawkins, J. N. (2018). 'Trends and Developments in Higher Education in the Asia-Pacific Region'. *Oxford Research Encyclopedia of Education*, [online]. Available at: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.60>.
4. Jacob, W. (2016). 'Interdisciplinary trends in higher education'. *Palgrave Communications*, Vol. 1, [online]. Available at: <https://www.nature.com/articles/palcomms20151>.
5. Jacob, W. J., Hawkins, J. N. (2016). *Trends in Chinese Higher Education: Opportunities and Challenges, Trends in Chinese Education*, pp. 20–22. Available at: <https://doi.org/10.3726/978-3-653-05441-5/19>.
6. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., and Freeman, A. (2015). *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*. Austin : The New Media Consortium.
7. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2021–2031 roky № 1183-00 vid 20 veresnia 2020 roku [State program of higher education development for 2021–2031 № 1183-00 dated from 20 September 2020]. *The Cabinet of the Ministers of Ukraine*, [online]. Available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=8475353>.
8. Toffler, A. (2012). *Shok budushchego* [Shock of the future]. Moscow: LLC "ACT Publishing House".

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Антонівська Марина Олександрівна

*викладач кафедри іноземної філології,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна*

ORCID ID: 0000-0002-4451-3735

antonivska_maryna@ukr.net

Сарновська Наталія Іванівна

*викладач кафедри іноземної філології,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна*

ORCID: 0000-0001-7278-5183

nat_sarnovskaya@ukr.net

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, їх повне входження в життя суспільства та громадськості неминує створює нові виклики і одночасно відкриває горизонти для інноваційних і сучасних можливостей в освітній галузі. Відповідно, нині Україна стикається з необхідністю вироблення нових підходів до організації освітньої системи з урахуванням вимог сучасного стану людського розвитку: глобалізації, інформатизації, прискорення темпу життя.

Новітня система вищої освіти, яка абсолютно співпадає з вимогами часу, є базовим фактором підвищення якості людського капіталу, рушієм сучасних ідей, генератором стрімкого та потужного розвитку економіки та суспільства в цілому. Задля ефективності виконання важливих завдань, українську вищу освіту потрібно оновити з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

Ця стаття має на меті обговорити та висвітлити сучасні соціальні, технологічні, фінансові та академічні тенденції у вищих навчальних закладах по всьому світу, щоб допомогти студентам, викладачам і рекрутерам зрозуміти, яких змін очікувати в найближчі роки.

Ми наголошуємо, що глобалізація в освіті веде до збільшення академічної мобільності, уніфікації навчальних планів та методів навчання, а також широкого використання дистанційної освіти.

Ключові слова: система вищої освіти України; тенденції; освітні технології; реформа; інноваційні технології.

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ВЫЗОВЫ РАЗВИТИЮ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ УКРАИНЫ

Антонивская Марина Александровна

*преподаватель кафедры иностранной филологии,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев, Украина*

ORCID ID: 0000-0002-4451-3735

antonivska_maryna@ukr.net

Сарновская Наталья Ивановна

*преподаватель кафедры иностранной филологии,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
г. Киев, Украина*

ORCID: 0000-0001-7278-5183

nat_sarnovskaya@ukr.net

Стремительное развитие информационных технологий, их полное вхождение в жизнь общества и общественности неизбежно создает новые вызовы и одновременно открывает горизонты для инновационных и современных возможностей в сфере образования. Соответственно, сегодня Украина сталкивается с необходимостью выработки новых подходов к организации образовательной системы с учетом требований современного состояния человеческого развития: глобализации, информатизации, ускорение темпа жизни.

Новейшая система высшего образования, которая абсолютно совпадает с требованиями времени, является базовым фактором повышения качества человеческого капитала, двигателем современных идей, генератором стремительного и мощного развития экономики и общества в целом. Для эффективности выполнения важных задач, украинское высшее образование нужно обновить с учетом современных мировых тенденций развития образования в широком социально-экономическом контексте.

Эта статья имеет целью обсудить и осветить современные социальные, технологические, финансовые и академические тенденции в высших учебных заведениях по всему миру, чтобы помочь студентам, преподавателям и рекрутерам понять, каких изменений ожидать в ближайшие годы.

Мы подчеркиваем, что глобализация в образовании ведет к увеличению академической мобильности, унификации учебных планов и методов обучения, а также широкого использования дистанционного образования.

Ключевые слова: система высшего образования Украины; тенденции; образовательные технологии; реформа; инновационные технологии.

УДК 316.334:37 314.93-057.8

**СТАНОВИЩЕ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ 2020 РОКУ)**

Сірий Євген Володимирович

Доктор соціологічних наук, професор,

ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-3396-8168

socio1@ukr.net

Надіслано:

16.03.2021

Рецензовано:

12.04.2021

Прийнято:

30.04.2021

В матеріалі висвітлюється одна із сьогоденних проблем молодіжного підприємництва і самозайнятості в Україні – їх становище та перспективи в умовах карантинних обмежень в оцінці рольової участі держави. Де-юре держава відреагувала на певні виклики пандемії у розвитку малого підприємництва (молодіжного): від законодавчої бази, програм, організацій, до окремих конкретних заходів локального характеру. Однак відповідні заходи з боку влади, особливо у порівнянні з іншими країнами, вимагають більшої ефективності. Ці висновки підтверджуються даними окремих відповідних соціологічних досліджень, що представлені в статті. На емпіричному матеріалі показано основні тренди у розвитку малого бізнесу (молодіжного) за умов карантинних обмежень, оцінку рольової участі держави у вирішенні відповідних проблем.

Ключові слова: пандемія; COVID-19; проблеми розвитку молодіжного підприємництва; державна допомога; оцінювання.

Вступ

Проблематика розвитку молодіжного підприємництва є однією із найменш вивчених у сфері молодіжної політики. Причини тут різні, і їх небагато. Однак однією із головних є неналежна увага з боку держави. Іншою – практична відсутність первинної соціальної інформації щодо функціонування цього соціального сегменту.

Пандемія COVID-19, що захлиснула все суспільство по всіх сферах життєдіяльності суттєво вдаряє по малому бізнесу. Базуючись на системі особистий комунікацій він вимушений сильно обмежувати власну

функціональність. У більшості країн світу влада проявляє велику турботу для цієї сфери. Україна, як показує практика, поступається такою увагою. Фрагментальні інформаційні дані певним чином відображають реальну картину в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У подібному науково-джерельному сегменті увагу привертають нечисленні опитувальні дослідження, серед яких варто назвати: опитування вітчизняного бізнесу для з'ясування оцінки впливу пандемії на власні компанії Спілкою Українських Підприємців (СУП) та *Evropean Busines Association* (березень–квітень 2020 р.); комплексне соціологічне дослідження «Як живе молодь України у час COVID-19», підготовлене за фінансової підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії; окремі науково-дослідні роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики (квітень–травень, жовтень 2020 р.).

Формулювання цілей статті

На прикладах окремих соціологічних досліджень показати характерні параметри становища МПіС за умов пандемії COVID-19 в оцінці державної допомоги у цій сфері.

Матеріал сформовано за даними кількох соціологічних досліджень підприємців (молодих підприємців і само зайнятих), які поповнюють і без того низький інформативний рівень висвітлення сфери державного сприяння розвитку молодіжного підприємництва і самозайнятості за умов пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження

Запровадження карантинних заходів у зв'язку з пандемією сильно відобразилося на різних соціальних сферах. І досить суттєво вдарило це по дрібному бізнесу. І як показала практика, карантинні обмеження по-різному відобразилися на діяльності дрібного бізнесу загалом, так і молодіжного його сегменту зокрема. У такій складній ситуації багато хто з підприємців думав про закриття своєї справи. Більшості серед тих, хто працював у сфері обслуговування та продажу товарів, довелося закрити свої заклади, призупинити свою діяльність. Це обумовлено тим, що малий бізнес в основному ґрунтується на комунікації і контактах, тому не всі його сектори мали можливість працювати в умовах карантину. Багато хто навіть тоді кредитували мінусову діяльність своїх компаній, сплачуючи зарплати, податки і оплачуючи оренду [1]. У цій ситуації бізнес очікував на підтримку держави, однак її роль у цьому питанні трактується двояко. Держава не зуміла

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

ефективно підтримати бізнес. Окремі її ініціативи (такі як «пільговий період» щодо сплати ЄСВ на період жорсткого карантину) виявилися нефункціональними через провал у комунікації. Як наслідок, власники бізнесу були змушені сплачувати податки, незважаючи на відсутність доходів.

Найбільше підприємців (йдеться про всіх) турбувало невизначеність поточної ситуації. В умовах, коли важко передбачити тривалість карантину і суттєві обмеження в поведінці споживачів, прораховувати будь-які сценарії розвитку свого бізнесу практично неможливо. За даними Державної податкової служби, у березні 2020 р. близько 13,3 тис. підприємців-фізосіб (ФОП) припинили свою діяльність (*God karantina v Ukraine – kakoi biznes zakrylsia iz-za lokdaunov*, 2020; *Biznes na karantine. Nazvany piat hlavnykh problem...*, 2020). У квітні 2020 р., близько 29 % дрібних підприємців (за даними інтернет-видання «Економічна правда») припинили роботу, що характерно для мікробізнесу, а близько 6 % підприємців повністю закрили бізнес (*Koronavirus VS biznes:...*, 2020).

Оперативним джерелом інформації стосовно різних проблемних сторін малого бізнесу стали і окремі соціологічні опитування стосовно поточних проблем цього соціального сегменту. Так, у березні–квітні 2020 р. Спілкою Українських Підприємців (СУП) та *Evropean Busines Association* було проведено опитування вітчизняного бізнесу для з'ясування оцінки впливу пандемії на власні компанії. Як свідчать результати опитування, українські підприємці опинилися в складних умовах для існування (*Kozhen piatyi malyi biznes mozhe...*, 2020). Так, 18 % респондентів-підприємців розглядали варіант закриття власного бізнесу з причини епідемії коронавірусу в країні. Ще 78% повідомили про втрату 3/4 своїх доходів. Було відзначено, що уповільнення бізнес-активності в умовах карантину призводить до скорочення штату і зарплати персоналу. Третина респондентів заявляла про падіння доходів на 90–100 % з початку карантину, що призвело до скорочення до половини персоналу. Зокрема, 41 % опитаних планували зменшити зарплати, 42 % опитаних підприємців частково або повністю скоротили свій штат, 63 % – прогнозували скорочення до кінця карантину (*Kozhen piatyi malyi biznes mozhe...*, 2020). Тільки 3 % респондентів вказали, що їх бізнес може працювати тривалий час за необхідних умов (орендні канікули, віддалений доступ для співробітників тощо). Однак, це стосувалося тільки юридичних осіб підприємництва.

Додатковим і доповнювальним джерелом інформації до немобільної статистичної звітності щодо діяльності цієї сегментної групи виявилися й інші

окремі соціологічні дослідження. Так, згідно результатів комплексного соціологічного дослідження «Як живе молодь України у час COVID-19» (Yak zhyve molod Ukrainy..., 2020), вплив пандемії COVID-19 на бізнес молоді виявився катастрофічним. Майже 43 % власників бізнесу зазначили, що їхній бізнес або закрито, або він перебуває на межі закриття.

Цьому питанню були присвячені окремі науково-дослідні роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики. Інститутом у квітні-травні 2020 р. було проведено соціологічне опитування представників молодіжного сегменту малого бізнесу з метою вивчення окремих проблем його розвитку, труднощів ведення малого бізнесу та оцінка зусиль держави за обставин запровадження карантинних обмежень у зв'язку з пандемією коронавірусу (COVID-19). Дослідження проводилося шляхом поєднання методики онлайн-опитування та телефонного опитування. Валідність вимірювальних ознак базувалася не на репрезентативності вибірки, а на характері оцінки досліджуваних проблем молодіжного підприємництва та самозайнятості. Дослідження носило розвідувально-описовий характер.

У рамках дослідження було опитано молодих підприємців та само зайнятих осіб віком від 16 до 34 років. Більшість опитаних становили особи чоловічої статі (71,4 % чоловіків проти 27,6 % жінок). За формою підприємницької діяльності, юридичні особи підприємництва становили 27,6 %, ФОП –58,6%, самозайняті особи –13,8 %. Більшість опитаних за сферою діяльності належала до представників торгівлі, сфери обслуговування і надання послуг.

За результатами нашого дослідження кожен четвертий респондент (24,1 %) зазначив про закриття свого бізнесу під час карантину. Половина вказували на те, що їхній бізнес продовжував частково функціонувати: 24,1 % – про суттєве згортання, але на час карантину їхній бізнес функціонує; 31,1 % – частково згорнувся. І кожен п'ятий респондент-підприємець відповів, що його бізнес функціонує в повному обсязі (див. рис. 1).

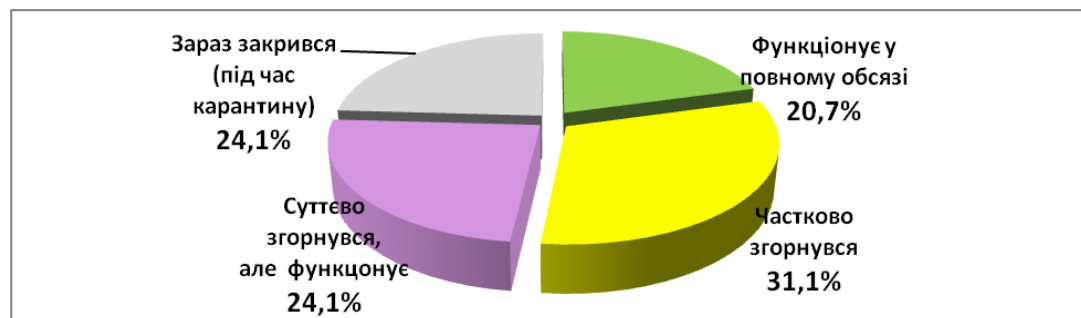


Рис. 1. Функціонування власного бізнесу під час карантину (%).

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

Це також підтверджують результати інших досліджень. Зокрема дослідження Європейської бізнес асоціації, що проведено у березні 2020 р. свідчить, що близько 18 % представників дрібного бізнесу мали намір згорнути свою діяльність через епідемію коронавірусу (COVID-19) в країні, а 22 % – згорнули підприємницьку діяльність через карантин (Kozhen piatyi малыi biznes mozhe..., 2020). Хоча, згідно результатів нашого дослідження (дослідження не є репрезентативним через специфіку вибірки, однак його розвідувального характеру і підтвержені іншими дослідженнями дані виявляють імовірно об'єктивну ситуацію), у більшій половині респондентів-підприємців непогано йшли справи до введення карантинних обмежень (див. рис.2).

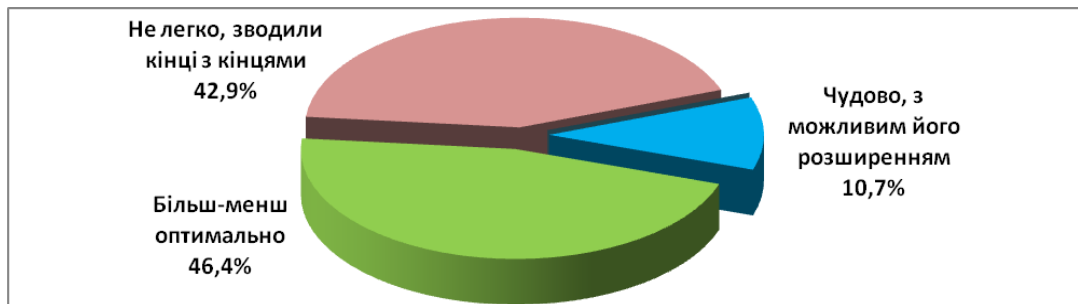


Рис. 2. Оцінка рівня розвитку власного бізнесу до карантину (за оцінкою респондентів), (%).

Сама пандемія та відповідні заходи з боку влади досить сильно обмежили діяльність цієї сфери. Серед труднощів, які виникли у веденні бізнесу через карантинні обмеження (згідно результатів дослідження ДІСМП), молоді підприємці та самозайняті переважно зазначили зниження активності тих сфер, від яких залежав їх бізнес, затримку «платіжок», закриття постачальних точок, обмеження спілкування з замовниками, що породило непевність у подальших замовленнях (27,3 %) та відсутність контактів, суспільної активності, обмеженість відвідування клієнтів (24,2 %). Крім того, респонденти до труднощів, пов'язаних з введенням карантину, відносили:

- відсутність попиту та замовлень (15,3 %);
- неможливість повним обсягом реалізовувати товар, зниження купівельної спроможності (12,1 %);
- закриття торговельних точок, що негативно відображається на продажах, та карантинні обмеження (12,1 %);
- додаткові витрати на засоби захисту (3%);

– пасивність влади при карантині, що загалом негативно відобразалося на діяльності підприємців (3%) та інше (3%).

У доповненні цього питання представники молодіжного підприємництва та самозайнятої молоді вказували на різні перешкоди у розвитку їх господарської діяльності під час карантину. Серед таких, що заважали розвитку бізнесу під час карантину через епідемію (COVID-19), найчастіше вказувалося на різні карантинні обмеження для населення (62,2 %), відсутність попиту (44,8 %), закриття тих сфер, від яких залежить їхній бізнес (37,9 %) та неможливість працювати дистанційно (34,5 %) (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Основні перешкоди (за оцінкою респондентів)
у розвитку власного бізнесу під час карантину (%)**

Різні карантинні обмеження для населення	65,6
Відсутність попиту	44,8
Закриття (зниження активності) тих сфер, від яких залежить їх бізнес	37,9
Неможливість працювати дистанційно	34,5
Закриття приміщень, торговельних майданчиків	27,6
Проблеми реалізації товару	24,1
Відсутність (зниження) соціальної комунікації між партнерами, підлеглими тощо	20,7
Відсутність обігових коштів	17,2
Транспортно-логістичні ускладнення	10,3
Неможливість обслуговувати кредити	3,4
Карантинні обмеження для діяльності	3,4
Безлад в країні	3,4

**Питання з альтернативами, $\Sigma > 100$ %.*

Звісно, можна говорити, що структура і розподіл таких проблемних чинників залежить від розподілу сфер діяльності опитуваних підприємців. Ці дані хоч і високим рівнем не репрезентують дійсну картину, але доволі чітко характеризують і відображають суть і зміст проблем у молодіжному підприємницькому середовищі у цей період.

За результатами комплексного соціологічного дослідження «Як живе молодь України у час COVID-19», негативними наслідками карантину стали скорочення оборотних коштів (через падіння попиту, збитки, простій, оплати

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

оренди під час простою тощо); необхідність пошуку нових постачальників, партнерів; потреба зміни бізнес-моделі; втрата приміщення для надання послуг (у зв'язку із закриттям торговельно-розважальних центрів, або через вимогу оплачувати оренду під час простою); необхідність інвестувати кошти в переведення бізнесу в онлайн. Проте 64,6 % власників вказали, що їхній бізнес неможливо перевести в онлайн, а 12,5 % могли б, але не хочуть змінювати формат роботи (Yak zhyve molod Ukrainy..., 2020).

Результати опитування Спілкою підприємців України (СУП) демонстрували необхідність запровадження радикальних заходів з боку влади на підтримку економіки, зокрема, таких як тимчасове звільнення від сплати податків бізнесу. Зокрема мова йшла про необхідність позбавлення мікробізнесу зайвого навантаження, а саме: звільнення від обов'язкової сплати ЄСВ-Фопів-сумісників та ФОП-ів, які тимчасово не провадять діяльність під час карантину (Koronavirus VS biznes..., 2020).

Одним із можливих інструментів допомоги малому та мікробізнесу молодими підприємцями вбачалася надспрощена процедура отримання кредиту і зниження вартості кредиту, розширення кредитної програми «5-7-9» для забезпечення можливості поповнення обігових коштів, придбання об'єктів нерухомості. На увазі було і перегляд норм фіксації всієї другої (річний дохід яких не перевищує 1,5 млн грн) та третьої (річний дохід яких не перевищує 5 млн грн) груп спрощеної системи оподаткування, виведення з під фіксації тих, кому вона економічно недоцільна, передбачити фіскалізацію тільки ризикових категорій платників (Koronavirus VS biznes..., 2020). Ще близько 10 % представників дрібного бізнесу (за даними СУП) очікували на зменшення розмірів орендної плати. Серед інших очікуваних кроків та пропозицій до влади також визначалися компенсації втрат роботодавцям та працівникам (близько 5,5 %), державні кредити та держзамовлення (близько 5,5 %) (Ne chekaite khoroshykh novyn..., 2020).

Не можна сказати, що влада не намагалася щось робити для зменшення проблем та відповідної напруги. Було ухвалено низку законодавчих документів про зниження адміністративних та окремих фінансових зобов'язань підприємців перед державою у цей не простий для всіх період.

З березня 2020 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» (Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy..., 2020; Roziasnennia VHO APPU – 3275...,

2020). Ним було передбачено встановлення мораторію на податкові перевірки; відстрочення податкових зобов'язань за річною декларацією про майновий стан і доходи за 2019 р.; «податкові канікули» з плати за землю; відсутність штрафу і пені за період «податкових канікул»; звільнення від нарахування та сплати ЄСВ (Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy..., 2020; Roziasnennia VHO APPU – 3275..., 2020; Karantynni novovvedennia dlia biznesu..., 2020), зокрема, тимчасово, на період з 1 березня по 30 квітня 2020 р. звільнялися від нарахування та сплати ЄСВ такі суб'єкти підприємництва як: фізичні особи-підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування; особи, які провадять незалежну професійну діяльність; окремі члени фермерського господарства.

У зв'язку з ухваленням цього вищезгаданого закону, у нашому дослідженні респондентам було запропоновано оцінити зусилля влади у допомозі малому бізнесу і наскільки ці відповідні зміни позитивно вплинуть на діяльність підприємців на цей період. Загалом, потрібно сказати, що ейфорії стосовно цього з боку представників цього сегменту не було (див. табл.2).

Таблиця 2

Оцінка респондентами можливостей закону про пільги для бізнесу в умовах карантину на підприємницьку діяльність (%)

Суттєво полегшать	0,0
Частково полегшать	3,4
Практично не полегшать	51,8
Я ще не ознайомлений з цими змінами	17,4
Важко відповісти	13,6
Я цьому не вірю	6,9
Мене це не цікавить	6,9

Серед тих, хто визначився з оцінкою (ледь більше половини опитуваних) зазначили, що цей закон практично нічого не полегшить (51,8 %). Лише 3,4 % респондентів вважають, що ухвалення закону № 3220 щодо запровадження податкових і неподаткових пільг для бізнесу в умовах карантину частково полегшить ведення малого бізнесу та сприятиме самозайнятості. Серед інших (хто не міг дати цьому оцінку) кожен п'ятий ще не був ознайомлений з цим законом (17,4%). Це показує очевидність того, що переважна більшість респондентів має великі сумніви щодо ефективності дій держави допомогти малому бізнесу шляхом запровадження певних пільг. Подібний скептицизм проявляється і в іншій оцінці.

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

Також у грудні 2020 р. Верховна Рада схвалила законопроект про підтримку бізнесу під час карантину. Згідно цього документу в 2020–2021 рр. держава зобов'язується забезпечити виплати одноразової матеріальної допомоги по 8 тис. грн (частково виплати вже розпочалися) застрахованим особам, які можуть втратити частину зарплати або доходу в разі введення додаткових обмежувальних протиепідемічних заходів. Також передбачена виплата одноразової матеріальної допомоги бізнесу для збереження робочих місць найманих працівників, а також одноразова компенсація витрат, понесених за сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Даним законом передбачено, що протягом терміну дії карантину та протягом шести місяців після його закінчення, суб'єкти малого та середнього підприємництва сфери громадського харчування зможуть отримати державну підтримку (Pro sotsialnu pidtryмку zastrakhovanykh osib ta subiektiv hospodariuvannia..., 202). Закон також скасовує стягнення орендної плати за договорами оренди діяльність якого була заборонена в зазначений період. Як кажуть: «час покаже», стосовно прийнятності і цього закону для підприємців. Однак, нині ми є свідками високого рівня недовіри та скептицизму з боку представників МПіС стосовно сприйняття допомоги бізнесу від держави.

Майже усі опитані (89,6 %, за результатами дослідження ДІСМП) скептично сприйняли зусилля влади щодо допомоги малому бізнесу під час карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу (COVID-19). Лише 3,5 % респондентів вважають, що вона намагається немало зробити для малого (дрібного) бізнесу в цей період. І близько 7 % посередньо оцінили зусилля влади (див. рис. 3).

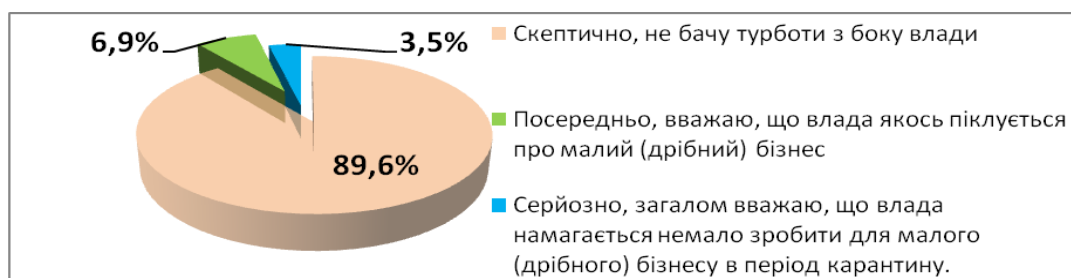


Рис. 3. Оцінка респондентів щодо зусиль влади у допомозі малому бізнесу під час карантину (%).

Те, що майже 90 % респондентів скептично оцінила зусилля влади у допомозі малому бізнесу під час карантину, не відчуваючи її, є досить серйозним аргументом у цій системі взаємовідносин не на користь влади, котрий вказує на її інертність. Хоча, до того, що справді полегшило роботу засновників бізнесу, то можна зарахувати запровадження онлайн-послуг, дистанційний сервіс державних установ. Переважна частина опитаних знають про ці можливості та позитивно їх оцінюють (Yak zhyve molod Ukrainy..., 2020). Важливо й те, що апробовані сервіси ефективно функціонуватимуть і після завершення пандемії.

Чималі кроки у відстоюванні прав підприємців здійснює Спілка українських підприємців (СУП), яка на час карантину закликала владу звільнити від сплати ЄСВ та ПДФО до кінця року увесь бізнес, який не скорочує персонал в умовах простою виробництва. Мета цієї ініціативи – дати можливість роботодавцям утримати робочі місця в період існуючої кризи, що за підрахунками можна фінансово підтримати майже два мільйони своїх громадян (1408,2 тис зайнятих в юридичних осіб та 546,5 тис у ФОПів) (Yak zhyve molod Ukrainy..., 2020). Окрім тимчасового скасування ЄСВ та ПДФО, Спілка українських підприємців постійно наголошує на необхідності радикальних заходів на підтримку бізнесу. Зокрема, йдеться про надання можливості усім роботодавцям отримати часткову допомогу за своїх працівників, якщо їм скорочено час та об'єми роботи, у зв'язку із запобіганням поширенню пандемії, а також введення мораторію на всі перевірки бізнесу до кінця року, щоб підприємці мали можливість економічно «оговтатися» від кризи, а не займатися адмініструванням (Koronavirus VS biznes..., 2020). Водночас, як вважають фахівці, в ухвалених «антикризових» законах на підтримку економіки (№ 3275 «Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) та підписаному закону № 533-IX (закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), відповідні пропозиції від бізнесу так і не були враховані (Vlasti pomogli biznesu, no etogo malo..., 2020). Хоча, і на момент дії карантину, підприємці від державної влади очікували в першу чергу, фінансової підтримки. 1/3 власників бізнесу вважали, що вона має здійснюватися у формі тимчасового звільнення від сплати податків або ж, принаймні у їхньому істотному зниженні (податкові канікули, тимчасова

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

відміна ЄСВ, ПДФО) (Koronavirus VS biznes..., 2020; Kozhen piaty i maliy biznes mozhe..., 2020).

Представниками різних неурядових організацій, які є дотичними до регуляційної сфери інституту дрібного та середнього бізнесу було виокремлено найпоширеніші серед підприємницького сектору проблеми діяльності під час карантину, за якими були надані конструктивні, на їхню думку рекомендації.

За оцінкою фахівців, основні кроки, які б допомогли бізнесу пережити карантин, стосуються податкового послаблення та фінансового сприяння. Зокрема, йдеться про звільнення від оплати ЄСВ (єдиного соціального внеску) для ФОП; послаблення податкового навантаження у Фонд оплати праці для юридичних осіб і тимчасове утримування (часткове) вивільнених працівників; безвідсотковий кредит тим, хто закривається із ініціативи держави; запровадження податкових канікул (немає прибутку – немає податку); необхідність реальних, а не фейкових кредитів для розвитку бізнесу, так як брак обігових коштів – це буде єдина реальна проблема малого та середнього бізнесу після виходу з карантину. Усі інші вирішуються досить легко.

Ця ситуація підтверджується і результатами нашого дослідження. Третина опитаних вважає, що для підтримки малого бізнесу під час карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу (COVID-19) доречно запровадити фінансові «пільги» (35,2 %): спрощення і зниження оподаткування ФОПів; доступність нормального кредитування; дешеві і доступні кредити, надання програми сприяння бізнесу, фінансова допомога, відміна відсотків по кредитах тощо. Також третина респондентів пропонувала оптимізацію (полегшення) карантинних умов, здійснення розумних послаблень тощо (32,4 %). Також з боку респондентів були надані такі пропозиції, як такі, що конструктивно вплинуть на розвиток молодіжного підприємництва та самозайнятості. Це, зокрема:

- зняття податку та орендної плати для недієвих підприємств (11,7 %);
- менше перевірок та «не заважати» (8,7 %);
- більше уваги приділяти індивідуальній роботі з кожним підприємством (3 %);
- активізувати дрібно-роздрібний спосіб торгівлі, сприяючи попиту для дрібних підприємців (3 %);
- надання грантів та іншого фінансування на отримання обладнання, навчання, на створення господарсько-бізнесової діяльності (3%);
- важко відповісти (3 %).

Такі ж подібні результати презентує й інше дослідження молоді «Як живе молодь України під час COVID-19», за яким молоді представники дрібного підприємництва та самозайнятих (60 %) пропонують зменшити податкове навантаження та запровадити «податкові канікули», зменшити орендну плату –33,3 %, зменшити карантинні обмеження – 29,2 %, надати грантову, проєктну підтримку –25,0%, надати пільгові кредити –22,3 % (Yak zhyve molod Ukrainy..., 2020).

Попри безліч труднощів молоді представники малого бізнесу і самозайнята молодь не збираються «по своїй волі» згортати власну справу. Про це повідомило 82,8 % опитаних, натомість у 6,9 % респондентів виникло бажання закрити власний бізнес і змінити рід занять, а 10,3 % вагалися з відповіддю (див. рис. 4).

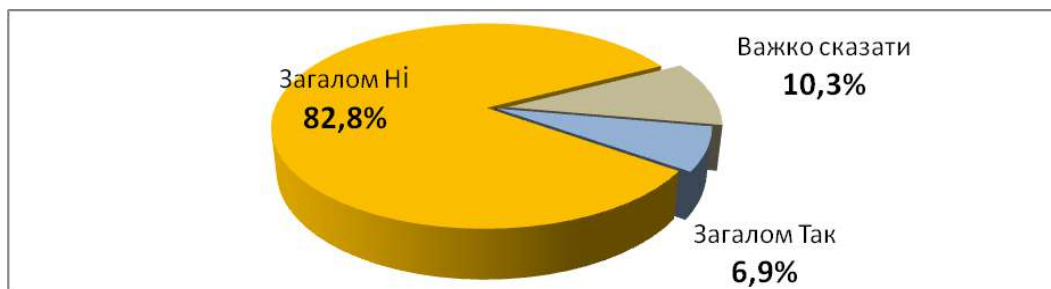


Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання щодо бажання залишити зайняття бізнесом (як наразі обтяжливе) і змінити рід заняття (%).

Окремим питанням в нашому дослідженні було висвітлення окремих сторін соціального аспекту діяльності молодих підприємців, зокрема, питання надання благодійної допомоги у боротьбі з COVID-19. Так, 27,7 % опитаних надавали деяку благодійну допомогу людям чи організаціям у боротьбі з COVID-19, 6,8 % – сприяли цьому. Натомість понад половина опитаних навіть не замислювалася про це (55,2 %), а 10,3 % не мали змоги надавати таку допомогу (див. рис. 5).

Сірий Євген Володимирович
Становище молодіжного підприємництва в умовах карантинних обмежень
(за результатами досліджень 2020 року)

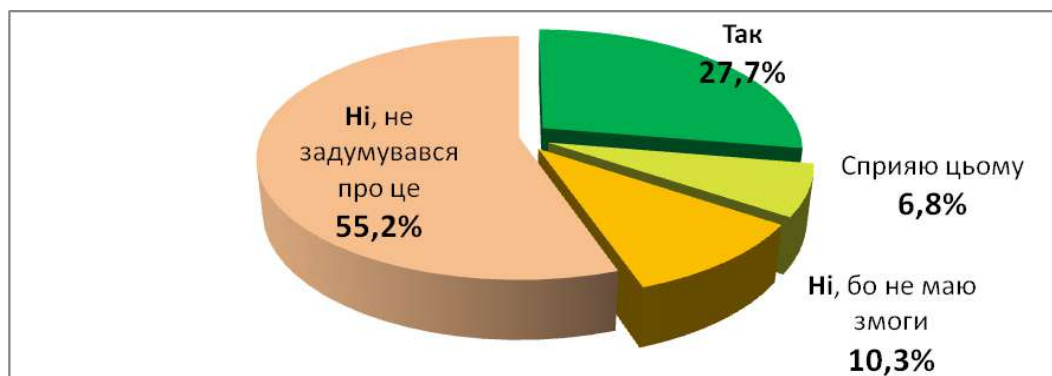


Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання стосовно надання благодійної допомоги людям чи організаціям у боротьбі з COVID-19 (%).

Загалом однозначні висновки про певну неохочість проявляти соціальну турботу для населення не варто, адже молодіжний прошарок дрібного бізнесу сам потребує допомоги. Це, скоріше, властиве для середнього та великого бізнесу. Усе ж, близько 1/3 (34,5 %) респондентів відповіли, що надавали таку допомогу.

Як бачимо, нині, у період карантину, молодь, яка представляє сферу малого бізнесу зіткнулися з низкою суттєвих труднощів. Часто їхня діяльність підпадала під заборону в умовах пандемії або зазнала значних збитків через стрімке зниження попиту. Згідно досліджень можна припустити, що близько половини молодих підприємців і самозайнятої молоді продовжили частково працювати під час введення карантинних обмежень у зв'язку з епідемією коронавірусу (COVID-19), тоді як кожен четвертий представник цієї сфери (згідно дослідження) зазначив про закриття власного бізнесу.

Серед труднощів, які виникли під час карантину через епідемію коронавірусу (COVID-19), можна вважати зниження активності тих сфер, від яких залежав їх бізнес, зниження суспільної активності і обмеженість відвідування клієнтів, відсутність попиту і замовлень. Серед перешкод, які заважали розвитку бізнесу під час карантину, є різні карантинні обмеження для населення, на відсутність попиту, закриття тих сфер, від яких залежить їхній бізнес та неможливість працювати дистанційно.

Підприємницька самозайнята молодь виявляла недовіру до влади у зв'язку з запровадженням податкових і неподаткових пільг для бізнесу в умовах карантину. Так, половина респондентів зазначили, що цей закон практично нічого не полегшить. Майже усі опитані скептично ставляться

до зусиль влади щодо допомоги малому бізнесу під час карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу (COVID-19).

Висновки

Для підтримки малого бізнесу під час карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу (COVID-19) варто, на думку представників МПіС, запровадити фінансові «пільги» та здійснити оптимізацію полегшення карантинних умов і здійснення розумних послаблень. Тому для підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії уряд має створити спеціальну програму з величезним вливанням коштів. Український уряд досі не представив реального плану виходу з кризи як для малого, так і для великого бізнесу. На думку фахівців, ми із запізненням втягнулися в пандемію, і це спричинить великі проблеми для цієї сфери, зокрема. Наша країна, мабуть, залишилася єдина, яка досі не розробила програми виходу із кризи пандемії для малого бізнесу (Vyzhnyu u karantyn..., 2020; Interviu z nardepom..., 2020). І це питання залишається відкритим. Недаремно, за останні декілька місяців, як на місцевому рівні (у регіонах), так і національному (під стінами Кабміну) відбувалися акції протесту на кшталт «Карантин вбиває», «Захисти ФОП» та інші акції щодо проблемності виживання малого бізнесу.

References:

1. 'Biznes na karantine. Nazvany piat glavnykh problem predprynimatelei' [The business is in quarantine. Five main problems of entrepreneurs are named]. (2020). *Liha-Biznes* [Liga-Business], [online]. Available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/novosti/biznes-na-karantine-nazvany-pyat-glavnyh-problem-predprinimateley>.
2. 'God karantina v Ukraine – kakoi biznes zakrylsia iz-za lokdaunov' [A year of quarantine in Ukraine – which business was closed due to lockdowns]. (2020). *UBR* [UBR], [online]. Available at: <https://ubr.ua/business-practice/hod-karantina-v-ukraine-kakoj-biznes-zakrylsja-iz-za-lokdaunov-4000165>.
3. 'Interviu z nardepom V. Hnatenkom' [Interview with People's Deputy of Ukraine V. Hnatenko]. (2020). *Telekanal 'ZIK'* ['ZIK' TVchannel], [online]. Available at: https://zik.ua/news/economics/nardep_hnatenko_dlia_pidtrymky_maloho_ta_serednoho_biznesu_pid_chas_karantynu_maie_buty_stvorena_spetsialna_prohrama_967628.
4. 'Karantynni novovvedennia dlia biznesu. Yaki niuansy treba znaty?' [Quarantine innovations for business]. (2020). *Derzhavna podatkova sluzhba Ukrainy* [State Tax Service of Ukraine], [online]. Available at: https://tax.gov.ua/data/material/000/322/412719/Informaciyinyi_list_7.pdf.

5. 'Koronavirus VS biznes: polovyna pidpriemtsiv protrymaetsia na karantyni ne bilshe misiatsia' [Coronavirus VS business: half of entrepreneurs will remain in quarantine for no more than a month]. (2020). *Ekonomichna pravda* [Economic Truth], [online]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857/>

6. 'Kozhen piatyty maliy biznes mozhe zakrytysia cherez karantyn - opytuvannia EVA' [Coronavirus VS business: half of entrepreneurs will remain in quarantine for no more than a month]. (2020). *EVA* [EVA], [online]. Available at: <https://eba.com.ua/kozhen-p-yatyj-malyj-biznes-mozhe-zakrytysya-cherez-karantyn-opytuvannya-eva/>.

7. 'Ne chekaite khoroshykh novyn: yak karantyn vplyvaie na biznes v Kyievi' [Don't expect good news: how quarantine affects business in Kyiv]. (2020). *Ekonomichna pravda* [Economic Truth], [online]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/26/658586/>.

8. Pro sotsialnu pidtrymku zastrakhovanykh osib ta subiektiv hospodariuvannia na period zdiisnennia obmezhuvalnykh protyepidemichnykh zakhodiv, zaprovadzhenykh z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-Co V-2: Proekt Zakonu № 4429 vid 26 lystopada 2020 roku [On social support of insured persons and business entities for the period of implementation of restrictive anti-epidemic measures introduced to prevent the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-Co V-2 in Ukraine: Draft Law no. 4429 dated from November 26, 2020]. *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70533.

9. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo pidtrymky platnykiv podatkov na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy, vid 30 bereznia 2020 roku N 540-IX, vid 13 travnia 2020 roku N 591-IX [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Support of Taxpayers for the Period of Measures to Prevent the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Law of Ukraine, dated from March 30, 2020 No. 540-IX, dated from May 13 2020 N 591-IX]. *LIHA 360* [LIGA 360], [online]. Available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/T200533?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

10. 'Roziasnennia VHO APPU - 3275: novi podatkovy antykryzovi zakhody, ZMINA ranishe pryiniatykh' [Explanation of the APO - 3275: new tax anti-crisis

measures, change of previously adopted]. (2020). *APPU* [AIEU], [online]. Available at: <https://appu.org.ua/main-news/rozyasnennya-vgo-appu-3275-novi-podatkovi-antikrizovi-zahodi-zmina-ranishe-prijnyatih/>.

11. 'Torhovo-promyslova palata: 5 holovnykh problem v diialnosti biznesu pid chas karantynu ta shliakhy yikh vyrishennia' [Chamber of Commerce and Industry: 5 main problems in business during quarantine and ways to solve them]. (2020). *Stalyi ekonomichnyi rozvytok* [Sustainable Economic Development], [online]. Available at: <https://www.auc.org.ua/novyna/tpp-5-golovnyh-problem-v-diyalnosti-biznesu-pid-chas-karantynu-ta-shlyahy-yih-vyrishennya>.

12. 'Vlasti pomogli biznesu, no etogo malo. Cheho ne uchel antykoronavirusnyi paket? Razbor' [The authorities have helped the business, but this is not enough. What did the anti-coronavirus package fail to take into account? Looking into in details]. (2020), *Liha-Biznes* [League-Business], [online]. Available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/vlasti-pomogli-biznesu-no-etogo-malo-chego-ne-uchel-antikoronavirusnyy-paket-razbor>.

13. '«Vyzhyty u karantyn»: yak riatuietsia малыi i serednii biznes i choho ochikuie vid derzhavy' ["Survive in quarantine": how small and medium-sized businesses are saved and what they expect from the state]. (2020). *Radio Svoboda* [Radio Svoboda], [online]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/karantyn-biznes-zbytky-dergava/30523993.html>.

14. 'Yak zhyve molod Ukrainy pid chas COVID-19?' [How does Ukrainian youth live in the times of COVID-19?]. (2020). *The UNDP*, [online]. Available at: https://www.ua.undp.org/content/kraine/uk/home/library/democratic_governance/COVID-19-impact-on-youth-in-Ukraine.html.

**THE SITUATION OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP
UNDER QUARANTINE RESTRICTIONS
(ACCORDING TO THE RESULTS OF RESEARCH 2020)**

Siryu Evgen

Doctor of Social Sciences, Professor,

State Institution "State Institute of Family and Youth Policy",

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3396-8168

socio1@ukr.net

The material highlights one of the current problems of youth entrepreneurship and self-employment in Ukraine - their situation and prospects in the context of quarantine restrictions in assessing the role of the state. De jure, the state has responded to certain challenges of the pandemic in the development of small business (youth): from the legal framework, programs, organizations, to certain specific measures of a local nature. However, appropriate measures by the authorities, especially in comparison with other countries, require greater efficiency. These conclusions are confirmed by the data of some relevant sociological studies presented in the article. The empirical material shows the main trends in the development of small business (youth) under quarantine restrictions, assessment of the role of the state in solving relevant problems.

Key words: pandemic; COVID-19; problems of youth entrepreneurship development; state aid; evaluation.

**ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА
В УСЛОВИЯХ КАРАНТИНА
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ИССЛЕДОВАНИЯ 2020 ГОДА)**

Сирый Евгений Владимирович

доктор социологических наук, профессор,

Государственный институт семейной и молодежной политики,

г. Киев, Украина

ORCID: 0000-0003-3396-8168

socio1@ukr.net

В материале освещается одна из сегодняшних проблем молодежного предпринимательства и самозанятости в Украине – их положение и перспективы в условиях карантина в оценке ролевой участия государства. Де-юре правительство отреагировало на определенные вызовы пандемии в развитии малого предпринимательства (молодежного): от законодательной базы, программ, организаций, в отдельных конкретных мероприятий локального характера. Однако соответствующие меры со стороны власти, особенно по сравнению с другими странами, требуют большей эффективности. Эти выводы подтверждаются данными отдельных соответствующих социологических исследований, представленных в статье. На эмпирическом материале показаны основные тренды в развитии малого бизнеса (молодежного) в условиях карантина, оценку ролевой участия государства в решении соответствующих проблем.

Ключевые слова: пандемия; COVID-19; проблемы развития молодежного предпринимательства; государственная помощь; оценка.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

- Андрієнко Петро Павлович,
Сарапін Анна Анатольєвна**
*Роль информационного обеспечения дипломатической
деятельности в условиях глобализационных процессов
современности* 8
- Козьма Василий Васильевич**
*К проблеме разработки государственной стратегии
деокупации Крыма* 24
- Ликарчук Наталья Васильевна,
Ликарчук Дарья Сергеевна,
Шевель Инна Петровна**
Основные аспекты этнических конфликтов 39
- Митрофанова Оксана Александровна**
Польша и российско-украинский конфликт 55
- Перга Татьяна Юрьевна**
*Международный вектор экологической политики Австралии:
1970-е годы* 67
- Полади Рената Чобовна**
*Правовые и дипломатические трудности в развитии
венгерско-украинских двусторонних связей (1989/1990–1991)* 79

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

- Дятлова Юлия Владимировна**
*Международный аспект развития банковского сектора:
современные тенденции, факторы и проблемы* 93

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

- Важна Катерина Анатольевна**
*Развитие концепции уголовной ответственности государства
в научных трудах профессора Владимира Антипенка: научный
поиск в рамках научной школы международной криминологии* 111

Высоцкий Александр Юрьевич

Теория легитимности международного права Томаса Франка 129

РЕГИОНАЛЬНЫЕ СТУДИИ

Лихтей Игорь Михайлович

«...De Consensus Nobilium Et Civium»: утверждение власти моравского маркграфы Пршемисла в Австрийском герцогстве в 1251–1252 годах 142

Мищенко Алла Борисовна

Политическая трансформация института президентства в Украине 164

Наконечный Владимир Михайлович

Культурная работа лемков на американском континенте в межвоенное время (по материалам русинской периодики) 178

Фориш Акош

«Эту оккупированную территорию хотим надолго удержать в своих руках». Венгерско-немецкие дебаты относительно территорий прикарпатья, 1941–1942 192

ОБЩЕСТВЕННЫЕ КОММУНИКАЦИИ

Антонивская Марина Александровна,

Сарновская Наталья Ивановна

Мировые тенденции и вызовы развитию высшего образования: последствия для Украины 213

Сирый Евгений Владимирович

Положение молодежного предпринимательства в условиях карантина (за результатами исследования 2020 года) 225

Наукове видання

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 67

Головний редактор	Ластовський В. В.
Відповідальний та технічний редактор	Білецька О. О.
Редактор	Барабаш С. М.
Дизайн і технічне оформлення, комп'ютерна верстка	Білецька О. О.

Підписано до друку: 18.05.2021 р.
Формат 70x100/16
Ум. др. арк. 19,91 Обл. вид. арк. 14,14
Наклад 100 примірників
Замовлення №4666

Видавничий центр КНУКіМ

Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014